

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การค้นคว้าอิสระครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลักในการศึกษาอยู่ 3 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง เพื่อศึกษาวิธีการและสาเหตุการบุกรุกทำลายป่าบ้านมะเขือส้ม ประการที่สองเพื่อศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากการบุกรุกทำลายต่อแหล่งน้ำ พื้นที่ป่า อากาศและการพังทลายของดิน และ ประการที่สามเพื่อศึกษาการจัดการปัญหาการบุกรุกทำลายป่า โดยทำการศึกษาชุมชนบ้านมะเขือส้ม ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และเพื่อให้เข้าใจในประเด็นเนื้อหาที่ทำการศึกษอย่างครบถ้วน ผู้วิจัยจึงได้แบ่งผลการวิจัยออกเป็นขั้นตอนดังนี้

ตอนที่ 1 บริบทของชุมชนที่ศึกษา ประกอบไปด้วย ข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านมะเขือส้ม วิธีชุมชนที่เกี่ยวข้องเนื่องกับความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน ระบบการผลิต ระบบความเชื่อ และการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าไม้

ตอนที่ 2 วิธีการและสาเหตุการบุกรุกทำลายป่าบ้านห้วยมะเขือส้ม

ตอนที่ 3 ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากการบุกรุกทำลายป่าต่อแหล่งน้ำ พื้นที่ป่า อากาศ และการพังทลายของดิน

ตอนที่ 4 การจัดการปัญหาการบุกรุกทำลายป่าของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

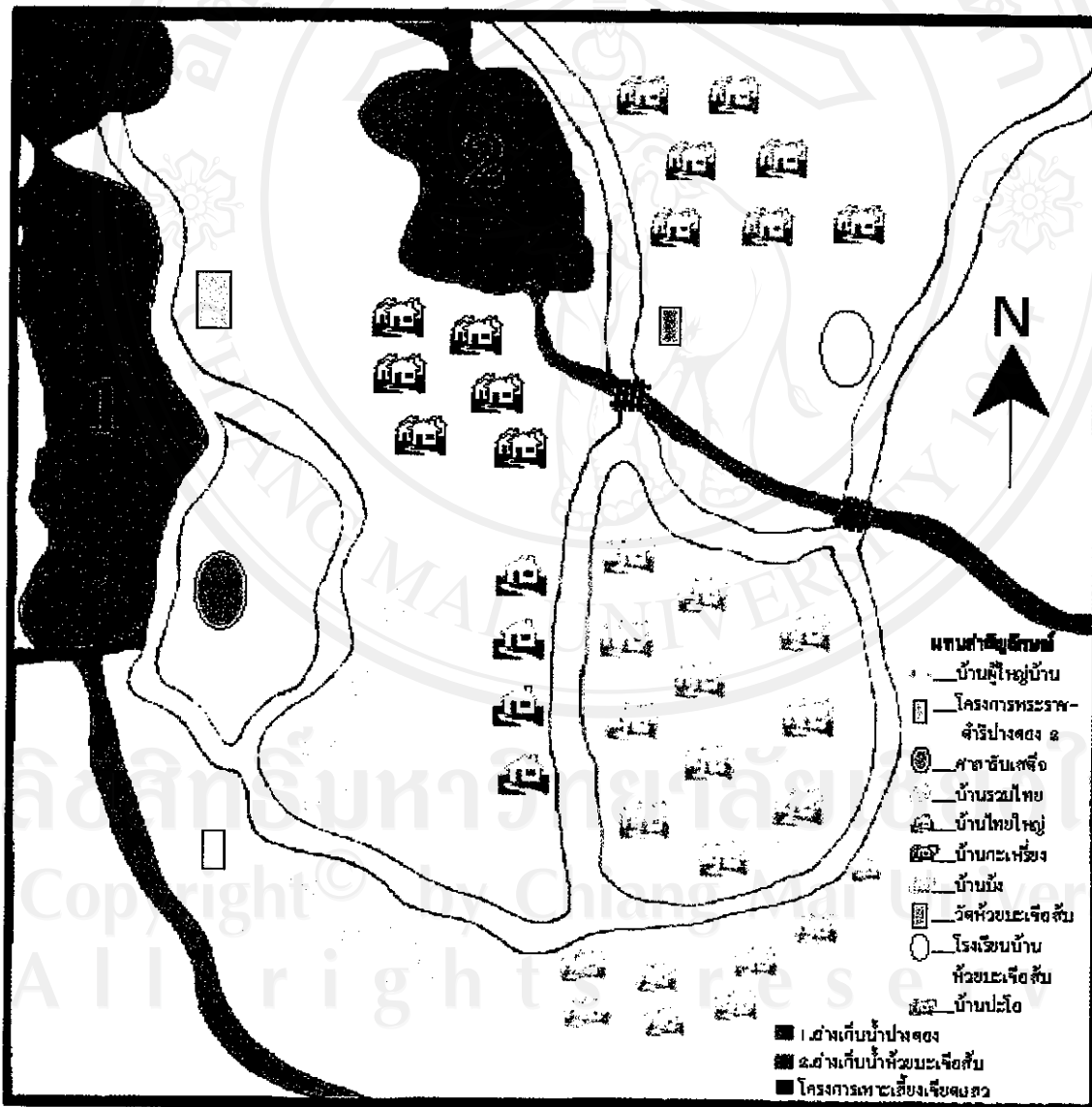
4.1 บริบททั่วไปของชุมชน

การศึกษาเรื่องการจัดการปัญหาการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่า : กรณีศึกษาบ้านห้วยมะเขือส้ม ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาข้อมูลทั่วไปของชุมชน เพื่อมองถึงพัฒนาการของชุมชนในด้านต่างๆ เช่น ประวัติความเป็นมา อาณาเขตติดต่อ ทำเลที่ตั้ง ระบบเศรษฐกิจของชุมชน ทรัพยากรของชุมชน และประเพณีพิธีกรรมความเชื่อ โดยมีรายละเอียดในการศึกษาดังต่อไปนี้

4.1.1 อาณาเขตติดต่อ

บ้านห้วยมะเขือส้ม หมู่ที่ 5 ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นหมู่บ้านตามแนวชายแดนทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีชุมชนบ้านรวมไทยเป็นหมู่บ้านบริวาร มีอาณาเขตติดต่อ คือ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ประเทศสหภาพพม่า
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ประเทศสหภาพพม่า
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	หมู่บ้านนาป่าแบก หมู่ที่ 4 ตำบลหมอกจำแป่
ทิศใต้	ติดต่อกับ	พื้นที่ศูนย์บริการและพัฒนาที่สูงปางตอง

ภาพที่ 4.1 แผนผังแสดงที่ตั้งของบ้านห้วยมะเขือส้ม หมู่ที่ 5 ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

4.1.2 ประวัติชุมชน

หมู่บ้านห้วยมะเขือส้ม หมู่ที่ 5 ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีการแบ่งพื้นที่ตั้งชุมชนออกเป็น 2 กลุ่มหมู่บ้าน คือ

ก) ชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม

ประมาณปี พ.ศ. 2475 หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบลงมีครอบครัวของ นายเลาว้าง แซ่เฮ้อ และนายเลาซ้อ แซ่เฮ้อ ได้ย้ายมาจากอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ นำราษฎร จำนวน 7 ครอบครัวเข้ามาอาศัย และสร้างที่พัก มีอาชีพทำไร่ทำสวนเป็นเวลาหลายปี ต่อมาประชากร เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับราษฎรขายผลผลิตทางการเกษตรจนมีฐานะทางครอบครัวร่ำรวยขึ้น จึงได้ จัดสร้างบ้านเรือนเป็นหมู่บ้านของตนเอง แต่ทางการปกครองยังเป็นหมู่บ้านบริวารของบ้านนาป่าแปก หมู่ที่ 4 ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ต่อมาปี พ.ศ. 2526 ได้รับการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการชื่อว่า “บ้านห้วยมะเขือส้ม” หมู่ที่ 5 ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และได้เลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน ชื่อ นายเลาจา กลิ่นกุหลาบไพโร เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2526 จนถึงปัจจุบัน

เดิมชาวเขาเผ่าม้งที่อพยพมาอยู่อาศัยเป็นกลุ่มแรกได้ตั้งบ้านเรือน อยู่บริเวณที่ลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนบ้านห้วยมะเขือส้มในปัจจุบัน ต่อมาเกิดโรคระบาดและประชากรในหมู่บ้าน เพิ่มจำนวนมากขึ้น จึงย้ายมาตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณเหนือเชิงเขาซึ่งเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านมะเขือส้ม ในปัจจุบัน ต่อมาชาวเขาเผ่าไทยใหญ่ได้เริ่มอพยพจากแนวชายแดนประเทศสหภาพพม่าเข้ามาปลูก สร้างบ้านเรือนอาศัยร่วมอยู่ด้วย ในปี พ.ศ. 2539 ชาวเขาเผ่าปะโอก็ได้อพยพเข้ามาอยู่ยังเนินเขา ตรงข้ามกับหมู่บ้านชาวม้งด้วยเช่นกัน ตามคำบอกเล่าของผู้นำชาวปะโอเล่าว่า เดิมอาศัยอยู่ตาม ลำห้วยในป่าเขาตามเขตชายแดนไทย เมื่อเกิดการสู้รบกันจึงได้ร่นถอยเข้ามาอยู่อาศัยยังบ้านมะเขือส้ม และลงหลักปักฐานอยู่อย่างถาวร ถัดมา มีชาวกะเหรี่ยงเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านร่วมกับราษฎรบ้าน มะเขือส้ม ทำให้ขยายเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ แต่ชาวเขาแต่ละเผ่าจะมีการสร้างบ้านเรือนอยู่ในกลุ่ม ของตนเองแยกออกเป็นส่วนๆ ไป ไม่ปะปนกัน บ้านห้วยมะเขือส้มจึงมีประชากรทั้งหมด 4 เผ่า คือ เผ่าม้ง เผ่าไทยใหญ่ เผ่าปะโอ และเผ่ากะเหรี่ยงแดง

ปัจจุบันประชากรในหมู่บ้านห้วยมะเขือส้ม มีจำนวน 871 คน เป็นชาย 448 คน หญิง 423 คน มีจำนวนครัวเรือน 152 ครัวเรือน แยกเป็นเผ่าม้ง 34 ครัวเรือน เผ่าไทยใหญ่ 69 ครัวเรือน เผ่ากะเหรี่ยง 19 ครัวเรือน เผ่าปะโอ 40 ครัวเรือน ชาวเขาเผ่าม้งจะมีบัตรประจำตัว ประชาชนทั้งหมด ส่วนชาวเขาเผ่าอื่นๆ จะมีบัตรประจำตัวที่ทางราชการออกให้โดยนายอำเภอ เมืองแม่ฮ่องสอน มีทั้งหมด 3 บัตร คือ

1) บัตรประจำตัวบุคคลบนพื้นที่สูง (บัตรสีฟ้า) มีจำนวน 190 คน แยกเป็น ชาย 97 คน หญิง 93 คน

2) บัตรประจำตัวผู้หลบหนีเข้าเมืองจากประเทศพม่า (บัตรสีส้ม) มีจำนวน 55 คนแยกเป็นชาย 28 คน หญิง 27 คน

3) บัตรประจำตัวชุมชนบนพื้นที่สูง (บัตรสีเขียวขอบแดง) มีจำนวน 100 คน แยกเป็น ชาย 63 คน หญิง 37 คน

การสร้างบ้านเรือน ลักษณะที่อยู่อาศัยจะสร้างบ้านแบบยกใต้ถุนสูงมุงด้วยหญ้าคา และกระเบื้องทรงสามเหลี่ยมหน้าจั่ว ห้องครัวแยกออกมาจากตัวบ้านโดยจะปลูกต่ำกว่าบ้าน รอบๆ บริเวณบ้านส่วนใหญ่จะปลูกพืชผักสวนครัว และไม้ผล มีการกั้นเขตแดนบ้านด้วยไม้ไผ่ ส่วน ชาวเขาเผ่าม้งนิยมปลูกบ้านเรือนติดกับพื้นดิน

ข) ชุมชนบ้านรวมไทย

เริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2526 ด้วยยุทธศาสตร์เพื่อความมั่นคงของประเทศ กรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ กองทัพภาคที่ 1 ในฐานะหน่วยงานที่ได้รับมอบหมายจาก กองทัพบกให้ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานหลัก ทั้งในการปฏิบัติงานบางภารกิจในพื้นที่ และประสานงาน กับหน่วยงานต่างๆ เพื่อดำเนินงานโครงการให้สำเร็จตามแนวพระราชดำริ (กองทัพบก, 2522) ได้รวบรวมชาวเขาที่อาศัยอยู่แบบกระจัดกระจาย ทำไร่เลื่อนลอยในพื้นที่ตามแนวชายแดนพม่า จำนวน 4-5 หลังคาเรือน ประกอบด้วย ชาวเขาเผ่าไทยใหญ่ เผ่าปะโอ เผ่ากะเหรี่ยงแดง เผ่ากะเหรี่ยงโป และเผ่าม้ง จัดตั้งเป็นหมู่บ้านรวมไทย ให้เป็นหมู่บ้านบริวารของบ้านห้วยมะเขือส้ม หมู่ที่ 5 ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง แต่ก็ยังอยู่ภายใต้การปกครองดูแลของกรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ กองทัพภาคที่ 1 (วัชรพล สิริโยธิน, 2548) เนื่องจากราษฎรที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน รวมไทย เป็นชนต่างด้าวสัญชาติพม่า ต่อมาได้รับการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านในโครงการตามพระราชดำริ ของสมเด็จพระนางเจ้าบรมราชินีนาถ มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านคนแรก คือ นายปลา (ไม่มีนามสกุล) มีหน้าที่ประสานงานและนำข่าวสารจากเจ้าหน้าที่ทหารกรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ มาแจ้ง ให้กับราษฎรในหมู่บ้าน ซึ่งอำนาจการตัดสินใจเกี่ยวกับการปกครองราษฎรในหมู่บ้านรวมไทย จะขึ้นตรงกับเจ้าหน้าที่ทหารผู้ควบคุมหมู่บ้าน หากมีคดีความหรือการกระทำผิดใดๆ จะต้อง นำผู้กระทำผิดส่งให้เจ้าหน้าที่ทหารทำการตัดสินลงโทษ ต่อมาชาวเขาเผ่าม้งไม่สามารถจะดำรงชีพ ตามกฎระเบียบที่เจ้าหน้าที่ทหารกำหนดได้ จึงอพยพออกไปอยู่ในพื้นที่อื่นเป็นจำนวนมาก และ ชาวไทยใหญ่จากฝั่งพม่าก็ย้ายเข้ามาอยู่แทน ปัจจุบันมีบ้านเรือนทั้งหมด 31 หลังคาเรือน ประชากร รวมทั้งหมด 158 คน เป็นชาย 80 คน เป็นหญิง 78 คน แยกเป็นทะเบียนราษฎรดังนี้

- 1) บัตรประจำตัวประชาชน จำนวน 6 คน แยกเป็นชาย 1 คน หญิง 5 คน
- 2) บัตรประจำตัวบุคคลบนพื้นที่สูง (บัตรสีฟ้า) จำนวน 3 คน แยกเป็น ชาย 1 คน หญิง 2 คน
- 3) บัตรประจำตัวชุมชนบนพื้นที่สูง (บัตรสีเขียวขอบแดง) จำนวน 68 คน แยกเป็นชาย 31 คน หญิง 37 คน
- 4) บัตรประจำตัวผู้หลบหนีเข้าเมืองจากประเทศพม่า (บัตรสีส้ม) จำนวน 44 คน แยกเป็นชาย 20 คน หญิง 24 คน

ภารกิจมีส่วนร่วมของชุมชน ทุกวันอาทิตย์ราษฎรทุกรั้วเรือนจะร่วมกันพัฒนาหมู่บ้าน เช่น ปรับปรุงถนน ภายในหมู่บ้าน ขุดลอกร่องน้ำ ตัดแต่งและปลูกต้นไม้ประดับภายในหมู่บ้าน โดยการนำการพัฒนาของเจ้าหน้าที่ทหารกรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์

4.1.3 ลักษณะภูมิประเทศ

หมู่บ้านมะเจือส้ม และบ้านรวมไทย ตั้งอยู่บนภูเขาสูงชัน สลับเนินเขา ความลาดชันของพื้นที่อยู่ในช่วงประมาณ 30 – 60 เปอร์เซ็นต์ สูงจากระดับน้ำทะเล 1,050 เมตร พื้นที่ที่อยู่ในความครอบครองของหมู่บ้านประมาณ 65,000 ไร่

4.1.4 ลักษณะภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศแบ่งออกเป็น 3 ฤดู เนื่องจากที่ตั้งของหมู่บ้านมีระดับความสูงจากน้ำทะเลมาก จึงมีอากาศชื้นตลอดทั้งปี ฤดูร้อนและฤดูฝน มีอุณหภูมิเฉลี่ย 18 - 25 องศาเซลเซียส ฤดูหนาวมีอุณหภูมิเฉลี่ย 8 – 14 เซลเซียส ปริมาณน้ำฝน เฉลี่ยปีละ 2,000 มิลลิเมตร (ข้อมูลจาก อดุณิยมหาวิทยาลัยแม่ฮ่องสอน, 2548)

4.1.5 ชนิดป่า

ป่าไม้บริเวณหมู่บ้านห้วยมะเจือส้มและบ้านรวมไทยเป็นป่าไม้ชนิดป่าดิบเขา (Hill Evergreen Forest) เป็นป่าซึ่งโปร่งกว่าป่าดิบแล้งและป่าดิบชื้น เนื่องจากมีต้นไม้ขนาดใหญ่ขึ้นน้อยกว่าเขี้ยวชอุ่มตลอดปี อากาศค่อนข้างเย็นเนื่องจากอยู่บนภูเขาสูงมีความสำคัญต่อการรักษาต้นน้ำลำธารมาก สภาพป่าเป็นป่าต้นน้ำของห้วยปางตองและห้วยมะเจือส้ม ซึ่งน้ำทั้ง 2 ห้วยจะไหลผ่านบ้านรวมไทย บ้านห้วยมะเจือส้ม บ้านนาป่าแปก บ้านปางตอง ไหลลงแม่น้ำแม่สะงาที่บ้านทบศอก ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และไหลลงสู่ลำน้ำปายที่บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน สำหรับลำน้ำปายนี้จะไหลลงสู่แม่น้ำสาละวิน

ที่บ้านน้ำเพียงดิน ตำบลสบป่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พืชสำคัญๆ ในป่าดิบเขาแห่งนี้ ได้แก่ ก่อเดือย ก่อแป้น ก่อตาหมู ก่อนก ก่อน้ำ และก่อขาว นอกจากนี้ก็มีกำลังเสือโคร่ง มณฑาป่า จำปีป่า หว่า สนสามพันปี มะขามป้อมคง กายาน พญาไม้และไม้สนเขาขึ้นปะปนด้วยไม้พื้นล่าง เป็นพวกเฟิน มอส บางแห่งมีพรรณไม้ ในเขตอบอุ่นเหนือ เช่น กุหลาบป่าหรือพืชในกลุ่ม Rhododendron ไวโอเลต ฮอร์ส ไพรมิวลา ไลแลค ขึ้นปะปนด้วยตามกิ่งก้านของต้นไม้มีพืชอิงอาศัยเกาะอยู่หนาแน่นเช่น เฟิน มอส กล้วยไม้ ผักกะสัง ละเหิน วานไก่อแดง และพืชที่มีเงาอุ่มน้ำ ชนิดต่างๆ

ตามสันเขาที่ค่อนข้างแห้งแล้ง ป่าดิบเขามักจะโปร่งเพราะมีต้นไม้ขึ้นกระจัดกระจาย บางต้นสูงเพียง 10 เมตร เท่านั้นและพืชอิงอาศัยน้อย ไม้พื้นล่างเป็นพรรณไม้หนามและหญ้า บางครั้งก็สูงพอๆ กับพรรณไม้ในป่าดิบแล้ง เพียงแต่มีความหนาแน่นน้อยกว่าป่าดิบเขา มักถูกชาวเขาหักล้างถางพงเมื่อก่อนเพื่อทำไร่เลื่อนลอย แต่ปัจจุบันเมื่อปลูกดอกไม้มือเมืองหนาว ผลไม้เมืองหนาว ป่าที่สมบูรณ์จึงเหลืออยู่น้อย และมักมีทุ่งหญ้าหรือป่าชั้นสองขึ้นปะปนไปกับป่าดิบเขาด้วย

4.1.6 วิธีชีวิตความเป็นอยู่

ก) บ้านห้วยมะเขือส้ม ประชาชนแต่ละเผ่าจะมีภาษาพูดของตนเอง ภาษากลางที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารกันจะใช้ภาษาไทยใหญ่ การแต่งกายส่วนใหญ่จะแต่งกายตามเผ่าของตนเอง แต่ส่วนมากจะเป็นการผสมระหว่างชุดประจำเผ่ากับเสื้อผ้าสมัยนิยม หากมีเทศกาลหรืองานบุญ จึงจะแต่งกายประจำเผ่าแบบเต็มยศ มีผู้ใหญ่บ้านประจำแต่ละเผ่า ความสัมพันธ์ของชาวบ้านจะเป็นในลักษณะของเครือญาติและเพื่อนบ้านที่พึ่งพาอาศัยกัน หากมีงานบุญ หรือการพัฒนาในพื้นที่ของหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านก็จะบอกเล่าโดยการประกาศเสียงตามสายเรียกประชุมราษฎรทั้งหมด แล้วจึงมาร่วมกันทำการพัฒนาหมู่บ้าน ราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรม ชาวเมืองจะมีสภาพชีวิตที่ดีกว่าเผ่าอื่นเพราะมีพื้นที่ทำกินเป็นของตนเองมากกว่า

ข) บ้านรวมไทย ราษฎรส่วนใหญ่เป็นชาวเขาเผ่าไทยใหญ่ จะมีชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงแดงเพียง 2 หลังคาเรือน และชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงโป 1 หลังคาเรือน เป็นการผสมผสานทางเชื้อชาติเข้าด้วยกัน ทำให้วัฒนธรรมของบ้านรวมไทยจึงเป็นแบบไทยใหญ่ การแต่งกาย คนสูงอายุจะยังคงแต่งกายตามแบบดั้งเดิมของไทยใหญ่ ผู้หญิงจะนุ่งผ้าซิ่นตีนเตี๋ยทรงกระบอก ผู้ชายนุ่งกางเกงขาก๊วยเตี๋ยทรงกระบอก โปกศิระยะทั้งชายและหญิง ส่วนเด็กและเยาวชนในหมู่บ้านจะแต่งกายแบบประยุกต์ตามสมัยนิยม นอกจากมีงานบุญสำคัญต่างๆ จึงจะสวมชุดไทยใหญ่ การสร้างบ้านเรือนจะสร้างแบบยกใต้ถุนสูงสร้างด้วยไม้เนื้อแข็งและไม้ไผ่ หลังคาจะมุงด้วยหญ้าคา และมีบ้านบางหลังที่มุงด้วยสังกะสีและกระเบื้อง ห้องครัวจะปลูกแยกออกจากตัวบ้าน รอบบริเวณบ้าน

ส่วนใหญ่จะปลูกไม้ผล พืชผักสวนครัว และมีการล้อมรั้วบ้านทุกหลังคาเรือนเพื่อกันอาณาเขตบ้านของตนเอง ประตูรั้วจะทำเป็นซุ้มหลังคาและไม้ดอกประดับประตูและรั้วบ้าน ภายในหมู่บ้านจะไม่มีไฟฟ้าใช้ ส่วนใหญ่จะใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าด และเทียนไข จะมีแผงโซลาร์เซลล์ที่ทางราชการคือ กรมโยธาธิการและผังเมืองจัดสรรให้ใช้สำหรับในหมู่บ้านจำนวน 1 แห่ง ซึ่งไม่เพียงพอกับความต้องการของชาวบ้าน

4.1.7 ระบบเศรษฐกิจในชุมชน

ก) บ้านห้วยมะเขือส้ม ราษฎรชาวเขาเผ่าม้ง ซึ่งมีจำนวน 34 หลังคาเรือน จำนวนประชากร 250 คน ทุกหลังคาเรือนจะมีที่ดินที่ทำเป็นที่นาของตนเอง เป็นจำนวนหลังคาเรือนละ 5-6 ไร่ นอกจากนี้ ก็ยังมีพื้นที่ทำกินไว้ในครอบครองโดยไม่มีกรรมสิทธิ์อีกหลังคาเรือนละ 25-30 ไร่ เพื่อทำไร่เลื่อนลอยปลูกข้าวไร่ไว้บริโภคและปลูกพืชเกษตร เช่น ไร่กะหล่ำ ไร่ข้าวโพด ไร่ผักกาด เพื่อนำไปจำหน่ายให้กับพ่อค้าคนกลางที่จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้สามารถมีรายได้จากการจำหน่ายพืชเกษตร ครอบครัพละ 2000 -8,000 บาทต่อเดือน แต่ถ้าปีใดที่ราคาพืชเกษตรมีราคาสูง ก็จะมีรายได้เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย ซึ่งราคาพืชเกษตร เช่น กะหล่ำบางปีราคา กิโลกรัมละ 1.25 บาท บางปีกะหล่ำ กิโลกรัมละ 5 บาท และในปี 2548 นี้ กะหล่ำมีราคาสูงถึง กิโลกรัมละ 13 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปริมาณของกะหล่ำแต่ละปี ถ้าปริมาณกะหล่ำมีน้อยราคาก็จะสูง แต่ถ้าปริมาณกะหล่ำมีมากราคาก็จะต่ำ จึงทำให้ชาวเขาเผ่าม้งเปลี่ยนแปลงฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น เช่น ก่อสร้างบ้านเรือนของตนเองเป็นบ้านทำด้วยไม้และปูน ปัจจุบันชาวเขาเผ่าม้ง จำนวน 34 หลังคาเรือน สามารถนำเงินที่จำหน่ายกะหล่ำ ไปซื้อรถยนต์บรรทุกได้ถึง 25 คัน สำหรับชาวเขาเผ่าม้งที่เป็นผู้หญิงและแม่บ้านที่ไม่ไปทำไร่กะหล่ำได้ก็ จะอยู่กับบ้านทำการเย็บปักถวดยผ้าพื้นเมืองแล้วนำไปจำหน่ายที่ศูนย์ศิลปาชีพในพระบรมราชินูปถัมภ์ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ทำให้มีรายได้ตามชิ้นงานๆ ละประมาณ 1,000 - 10,000 บาท แล้วแต่ความสวยงาม ความประณีตและความยากของถวดยผ้าที่ปัก สำหรับชาวเขาเผ่าไทยใหญ่ เผ่ากะเหรี่ยง เผ่าปะโอ ซึ่งเป็นชาวเขาอพยพจากประเทศพม่า จะไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง แต่จะทำการบุกเบิกป่าสงวนเพื่อปลูกข้าวไร่ไว้บริโภคครอบครัวละประมาณ 2-3 ไร่ นอกจากนั้นก็จะมีอาชีพรับจ้างให้หน่วยราชการ เช่น สวนป่าตามโครงการพระราชดำริปางตอง 2 (ปางอู่) สถานีควบคุมไฟฟ้าปางตอง และศูนย์เกษตรที่สูงมะเขือส้ม มีรายได้เดือนละประมาณ 3,500 บาทต่อคน

ข) บ้านรวมไทย ราษฎรส่วนใหญ่จำนวน 80 - 100 คนมีอาชีพรับจ้างให้หน่วยงานราชการสวนป่าตามโครงการพระราชดำริปางตอง 2 (ปางอู่) และสถานีควบคุมไฟฟ้าปางตอง มีรายได้เดือนละประมาณ 3,500 บาทต่อคน นอกจากนั้นก็ยังมีราษฎรผู้ชายจำนวน 6 คน ได้

ใบอนุญาตการทำงานจากกรมแรงงานไปทำงานในเขตตัวเมืองแม่ฮ่องสอน สำหรับผู้หญิงที่เป็นแม่บ้าน จะทำการปกคลุมลายผ้านำไปจำหน่ายที่ศูนย์ศิลปาชีพในพระบรมราชินูปถัมภ์ จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีรายได้ขึ้นละ 1,000 -10,000 บาท (ข้อมูลจากศูนย์ศิลปาชีพในพระบรมราชินูปถัมภ์จังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2548)

4.1.8 วัฒนธรรมประเพณี

ราษฎรชุมชนบ้านห้วยมะเจือส้มและชุมชนบ้านรวมไทย จะมีประเพณีประจำปีคือ ประเพณีกันตอ (รดน้ำดำหัว) จะมีในช่วงเดือนเมษายน เป็นการขอขมาผู้เฒ่าผู้แก่ ภายในหมู่บ้านในการที่ได้ทำสิ่งล่วงเกินไปโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ และขอพรในวันขึ้นปีใหม่

ประเพณีปอยส่างลอง เป็นประเพณีประจำปีของชาวไทยใหญ่เกือบทั้งหมดของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประเพณีนี้เป็นการนำเด็กชายที่มีอายุครบขวบเข้าบรรพชาเป็นสามเณร เพื่อกล่อมเกล่าให้เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีต่อไป คำว่า “ปอยส่างลอง” เป็นภาษาไทยใหญ่ ซึ่งสามารถแยกศัพท์ ออกได้คือ “ปอย” แปลว่างานหรือพิธีการ “ส่าง” หมายถึง สามเณร ส่วน “ลอง” แปลว่า ยังไม่ได้เป็น ฉะนั้นเมื่อนำมารวมกันจะหมายถึง พิธีการเตรียมตัวเป็นสามเณรนั่นเอง กระบวนการปอยส่างลองจะเริ่มขึ้นเมื่อมีการชักชวนกันของชาวบ้านที่มีลูกหลานอายุครบขวบ โดยจะมีการคัดเลือกเจ้าภาพใหญ่ ซึ่งจะเป็นแม่งานในการจัดงาน ซึ่งมักจะเป็นคหบดี หรือผู้กว้างขวางในสังคม โดยเจ้าภาพจะมีหน้าที่ในการร่วมกันกำหนดขั้นตอนของพิธีการ ส่วนเด็กที่มีอายุครบขวบ จะถูกนำตัวไปอยู่วัดเพื่อเรียนรู้วัตรปฏิบัติสำหรับการเป็นสามเณร ก่อนพิธีการประมาณ 20 วัน ส่วนผู้ใหญ่ก็จะวางกำหนดการวันประกอบพิธี ซึ่งจะแบ่งเป็น 3 วัน วันรับส่างลองไปฝึกวัตรปฏิบัติที่วัดกลับมาประกอบพิธีที่บ้านเจ้าภาพ วันที่สองเป็นวันแห่เครื่องไทยทานและเรียกขวัญส่างลอง (คล้ายๆ กับการทำขวัญนาค) ซึ่งจะประกอบด้วย ขบวนแห่พ็อนรำแบบไทยใหญ่ ขบวนมโหรี ขบวนแห่เครื่องไทยทาน เครื่องอัฐบริวาร เทียนเงินเทียนทอง เป็นต้น ซึ่งส่างลองจะถูกตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องประดับที่สวยงาม และจะซื้อค้อผู้ช่วยที่เรียกกันว่า “ตาแปส่างลอง” ตลอดการเดินทาง และวันที่สามเป็นวันบรรพชา ซึ่งก็ไม่แตกต่างจากการบรรพชาในส่วนอื่นๆ ของประเทศเท่าใดนัก

ประเพณีกินวอ ประเพณีขึ้นปีใหม่ หรือประเพณีฉลองปีใหม่ ซึ่งเป็นงานรื่นเริงของชาวม้งของทุกๆ ปี จะจัดขึ้นหลังจากได้เก็บเกี่ยวผลผลิตในรอบปีเรียบร้อยแล้ว และเป็นการฉลองถึงความสำเร็จในการเพาะปลูกของแต่ละปี ซึ่งจะต้องทำพิธีบูชาถึงผีฟ้า - ผีป่า - ผีบ้าน ที่ให้ความคุ้มครอง และดูแลความสุขสำราญตลอดทั้งปี รวมถึงผลผลิตที่ได้ในรอบปีด้วย ซึ่งแต่ละหมู่บ้านจะทำการฉลองกันอย่างพร้อมเพรียงกัน หรือตามวันและเวลาที่สะดวกของแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งโดยมาก

จะอยู่ในช่วงเดือนธันวาคมของทุกปี ประเพณีฉลองปีใหม่ม้งนี้ชาวม้งเรียกกันว่า “น่อเป็โจ้วฮั” แปลตรงตัวได้ว่า “กินสามสิบ” สืบเนื่องจากชาวม้งจะนับช่วงเวลาตามจันทรคติ โดยจะเริ่มนับตั้งแต่ม้งขึ้น 1 ค่ำ ไปจนถึง 30 ค่ำ (ซึ่งตามปฏิทินจันทรคติจะแบ่งออกเป็นข้างขึ้น 15 ค่ำ และข้างแรม 15 ค่ำ) เมื่อครบ 30 ค่ำ จึงนับเป็น 1 เดือน ดังนั้นในวันสุดท้าย (30 ค่ำ) ของเดือนสุดท้าย (เดือนที่ 12) ของปีจึงถือได้ว่าเป็นวันส่งท้ายปีเก่า ช่วงวันฉลองปีใหม่ม้งส่วนใหญ่จะตกอยู่ประมาณช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนมกราคม ในวันดังกล่าวหัวหน้าครัวเรือนของแต่ละบ้านจะประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อความเป็นสิริมงคลของครัวเรือน ถัดจากวันส่งท้ายปีเก่าไป 3 วัน คือวันขึ้น 1 ค่ำ 2 ค่ำ และ 3 ค่ำของเดือนหนึ่ง จัดเป็นวันฉลองปีใหม่ม้งอย่างเป็นทางการ ซึ่งทุกคนจะหยุดหน้าที่การงานทุกอย่างในช่วงวันดังกล่าวนี้ และจะมีการจัดการละเล่นต่าง ๆ ในงานขึ้นปีใหม่ม้ง เช่น การละเล่นลูกช่วง การตีลูกข่าง การร้องเพลงม้งเป็นงานวันขึ้นปีใหม่ของชาวม้ง จะทำการฆ่าหมูเพื่อเลี้ยงฉลองกัน มีการละเล่นประจำเผ่าม้ง เช่น การเล่นลูกข่าง การโยนบอล (เป็นการละเล่นของหนุ่มสาวเพื่อเปิดโอกาสให้ทำความรู้จักและมีการเกี้ยวพาราสีกัน)

4.1.9 ด้านสาธารณูปโภค

1) เส้นทางคมนาคมการเดินทาง จากตัวเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน ไปตามถนนหลวงหมายเลข 1095 สายแม่ฮ่องสอน – อำเภอลี้ ระยะทาง 18 กิโลเมตร แยกซ้ายไปตามถนนสายบ้านกุงไม้สัก – หมู่บ้านห้วยมะเขือส้ม ผ่านหมู่บ้านกุงไม้สัก บ้านแม่สะงา บ้านหมอกจำแป่ บ้านห้วยขาน น้ำตกผาเสื่อ พระตำหนักปางตอง บ้านนาป่าแปก จนถึงหมู่บ้านมะเขือส้มและหมู่บ้านรวมไทย รวมระยะทางประมาณ 42 กิโลเมตร

การเดินทางสัญจรของราษฎรหมู่บ้านห้วยมะเขือส้มและหมู่บ้านรวมไทย จะมีรถประจำทางให้บริการเดินทางไปในตัวเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน วันละ 3 เที่ยว เวลา 09.00 น. 12.00 น. และ 15.00 น. ค่าโดยสารคนละ 50 บาท ถนนในหมู่บ้านมะเขือส้มและหมู่บ้านรวมไทยเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก

2) ระบบน้ำประปา ทั้งสองหมู่บ้านใช้น้ำอุปโภค บริโภค จากบ่อน้ำที่ช่วยกันทำการขุดไว้เป็นบ่อกลางของหมู่บ้านจำนวน 1 บ่อ ต่อมาปี พ.ศ. 2537 ได้จัดทำประปาภูเขา นำน้ำเก็บไว้บนแท่งค้ำน้ำที่มีความจุ 2,000 ลิตร แล้วต่อท่อประปากระจายให้ราษฎรได้ใช้น้ำทุกหลังคาเรือน

3) ระบบไฟฟ้า การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคจังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ดำเนินการติดตั้งไฟฟ้าให้กับราษฎรหมู่บ้านห้วยมะเขือส้มได้ใช้ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2540 แต่เนื่องจากเป็นเหตุผลทางยุทธศาสตร์ทางทหารและเพื่อเป็นการรักษาความเป็นธรรมชาติของบ้านรวมไทย เจ้าหน้าที่ทหารกรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ จึงยับยั้งไม่ให้มีการติดตั้งไฟฟ้าเข้าไปถึงชุมชนบ้านรวมไทย

4) ระบบโทรศัพท์ องค์การโทรศัพท์จังหวัดแม่ฮ่องสอนได้ดำเนินการติดตั้งโทรศัพท์สาธารณะไว้อำนวยความสะดวกในการติดต่อสื่อสารของราษฎรทั้ง 2 ชุมชน

4.1.10 องค์การที่จัดตั้งในหมู่บ้าน

1) การจัดตั้งธนาคารข้าว จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2529 ในหมู่บ้านห้วยมะเขือส้ม เพื่อส่งเสริมให้ราษฎรได้สำนึกในการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือตนเอง และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และให้ผู้มีฐานะดีได้มีส่วนร่วมช่วยเหลืออนุเคราะห์ผู้ยากจน เพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้ยากจนให้นำข้าวไปบริโภคและทำพันธุ์ โดยการสงเคราะห์ (ให้เปล่า) ให้ยืม (ไม่คิดดอกเบี้ย) และให้กู้ (คิดดอกเบี้ยเพียงเล็กน้อย) เพื่อช่วยเหลือลดหนี้สินของชาวไร่ชาวนาที่มีอยู่กับภาคเอกชน และภาครัฐบาล โดยให้การดำเนินงานแบบไม่แสวงหาผลกำไร และไม่มีการแบ่งปันผลประโยชน์ ดำเนินการโดยคณะกรรมการหมู่บ้านห้วยมะเขือส้ม จำนวน 10 คน

2) การจัดตั้งกลุ่มราษฎรอาสาพิทักษ์ป่า (รศทป.) เมื่อปี พ.ศ. 2544 โดยกลุ่มราษฎรนี้ได้ผ่านการฝึกอบรมจากเจ้าหน้าที่ทหารกองทัพบกที่ 3 เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ให้มีหน้าที่ในการดูแลรักษาป่า และป้องกันไฟป่าในหมู่บ้านของตนเอง รวมทั้งสอดส่องดูแลราษฎรที่มีพฤติกรรมในการบุกรุกทำลายป่า พร้อมทั้งส่งข่าวสารและเผยแพร่ความรู้ที่ได้มาจากการประชุมในกลุ่ม ให้ราษฎรภายในหมู่บ้านได้รับทราบ

3) การจัดตั้งกลุ่มศิลปอาชีพภายในหมู่บ้าน เป็นการจัดตั้งกลุ่มแรงงานที่มีฝีมือและความชำนาญทางด้านการทอผ้า การปักกลดลายผ้า และการจักสานเพื่อนำงานเหล่านี้ไปจำหน่ายที่ศูนย์ศิลปาชีพ ราชานุปลั๊ก จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับหมู่บ้าน

4) สถานศึกษา สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้จัดตั้งโรงเรียนเพื่อให้บุตรหลานของราษฎรบ้านห้วยมะเขือส้มและบ้านรวมไทย ได้ศึกษาเล่าเรียน จำนวน 1 โรงเรียนคือโรงเรียนบ้านห้วยมะเขือส้ม เมื่อปี พ.ศ. 2533 ดำเนินการเปิดสอน ตั้งแต่ชั้นเด็กเล็ก คืออนุบาล 1 และอนุบาล 2 และระดับประถมตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ 1 - ชั้นประถมปีที่ 6 การดำเนินการของโรงเรียนได้จัดตั้งราษฎรในหมู่บ้านห้วยมะเขือส้ม ร่วมเป็นคณะกรรมการโรงเรียนจำนวน 6 คน โรงเรียนนี้มีข้าราชการครู จำนวน 3 คน ครูอัตราจ้าง จำนวน 2 คน และพี่เลี้ยงเด็กเล็ก 1 คน นักการภารโรง 1 คน มีนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาไปแล้วทั้งสิ้น 1,852 คน ปัจจุบันมีนักเรียนที่กำลังศึกษาอยู่ทั้งสิ้น 203 คน เป็นชาย 101 คน หญิง 102 คน นักเรียนที่สำเร็จการศึกษาชั้นประถมปีที่ 6 แล้วจะมีจำนวนประมาณ 50 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นที่ไปศึกษาต่อในระดับมัธยม (ข้อมูลจากโรงเรียนบ้านห้วยมะเขือส้ม, 2548)

5) ศาสนสถาน หมู่บ้านห้วยมะเขือส้มและบ้านรวมไทย จะมีชาวเขาเผ่าต่างๆ ที่นับถือศาสนาพุทธ ยกเว้นชาวเขาเผ่าม้ง จะนับถือผี และบางส่วนนับถือศาสนาคริสต์ ดังนั้นชาวเขาเผ่าไทยใหญ่ที่นับถือศาสนาพุทธได้ร่วมกันจัดสร้างวัดประจำหมู่บ้านห้วยมะเขือส้ม เมื่อปี พ.ศ. 2537 ปัจจุบันมีพระภิกษุจำพรรษาจำนวน 2 รูป บ้านรวมไทยได้จัดสร้างวัดประจำหมู่บ้านเมื่อ พ.ศ. 2534 ปัจจุบันมีพระภิกษุจำพรรษาจำนวน 2 รูป สามเณร จำนวน 1 รูป

4.2 วิธีการและสาเหตุการบุกรุกทำลายป่าบ้านมะเขือส้ม

การศึกษาถึงวิธีการและสาเหตุการบุกรุกทำลายป่าบ้านห้วยมะเขือส้ม ผู้ศึกษาต้องการศึกษาถึงวิธีการและสาเหตุการบุกรุกทำลายป่าของชุมชน ที่ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านนโยบายการจัดการจากภาครัฐ โดยมีเนื้อหาในการศึกษาดังต่อไปนี้ คือ

4.2.1 วิธีการบุกรุกทำลายป่า

จากการศึกษาถึงวิธีการที่ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มบุกรุกทำลายป่าไม้นั้น ผู้ศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีวิธีการในการบุกรุก พื้นที่ป่าหลายวิธีด้วยกัน ซึ่งบางครั้งวิธีการดังกล่าวก็อาจจะถูกมองว่าเป็นของวิถีชีวิตของชาวบ้าน เช่น การเผาป่า ล่าสัตว์ หาของป่า ถางป่าเพื่อทำไร่เกษตรกรรม และตัดต้นไม้เพื่อสร้างที่อยู่อาศัย และถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชนที่ได้สั่งสมสืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งก็ไม่สามารถที่จะปฏิเสธได้เช่นกันว่า ประเด็นการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านเหล่านี้เป็นระบบภูมิปัญญาพื้นบ้านอย่างหนึ่งของชุมชน แต่เนื่องจากสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ววิธีการและขั้นตอนในการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านนั้น ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าไม้อย่างมากมาย รวมทั้งเจตนาในการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านนั้นก็เริ่มแปรเปลี่ยนไปตามกระแสการพัฒนาตามระบบทุนนิยม ที่มุ่งการค้ามากกว่าความพอเพียง รวมถึงการขยายพื้นที่ทำกินที่นับวันจะขาดความพอเติมมากยิ่งขึ้น ซึ่งจากการเข้าไปสำรวจและสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มนั้น สามารถจะจำแนกถึงวิธีการบุกรุกพื้นที่ป่าของชาวบ้านได้ ดังนี้คือ

ก) การตัดต้นไม้ทำไร่เกษตรกรรมบนพื้นที่สูง

ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในการปลูกพืชเกษตรกรรม เช่น กะหล่ำ งาม พริก และข้าวโพดเพื่อการค้า ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านที่มีการใช้ปุ๋ยเคมี การโค่นต้นไม้ และการเผาไร่ ทำให้ผิวน้ำดินถูกทำลายอย่างรวดเร็ว และถ้าช่วงไหนที่พืชผลมีราคาสูงขึ้น ก็จะมีการบุกรุกป่าขยายพื้นที่เพาะปลูกมากตามความต้องการของตลาด จนทำให้พื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด

ที่อยู่บริเวณรอบๆ ชุมชนต้องกลายสภาพเป็นพื้นที่เกษตรกรรมเชิงเดี่ยวของชาวบ้านครอบครัวอยู่เต็มไปหมด ซึ่งจากการศึกษาพบว่าวิธีบุกรุกทำลายป่าของชาวบ้านที่แผ่มาด้วยวิธีการทำไร่่นั้นสามารถจำแนกออกได้ดังนี้คือ

1) การใช้ไฟเผาไร่ให้ลุกลามเพื่อขยายพื้นที่ทำกิน การเผาไร่นี้เป็นวิธีการที่แผ่มาจากขั้นตอนในการจัดเตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูกของชาวบ้าน จะมีการเผาไร่ในระหว่างช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน เป็นประจำทุกปี จึงเป็นสาเหตุที่สำคัญในการสร้างผลกระทบต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้และการทำลายพันธุ์ไม้ขนาดเล็กชนิดต่างๆ โดยในวัฒนธรรมดั้งเดิมนั้นการเผาไร่ก็เพื่อกำจัดวัชพืชหรือเศษซากพืชที่เหลืออยู่ภายหลังการเก็บเกี่ยว หรือการกำจัดเศษวัชพืชและซากตอไม้ในไร่ (กรณีเปิดพื้นที่ใหม่) ทั้งนี้เพื่อจะเตรียมพื้นที่ไร่สำหรับเพาะปลูกในรอบต่อไป ปัจจุบันการเผาไร่กลับกลายมาเป็นเครื่องมือหนึ่งของชาวบ้าน ในการขยายพื้นที่ทำกินด้วยไฟเผาไร่ให้ไฟลุกลามเข้าไปในพื้นที่ป่าไม้แล้วปลูกข้าวโพดทดแทน ซึ่งเป็นเจตนาที่มุ่งเพื่อขยายพื้นที่ทำกินมากกว่าที่จะเป็นการกำจัดวัชพืชรวมทั้งการใช้ไฟเผาเพื่อขยายพื้นที่ทำกินนั้น เป็นวิธีที่เสี่ยงจากการปะทะกับเจ้าหน้าที่โดยตรง พร้อมกับเป็นข้อดีของภาครัฐที่ไม่มีความชัดเจนในเรื่องแนวเขตพื้นที่ทำกินและแนวเขตพื้นที่ป่า จึงทำให้พื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุกทำลายอยู่อย่างต่อเนื่อง

2) การตัดต้นไม้เพื่อเปิดพื้นที่ใหม่ (ระบบหมุนเวียน) การตัดต้นไม้ของชาวบ้านเพื่อการเปิดพื้นที่ใหม่หรือการเตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูกในปัจจุบัน มีเรื่องของความต้องการขยายพื้นที่ในการผลิตควบคู่ไปกับการความต้องการนำไม้ไปขาย ทั้งในลักษณะของไม้แปรรูป (ไม้ขนาดใหญ่) และลักษณะไม้พื้น (ไม้ขนาดกลาง) และการตัดต้นไม้ขนาดเล็กแล้วทำการเผาทิ้ง ทั้งที่ในอดีตนั้นการเตรียมพื้นที่ไร่ในวิถีดั้งเดิมนั้น การจัดการกับต้นไม้ภายในไร่นั้นจะไม่มี การโค่นต้นไม้ใหญ่ทิ้ง แต่ชาวบ้านจะใช้วิธีการตัดรานกิ่งออก และตัดตอนปลายไม้เพื่อให้ต้นไม้ได้มีโอกาสงอกงามเติบโตต่อไปได้ แต่ปัจจุบันชาวบ้านหันมาเตรียมพื้นที่ไร่ด้วยการตัดต้นไม้เพื่อแปรรูปส่งขายให้กับนายทุน ซึ่งชาวบ้านจะใช้วิธีการล้มด้วยขวาน หลังจากนั้นก็จะทำการตั้งค้างเลื่อยด้วยแรงงานคน โดยหลีกเลี่ยงการใช้เลื่อยยนต์เพื่อป้องกันมิให้เจ้าหน้าที่ได้ยิน รวมถึงป้องกันมิให้ชาวบ้านได้ยินแล้วไปแจ้งเจ้าหน้าที่ทราบ วิธีการเช่นนี้จึงเรียกได้ว่า “เป็นการบุกรุกป่าแบบเงียบ” และวิธีการนี้ชาวบ้านจะจับกลุ่มกันทำเองประมาณ 5-6 คน โดยไม่มีการจำแนกว่าที่ไหนควรตัดหรือไม่ควรตัด โดยเฉพาะหลังจากที่ทำการโค่นไม้ในไร่แล้ว ก็จะทำการตัดไม้ลุกลามเข้าไปในพื้นที่ป่าที่อยู่ติดกับพื้นที่ไร่ โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การโค่นไม้ไปขาย และหลังจากที่ล้มต้นไม้แล้วก็จะเข้าไปทำการถางและปรับพื้นที่ป่าเพื่อทำกินต่อไป

3) การจ้างกลุ่มแรงงานในชุมชนถางป่า เป็นกระบวนการขั้นตอนของการเตรียมพื้นที่ทำไร่เกษตรของชาวบ้าน ที่เป็นสาเหตุหนึ่งในการก่อให้เกิดการขยายพื้นที่ทำกินเข้าไปใน

พื้นที่ป่าไม้อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการว่าจ้างให้ชาวบ้านที่มีที่ทำกินน้อย หรือปราศจากที่ทำกิน (โดยเฉพาะกลุ่มชาวไทยใหญ่สัญชาติพม่าที่อพยพหลบหนีเข้ามาอย่างผิดกฎหมาย) ทำการลักลอบถางพื้นที่ป่าไม้ และพื้นที่ทำกินที่มีมาแต่เดิม แต่ติดอยู่กับแนวเขตพื้นที่ป่า ด้วยการใช้นวนตัดต้นไม้เพื่อเบิกทางและใช้จอบแอบแผนั่วถางบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าไม้ที่ละนิด เพื่ออำพรางมิให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องสงสัย จนกลายเป็นวิธีหนึ่งที่ชาวบ้านนิยมทำกันอย่างแพร่หลาย ซึ่งสร้างความเสียหายให้กับทรัพยากรป่าไม้เป็นอย่างมาก

หากยังไม่มีมาตรการแก้ไขวิธีการผลิต และวิธีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อการเกษตรบนกระแสนวัตกรรมของชาวบ้านดังกล่าว ย่อมทำให้ระบบนิเวศป่าไม้ถูกบุกรุกทำลายมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านห้วยมะเขือส้มขาดการได้รับการส่งเสริมสร้างอาชีพอื่นที่เหมาะสมทดแทนอย่างจริงจัง รวมทั้งไม่มีการสร้างความเข้าใจให้กับชาวบ้านอย่างถูกวิธีได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต่อการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่มุ่งเพื่อการค้า แต่ขาดการนึกถึงคุณภาพของป่าไม้ สิ่งแวดล้อม ที่ได้รับผลกระทบจากการประกอบอาชีพดังกล่าวของชาวบ้าน และไม่มีหน่วยงานใดที่จะเข้ามาช่วยแก้ปัญหาของชาวบ้านในพื้นที่เกี่ยวกับราคาพืชผลเพื่อให้เหมาะสมต่อความเป็นจริงที่ชาวบ้านควรได้รับ ทำให้ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มประสบกับปัญหาความยากจน และการเป็นหนี้นอกระบบ (เฉพาะในกลุ่มที่ทำเกษตรเพื่อการค้า) และนำไปสู่การบุกรุกพื้นที่ป่าด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว รวมทั้งการบุกรุกเปิดพื้นที่ทำกินเพิ่มขึ้นของกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ เนื่องจากพื้นที่อื่นๆ นั้นได้ถูกจับจองไปหมดแล้วจากกลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ก่อน และยังรวมไปถึงการปลูกข้าวไร่ของชาวบ้านด้วย โดยจะนิยมแผนั่วถางป่าเป็นบริเวณกว้างตามเชิงคอยหรือตามแนวลาดไหล่เขา โดยชาวบ้านจะมีการเตรียมพื้นที่ตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนมีนาคม ด้วยการตัดต้นไม้บริเวณนั้นออกทั้งหมดเพื่อให้ต้นข้าวที่ทำการเพาะปลูกนั้นได้รับแสงแดดอย่างเต็มที่ แล้วปล่อยให้แห้งพอถึงช่วงปลายเดือนเมษายนก็จะทำการจุดไฟเผาเพื่อกำจัดเศษวัชพืช กิ่งไม้ และตอไม้ทั้งหมด ซึ่งส่งผลให้กลายเป็นไฟป่าลุกลามไหม้เข้าไปในบริเวณพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ ส่งผลให้กล้าไม้และต้นไม้ขนาดเล็กที่กำลังอยู่ในช่วงการเจริญเติบโตและดอกเอื้อง (กล้วยไม้ป่า) ถูกไฟป่าเผาทำลายเสียหายไปอย่างมากมาย และพื้นที่ที่ถูกชาวบ้านจุดไฟเผาไหม้ ชาวบ้านก็จะใช้ในการปลูกข้าวและพืชไร่ผสมผสานกัน โดยในพื้นที่หนึ่งๆ ที่ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์นั้น จะทำการปลูกข้าวและพืชไร่ได้ไม่เกิน 2 ปี แล้วจึงย้ายไปยังพื้นที่ใหม่ต่อไปเรื่อยๆ ในลักษณะของการทำไร่หมุนเวียน การเตรียมพื้นที่เพื่อปลูกข้าวไร่ของชาวบ้านในคราวหนึ่งๆ นั้นจะต้องมีการทำลายต้นไม้ที่กำลังอยู่ในช่วงของการเจริญเติบโตอย่างมากมาย รวมทั้งการเผาป่านั้นยังเป็นการเร่งให้พืชที่เป็นหญ้าบางชนิดสามารถเติบโตได้ดี และส่งผลให้มีหญ้าขึ้นแซมพืชไร่อย่างรวดเร็ว ทำให้ไม่ได้รับผลผลิตที่ดีเพียงพอต่อความต้องการ จึงทำให้ชาวบ้านต้องรุกขยายพื้นที่เพิ่มเพื่อให้ได้ผลผลิตที่เพียงพอต่อดำรงชีวิต

ข) การล่าสัตว์ป่าด้วยการใช้ไฟเผาป่า

ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม มีวิถีการล่าสัตว์มาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งในระยะเริ่มแรก บริเวณป่าใกล้หมู่บ้านชาวบ้านเล่าว่า มักจะพบสัตว์ป่า เช่น หมูป่า เก้ง กวาง หมู และนกอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เดิมทีนั้นชุมชนก็ได้มีการเปิดโอกาสให้สมาชิกในสามารถล่าสัตว์ตามฤดูกาลได้ โดยเฉพาะการนำมาประกอบอาหารในครัวเรือน โดยไม่อนุญาตให้นำไปค้าขายหรือทำเพื่อการค้าขายในการเลี้ยงชีพ รวมทั้งออกกฎระเบียบชุมชนร่วมกันในการป้องกันมิให้สมาชิกในชุมชนตัดไม้ทำลายป่า โดยเฉพาะการตัดต้นไม้ พืชพันธุ์ แหล่งอาหาร รวมถึงแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ที่ได้อาศัยบริเวณเหล่านี้เป็นที่หลบกำบังภัย หรือใช้ในการทำมาหากิน และใช้ในการผสมพันธุ์ ออกลูกออกหลานให้เจริญพันธุ์ยิ่งขึ้นไป โดยทั่วไปแล้วตามระบบธรรมชาติ สัตว์ป่าต้องการปัจจัยหลักที่จำเป็นเพียง 3 อย่างเท่านั้น ในการดำรงอยู่ก็คือ แหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งน้ำ และแหล่งอาหาร เพราะหากปราศจากพื้นที่ดังกล่าวสัตว์ป่าก็อาจสูญพันธุ์หรือต้องอพยพโยกย้ายถิ่นฐานในการดำรงชีวิตไปได้อย่างรวดเร็ว เพราะปัจจัยด้านที่อยู่และทำมาหากินเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นต่อสัตว์มาก หากมีการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าไม้โดยมิได้คำนึงถึงสัตว์ป่า ก็จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

โดยเฉพาะการล่าสัตว์ด้วยวิธีการไล่เหล่า คือ การที่ชาวบ้านจุดไฟไล่ให้สัตว์หนีออกจากที่ซ่อน หรือจุดไฟเพื่อให้แมลงบินหนีไฟ นกชนิดต่างๆ จะบินมากินแมลง แล้วดักยั้งนกอีกทอดหนึ่ง หรือจุดไฟเผาทุ่งหญ้า เพื่อให้หญ้าใหม่แตกกระบัด เพื่อล่อให้สัตว์ชนิดต่างๆ เช่น เก้ง กวาง กระต่าย มากินหญ้า แล้วดักรอยิงสัตว์นั้นๆ วิธีการเหล่านี้ชาวบ้านถือว่าเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำมาหากิน ตามวิถีแห่งการล่าสัตว์ป่า โดยมองการทำมาหากินของตนเองบนกรอบแนวทางระหว่างมนุษย์ - ไฟ - สัตว์ป่า เท่านั้น แต่ขาดการคำนึงถึงผลกระทบต่อพื้นที่ป่า พันธุ์ไม้ และความเสียหายต่อดิน - น้ำ - ป่า ที่จะเกิดขึ้นตามมา การเผาป่าเพื่อล่าสัตว์ของชาวบ้านครั้งนี้จึงมีผลกระทบโดยตรงต่อสภาพความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติของป่าไม้ เนื่องจากไฟจะทำให้ให้ป่าไม้ที่เคยเขียวชอุ่มแน่นทึบ แปรสภาพเป็นป่าเสื่อมโทรมที่กรุ่นด้วยควันไฟ และเถาถ่านตลอดจนช่วงฤดูแล้ง ถ้าธารน้ำตกที่เคยมีน้ำใสไหลเย็นก็จะกลับแห้งขอด สัตว์ป่านานาชนิดที่เคยเที่ยวเล่นหากินอยู่ในป่าก็ลดจำนวนลงจนหายไปหมด ในที่สุดป่าที่เคยมีสภาพอุดมสมบูรณ์ก็เสื่อมความหลากหลายทางชีวภาพลง มีผลทำให้ระบบนิเวศป่าไม้ขาดความสมดุลตามธรรมชาติอย่างที่ควรจะเป็น

จากการสอบถามชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม ที่เคยมีประสบการณ์จากการคลุกคลีป่าต่างให้ความเห็นว่า สัตว์ป่าช่วยให้ป่ายังคงสมบูรณ์ด้วยการช่วยถ่ายมูลบำรุงพืชพันธุ์ในป่า ช่วยเป็นห่วงโซ่อาหารด้วยการช่วยแพร่ขยายพันธุ์พืชตามกระบวนการทางธรรมชาติ และการควบคุมประชากรสัตว์ชนิดต่างๆ ให้มีความสมดุล จากการสัมภาษณ์นายปาละ (2548) พบว่าในปัจจุบันชาวบ้าน

ห้วยมะเขือส้มยังคงพบเห็นสัตว์ป่าประเภทต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าไม้ของชุมชนที่ในอดีตเคยมีอยู่อย่างชุกชุมนั้น ปัจจุบันแทบไม่ปรากฏ ชาวบ้านจึงต้องออกไปหาล่าในพื้นที่ป่าลึกเข้าไปอีกต่างๆ ที่ชาวบ้านก็รู้กันอยู่ว่า หากสัตว์ป่าเหล่านี้หมดไปหรืออพยพโยกย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่น ก็จะทำให้ชาวบ้านหากินลำบากมากยิ่งขึ้น แต่ชาวบ้านก็ไม่สามารถจัดการอะไรได้เพราะถือว่าเป็นเรื่องปกติของชุมชน และในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มนั้น ชาวบ้านจะนิยมล่าสัตว์ป่ามาปรุงเป็นอาหารเฉลี่ยแล้วสัปดาห์ละ 4-5 ตัว จนทำให้สัตว์ป่าลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว รวมทั้งปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อขยายที่ทำกินทำให้สัตว์ป่าถูกรบกวนจากมนุษย์ สัตว์ป่าเหล่านั้นจึงหลบหนีเข้าไปอยู่ในพื้นที่ป่าที่ลึกมากยิ่งขึ้น ทั้งที่พื้นที่บางแห่งไม่ได้เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตของสัตว์ชนิดนั้นๆ เลย เช่น กวางป่า และหมูป่า เป็นต้น ซึ่งสัตว์เหล่านี้จะชอบหากินในที่ราบลุ่มภูเขา มากกว่าที่จะอาศัยอยู่บริเวณพื้นที่สูงแต่เพียงอย่างเดียว เมื่อสัตว์ป่าไร่ที่อยู่อาศัย จึงทำให้ชาวบ้านต้องออกไปล่าสัตว์ในพื้นที่ป่าไกลหมู่บ้านมากยิ่งขึ้น การลดลงของจำนวนสัตว์ป่าและการย้ายถิ่นฐานของสัตว์ป่านั้นได้สร้างความเดือดร้อนให้กับมนุษย์ในฐานะที่เป็นแหล่งอาหาร และได้ทำลายห่วงโซ่อาหารและการขยายพันธุ์พืชของต้นไม้โดยไม่รู้ตัว ทั้งที่สัตว์เหล่านี้จะช่วยได้ดีในการขยายพันธุ์พืชด้วยการกินเมล็ดพืชแล้วถ่ายเป็นมูลออกมาตามเส้นทางที่สัตว์เหล่านั้นอาศัยอยู่ รวมทั้งยังช่วยในการขบเมล็ดพันธุ์ไม้บางชนิดให้เปลือกแตกออกและง่ายต่อการเจริญเติบโต ซึ่งกระบวนการนี้ถือว่าเป็นกระบวนการทางธรรมชาติที่มีความสมดุลอยู่ในตัวของมันเอง และก็เป็นที่ยอมรับในวงการสิ่งแวดล้อมมาอย่างยาวนานว่า สัตว์ป่าเหล่านี้สามารถช่วยสร้างความสมดุลให้กับระบบนิเวศได้อีกทางหนึ่ง

ค) การหาของป่า

การเก็บหาของป่าเป็นการพึ่งพาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิตของชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มมาอย่างยาวนาน ทั้งนี้การหาของป่านั้นจะขึ้นอยู่กับช่วงฤดูกาลด้วย ซึ่งจากการสอบถามชาวบ้านห้วยมะเขือส้มเกี่ยวกับการเข้าไปหาของป่านั้น ผู้ศึกษาพบว่าชาวบ้านที่นี้ยังคงมีการบริโภคอาหารที่ได้มาจากป่ากันแทบทุกครัวเรือน เช่น หน่อไม้ หวาย เห็ด พืช ผัก และแมลงชนิดต่างๆ ซึ่งเป็นเรื่องปกติของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ร่วมกับพื้นที่ป่าไม้ที่จะต้องพึ่งพาป่าในฐานะที่เป็นแหล่งอาหาร และแหล่งยาสมุนไพรพื้นบ้าน โดยพบว่าชาวบ้านที่นี้ยังมีความเชื่อและวิธีการที่ผิดๆ ในการปฏิบัติต่อป่า เช่น

1) เชื่อว่าถ้าหากเผาป่าก็จะทำให้ปีนั้นเห็ดออกมาก ซึ่งความเข้าใจตรงนี้เป็นประเด็นที่ชาวบ้านมักจะอ้างจากประสบการณ์ที่บอกต่อๆ กันมาว่า การเผาป่าจะทำให้เห็ดออกมากนั้นเป็นความเข้าใจที่ผิด ทั้งนี้ก็ไม่ได้ปฏิเสธว่าความร้อนและไฟไม่มีผลต่อการเพิ่มจำนวนของเห็ดป่า หากแต่การที่เห็ดป่าจะมีปริมาณเพิ่มหรือไม่นั้นต้องขึ้นอยู่กับชนิดป่า อุณหภูมิ และปริมาณความชื้นของน้ำฝนที่ตกลงมาด้วย ซึ่งมีได้หมายความว่า การจุดไฟเผาป่าแล้วจะทำให้มีปริมาณเห็ดป่าเพิ่มขึ้น

ก็หาไม่ ทั้งนี้ในการเผาป่านี้ก็ได้สร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างมาก ทั้งในด้านการอพยพของสัตว์ป่า การทำให้เกิดภาวะหมอกควันปกคลุมพื้นที่ป่าและส่งผลกระทบต่อปริมาณความชื้นของป่าดิบชื้น การทำลายพืชพันธุ์และสัตว์ขนาดเล็ก รวมทั้งทำให้เกิดภาวะแปรปรวนของสภาพดินฟ้าอากาศ เป็นต้น ผลที่ตามมาคือพันธุ์ไม้ชนิดต่างๆ ในป่าถูกไฟเผาทำลายจนไม่สามารถที่จะเจริญเติบโตสืบต่อไปได้ ทำให้พันธุ์ไม้พื้นบ้านหลายอย่างเริ่มหายากขึ้นและอาจนำไปสู่ภาวะแห่งการสูญพันธุ์ได้

2) การเก็บหาของป่าด้วยวิธีการใช้ไฟนำ เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดไฟป่ามากที่สุด เนื่องจากการเก็บหาของป่าของชาวบ้านส่วนใหญ่ มักจะนิยมจุดไฟเพื่อให้พื้นป่าโล่ง และสามารถเดินทางได้โดยสะดวก หรือให้แสงสว่างในระหว่างการเดินทางผ่านป่าในเวลากลางคืน รวมทั้งจุดเพื่อรมควันไล่ผึ้ง หรือไล่แมลงต่างๆ ในขณะที่อยู่ในป่า เพื่อให้สะดวกและทุ่นแรงต่อการที่จะเอารวงผึ้งมาขาย โดยมีได้คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับป่าไม้ และพันธุ์ไม้ชนิดต่างๆ ที่ขึ้นอยู่ในป่าจนบางครั้งไฟดังกล่าวกลับเป็นเหตุที่ก่อให้เกิดการไหม้ลุกลามพื้นที่ป่าเป็นบริเวณกว้าง

ดังนั้น การหาของป่าของชาวบ้านด้วยวิธีการจุดไฟเผาป่าจึงเป็นการเอาเปรียบป่าด้วยการอ้างภูมิปัญญาชาวบ้านได้อย่างน่าละอาย ซึ่งเป็นการกระทำที่นึกถึงแต่ผลประโยชน์ของมนุษย์เป็นตัวตั้ง โดยละเลยความรับผิดชอบจากผลกระทบที่จะมีต่อระบบธรรมชาติในระยะยาว และผลกระทบดังกล่าวนี้วันหนึ่งก็จะย้อนกลับมาทำลายมนุษย์ให้ได้รับความเดือดร้อนโดยไม่รู้ตัว

ง) การตัดต้นไม้เพื่อสร้างที่อยู่อาศัยและการส่งขายให้กับนายทุน

ในอดีตชาวบ้านห้วยมะเขือส้มมักจะนิยมสร้างบ้านด้วยไม้และยกพื้นสูง เนื่องจากชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ของชนิดไม้ยืนต้นอย่างมาก จึงทำให้ง่ายต่อการที่จะนำไม้จากป่าเหล่านั้นมาใช้ในการสร้างบ้านเรือน แต่ปัจจุบันไม้เหล่านั้นเริ่มมีจำนวนที่น้อยลง จากการใช้โดยไม่ได้มีการดูแลรักษากันอย่างจริงจังทำให้ไม้ขนาดใหญ่ในป่าแทบไม่ค่อยมีปรากฏให้เห็น รวมทั้งปัจจุบันพื้นที่อยู่อาศัยของชุมชนและพื้นที่ป่าทั้งหมดไม่ได้เป็นพื้นที่กรรมสิทธิ์ของชาวบ้านโดยตรง หากแต่เป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติทั้งหมด การจะตัดหรือเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าจึงต้องมีกฎระเบียบในการควบคุมในการใช้ประโยชน์นั้นด้วย ถึงแม้ว่าในปัจจุบันชาวบ้านจะนิยมหันมาสร้างบ้านแบบก่ออิฐถือปูนกันมากขึ้น แต่ทั้งนี้ชาวบ้านที่นี้ก็ยังคงนิยมที่จะใช้เครื่องเรือนเป็นไม้เหมือนเดิมดังเช่นอดีต รวมทั้งการที่จะใช้วัสดุจากภายนอกนั้นก็จะต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก ดังนั้นการพึ่งพาใช้ประโยชน์จากป่า ด้วยการนำไม้มาใช้ในการสร้างบ้านเรือนของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มนั้นจึงเป็นสิ่งที่ชาวบ้านยังนิยมทำกันอยู่ในชุมชน แต่จะเป็นไปในลักษณะของการลักลอบตัดไม้มากกว่าที่จะมีการจัดการทรัพยากรในรูปแบบขององค์กรชุมชน ซึ่งสร้างผลกระทบต่อพื้นที่ป่าไม้เป็นอย่างมาก เนื่องจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในลักษณะแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา จึงทำให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ในการที่จะนำไม้มาใช้ในการสร้างบ้านเรือน

นั้นอย่างไรขอขอบเขต นำไปสู่ความเสื่อมโทรมของพื้นที่ป่าไม้อย่างรวดเร็ว และวิธีการที่ชาวบ้านนิยมใช้ในการลักลอบตัดไม้เพื่อสร้างที่อยู่อาศัยและการส่งขายให้กับนายทุนนั้น ผู้ศึกษาพบว่า

1) ชาวบ้านจะอาศัยวิธีตัดโค่นด้วยขวาน หลังจากนั้นจึงทำการแปรรูปด้วยวิธีการเลื่อยมือ โดยจะมีกลุ่มสมาชิกที่ช่วยกันทำประมาณ 5-8 คน โดยอาศัยกลุ่มแรงงานในครอบครัวหรือเครือญาติที่จะเข้ามาช่วยกันทำการตัดต้นไม้ในพื้นที่ป่า เพื่อทำการแปรรูปไม้แล้วนำมาใช้ในการสร้างบ้านเรือน ซึ่งบางครั้งปัญหาของการลดลงของพื้นที่ป่าจากการตัดต้นไม้ของชาวบ้านนั้น ก็มีได้มีปัญหามาจากการใช้ไม้เพื่อการสร้างบ้านเรือนแต่เพียงอย่างเดียว เพราะเครื่องมือที่ชาวบ้านใช้ โดยวิธีการตัดและการแปรรูปไม้ด้วยการตั้งค้ำเลื่อยมือในบ้านนั้น โดยลำพังแล้วก็ไม่สามารถที่จะบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าได้อย่างรวดเร็ว แต่กลับกลายเป็นว่าการเข้าไปตัดไม้ของชาวบ้านในปัจจุบันมีกลุ่มนายทุนภายนอกหนุนหลังอยู่ เพื่อให้ชาวบ้านตัดไม้แล้วแปรรูปมาขายให้กับนายทุน ซึ่งรายได้จากการขายไม้ในหมู่บ้านห้วยมะเขือส้มนั้นถือได้ว่าเป็นรายได้ที่ดีกว่าการรับจ้างทำไร่มากราก จึงทำให้มีการเพิ่มขึ้นของจำนวนกลุ่มผู้ลักลอบเลื่อยไม้แปรรูปขายมากยิ่งขึ้น โดยการแอบอ้างว่าการตัดไม้ดังกล่าวนั้นเป็นการนำมาใช้ในการซ่อมแซมบ้านเรือนหรือการเก็บหอมไว้เพื่อสร้างบ้าน (การเลื่อยไม้แปรรูปด้วยมือ นั้นจะต้องอาศัยระยะเวลา และมีการเก็บสะสมไม้ไว้ให้เพียงพอก่อนถึงจะสร้างบ้านได้) ดังนั้นช่วงเวลาของการเก็บหอมไม้ไว้ของชาวบ้าน จึงกลับกลายเป็นช่วงเวลาของการผ่องถ่ายไม้ไปขายให้กับนายทุน ซึ่งทำให้ชาวบ้านสามารถอ้างได้ว่าไม้ที่ได้มา ยังไม่มีความเพียงพอต่อการใช้สอยหรือเพียงพอต่อการสร้างบ้านเรือน ส่งผลให้ต้นไม้ใหญ่ในพื้นที่ป่าลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว

2) การใช้เลื่อยยนต์ตัดไม้เพื่อตอบสนองระบบทุนภายนอก วิธีนี้เป็นวิธีการที่รวดเร็วและทำให้ได้ปริมาณไม้แปรรูปที่มากกว่าการเลื่อยด้วยมือ ซึ่งเป็นการบุกรุกทำลายป่าที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากกลุ่มทุนภายนอกที่สนับสนุนให้ชาวบ้านเข้ามาทำไม้แปรรูปอย่างเต็มตัว และส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็ว ทั้งที่ในอดีตนั้นชาวบ้านจะมีวิถีคิดและวิธีการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ โดยการมองความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับป่าไม้ในแง่ของความมั่นคงของชีวิตและความยั่งยืนของผืนป่า มากกว่าการมุ่งทำรายได้เฉพาะหน้า ซึ่งหมายความว่า การตัดไม้ขายนั้นก็เท่ากับการเป็นการทำลายอนาคตของตนเองและลูกหลาน กลไกการลักลอบตัดไม้เพื่อขายหรือการนำมาใช้ในการสร้างบ้านเรือนในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มนั้น จึงเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนของสาเหตุปัญหาที่มีรูมรเข้ามาจากหลายทาง โดยเฉพาะการตกอยู่ภายใต้การครอบงำของกลุ่มคนภายนอกที่กำลังเป็นสิ่งที่ผลักดันให้ชุมชนมุ่งนำทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนออกมาขาย จนกลายเป็นเรื่องของการละเมิดทรัพยากรท้องถิ่นที่เกิดขึ้นจากฝีมือของคนภายในชุมชนเอง ที่เป็นเช่นนี้ผู้ศึกษาต้องการที่จะเชื่อมโยงให้เห็นว่า แรงกดดันของชุมชนที่มีต่อการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ ด้วยการตัดไม้เพื่อแปรรูปขายของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มนั้น มิได้เกิดขึ้นจากปัจจัยปัญหาภายในของชุมชนแต่เพียงอย่างเดียว

แต่ปัญหาดังกล่าวถือได้ว่าเป็นวิธีการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้โดยอาศัยการยึดมือจากชาวบ้าน เพื่อให้เป็นผู้บุกรุกหรือละเมิดทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่นด้วยฝีมือของคนภายในท้องถิ่นนั่นเอง

ปัญหานี้จึงเป็นปัญหาในระดับโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับรัฐ ระบบเศรษฐกิจ และกลุ่มคนจากภายนอกมากกว่า โดยชุมชนกลับกลายเป็นเพียงปรากฏการณ์ของปัญหาในรูปของการบุกรุกพื้นที่ป่า และการลักลอบตัดไม้เพื่อแปรรูปส่งขาย “...เพราะว่าการทำไร่ในป่าก็ดี การตัดไม้ก็ดี ไม่ได้มีมูลเหตุมาจากความไม่รู้หรือมาจากความยากจนของชุมชน แต่สิ่งเหล่านี้จะเป็นเพียงปัญหาปลายเหตุ อันเป็นผลของกระบวนการพัฒนาที่ทำให้ชาวบ้านต้องสูญเสียความสามารถในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง และไม่มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ทำให้กลไกของรัฐและระบบตลาดสามารถเข้ามาหาผลประโยชน์จากชาวบ้าน” (ป่าชุมชนในประเทศไทย, 2536)

หลังจากที่ชาวบ้านทำการตัดและแปรรูปไม้เสร็จเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านก็จะนำไปเก็บไว้ในพื้นที่ไร่ (ส่วนมาก) และจะนำกลับมาเก็บไว้ที่บ้านแต่เพียงเล็กน้อย หลังจากนั้นจะมีนายทุนเข้ามารับซื้อและทำการขนไม้ออกไปเอง โดยมีการอาศัยอิทธิพลท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการขนส่ง และการลำเลียงไม้ออกจากพื้นที่ ซึ่งหากไม่มีเจ้าหน้าที่รัฐหรือกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่นสนับสนุน ชาวบ้านก็คงไม่กล้าที่จะลักลอบตัดไม้เพื่อส่งขายจนกลายเป็นปัญหาต่อการลดลงของพื้นที่ป่าไม้จนถึงทุกวันนี้ และชาวบ้านก็คงจะทำการตัดเพื่อใช้สอยแต่เพียงอย่างเดียว คงไม่มีความสามารถพอที่จะนำไม้ออกไปขายนอกท้องถิ่นด้วยตัวของชาวบ้านเองได้ โดยเฉพาะในกรณีของชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม สามารถยืนยันได้ในระดับหนึ่งว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลกลุ่ม และกลุ่มทุนจากภายนอกมีส่วนอย่างสำคัญในการสนับสนุนให้ชาวบ้านตัดไม้และส่งขายออกนอกชุมชน โดยมีการร่วมมือกันระหว่างผู้นำชุมชนหรือผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น ซึ่งเป็นวิธีการที่ทำให้ชาวบ้านสามารถตัดไม้เพื่อแปรรูปส่งขายโดยไม่มีการถูกจับกุม เนื่องจากมีกระบวนการรองรับต่อจากชาวบ้าน โดยที่ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องขนไม้เพื่อนำไปส่งขายเอง ทั้งนี้ยังมีไม้อีกหนึ่งชนิดหนึ่งที่เป็นที่มีความสำคัญต่อการใช้ประโยชน์ในการสร้างบ้านเรือน และการส่งขายให้กับกลุ่มทุนภายนอกของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มก็คือ ไม้ไผ่ชนิดต่างๆ ที่มีอยู่อย่างมากมายในพื้นที่ป่าบริเวณรอบๆ หมู่บ้านห้วยมะเขือส้ม ซึ่งชาวบ้านสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ในหลายๆ ทาง เช่น การใช้ในการสร้างบ้านเรือน สร้างคอกสัตว์ ทำรั้วบ้าน ทำภาชนะเครื่องจักสานพื้นบ้าน เป็นต้น ทั้งนี้ในพื้นที่ชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มเป็นพื้นที่ที่มีไผ่ขึ้นอยู่อย่างมากมายหลายชนิด เช่น ไผ่ขาง ไผ่หก ไผ่ไร่ ไผ่พื้นบ้านเหล่านี้ชาวบ้านสามารถนำมาใช้ได้โดยไม่ต้องขออนุญาต แต่จะต้องมีการนำมาใช้ในปริมาณที่เหมาะสมและเพียงพอต่อการใช้ในกิจกรรมต่างๆ ของชาวบ้าน แต่ปัจจุบันการใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่ของชาวบ้านกำลังขยายไปสู่การใช้เพื่อการค้ามากกว่าการนำมาใช้ในครัวเรือน โดยชาวบ้าน

จะตัดส่งขายให้กับพ่อค้าที่มารับซื้ออีกทอดหนึ่ง ทำให้ปริมาณไม้ไผ่เริ่มลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว รวมทั้งการตัดหน่อไม้ขาย โดยไม่มีการเหลือทิ้งไว้ให้ไม้ได้ขยายพันธุ์อย่างเพียงพอ การใช้ประโยชน์และการรักษาที่ไม่สมดุลนี้เองที่ทำให้ไม้เริ่มหมดไปจากชุมชน และเริ่มถูกลูกลมเข้าไปตัดไม้ไผ่ในพื้นที่ป่าเพื่อนำออกมาขาย ทั้งนี้ก็เพื่อที่ชาวบ้านจะได้มีไม้ไผ่ใช้ตลอดไป และไม้ยังสามารถช่วยป้องกันลมได้อย่างดี ช่วยเพิ่มปุ๋ยให้กับดิน และป้องกันการพังทลายของหน้าดินได้อีกด้วย

4.2.2 สาเหตุของการบุกรุกทำลายป่า

ก) สาเหตุทางด้านเศรษฐกิจ

1) การปลูกพืชเศรษฐกิจกับการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้

ชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ที่ประกอบไปด้วย กลุ่มปะโอ กะเหรี่ยง ไทยใหญ่ และกลุ่มของชาวม้ง และอาชีพส่วนใหญ่ของกลุ่มชนเหล่านี้ที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่หมู่บ้านห้วยมะเขือส้ม ล้วนมีการประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต และเป็นแหล่งรายได้เพียงอย่างเดียวที่ชาวบ้านจะสามารถนำสินค้าทางการเกษตรแลกเปลี่ยนเป็นตัวเงินได้ จากการปลูกพืชไร่ เช่น ข้าว กะหล่ำพริก และข้าวโพด เพื่อนำไปจำหน่ายให้กับกลุ่มคนพื้นราบ โดยจะนำไปส่งที่ตัวอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน หรือบางทีก็จะมีพ่อค้าขึ้นมารับซื้อสินค้าทางการเกษตรเหล่านี้ถึงหมู่บ้าน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกลไกทางการตลาดและสภาพราคาของสินค้าในช่วงนั้นๆ ดังที่ผู้ใหญ่บ้านเลาจ่า กลิ่นกุหลาบไพร (2548) ได้กล่าวให้สัมภาษณ์กับผู้ศึกษาว่า

“เกษตรกรที่นี่ต้องรับภาระในการผลิตและเสียเปรียบทางการค้าให้กับพวกพ่อค้าที่ขึ้นมารับซื้อทางการเกษตรหลายอยู่หลายอย่าง ช่วงที่ราคาสินค้าในตลาดแพง หรือมีราคา กลุ่มคนเหล่านี้ก็จะเอารถขึ้นมารับซื้อถึงที่ และซื้อสินค้าในราคาที่เรต้องลดราคาให้ ด้วยข้ออ้างที่ว่าเขาเป็นผู้ขนส่งและเสียค่าน้ำมันขึ้นมารับซื้อเอง และหากช่วงไหนที่ราคาคงต่ำ กลุ่มคนเหล่านี้ก็จะไม่เหลือวเล ทำให้เราต้องขนเอาออกไปขายข้างนอกกันเอง ซึ่งนั่นก็เป็นสัญญาณบอกกับพวกเราว่าเป็นช่วงที่ราคาสินค้าตกต่ำ และเราก็จะถูกกดราคาซื้อในอัตราที่ต่ำลงไปอีก”

ดังนั้นการปลูกพืชผลทางการเกษตรของชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม จึงเสียเปรียบพ่อค้าจากภายนอกเป็นอย่างมาก เพราะชาวบ้านเป็นผู้ลงทุน และทำการผลิต แต่ชาวบ้านกลับไม่มีสิทธิในการกำหนดราคาสินค้าการเกษตรที่ตนเองปลูกได้เลย หากแต่ราคาของสินค้าของชาวบ้านกลับถูกผูกขาดโดยคนภายนอกที่ไม่ได้ลงทุนหรือทำการผลิตอันใดเลย จากประเด็นการผูกขาดสินค้าจากบุคคลภายนอกนี้เอง ที่ส่งผลให้กระบวนการผลิตและการซื้อขายสินค้าเกษตรกรรมของชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม (ซึ่งมีความหลากหลายของชาติพันธุ์เป็นพื้นฐานอยู่แล้ว) ต้องเริ่มหันไปพึ่งพา

และปฏิสัมพันธ์กับคนภายนอก (ที่เป็นพ่อค้า) เพิ่มมากขึ้น ทำให้กลไกด้านการตลาดและราคาสินค้า การเกษตร กลับถูกกำหนดโดยกลุ่มคนภายนอกมากยิ่งขึ้นไปอีก ทำให้ชุมชนเสียเปรียบ และหันมา เพิ่มพื้นที่การเพาะปลูกด้วยการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้มากยิ่งขึ้น ซึ่งจากการสัมภาษณ์นายถือ ธนกรสกุล (2548) เกี่ยวกับการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อขยายพื้นที่ทำกิน หรือการเปิดพื้นที่ใหม่ของชาวบ้าน ห้วยมะเขือส้มว่า

“พื้นที่ดั้งเดิมของชาวบ้านนั้น ส่วนมากจะใช้เป็นที่ทำกินจริงๆ เช่น ใช้ในการ ปลูกข้าว (ที่นาลุ่มหุบเขา, แปลงข้าวไร่บนพื้นที่ลาดภูเขา) แต่พื้นที่นาลุ่มมีน้อย และถูกจับจองโดย กลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ก่อนหมดแล้ว คนที่มาทีหลังจึงไม่มีที่ทำนา จึงต้องไปรับจ้างเขาทำบ้างไปเปิด พื้นที่ใหม่บ้าง แต่ก็ไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร เพราะที่ดินที่เหลืออยู่เหล่านั้นไม่ค่อยเหมาะสมในการทำกิน ที่ดีๆ เขาจับจองกันไปหมดแล้ว การปลูกข้าวจึงไม่ค่อยได้ผลในพื้นที่เหล่านั้น คนที่ไม่มีนาจึงต้อง ชื้อข้าวกิน ด้วยการปลูกพืชกะหล่ำ แครอท และข้าวโพดขาย แล้วนำเงินมาซื้อข้าวกิน กลุ่มคนที่ ไร่ที่นา จึงพากันเปิดพื้นที่ป่าเพื่อปลูกกะหล่ำ แครอท และข้าวโพด ทดแทนการปลูกข้าว โดยมุ่งการ ขายเอาเงินเพื่อมาซื้อข้าวและสิ่งอื่นๆ ที่จำเป็นแทน และปัจจุบันพ่อค้าจะนำเมล็ดพันธุ์พืชที่ตลาด ต้องการมาให้ชาวบ้านปลูก แล้วเขามารับไปขายอย่างเป็นวงจร ใครต้องการปุ๋ยต้องการยาฆ่าแมลง ก็สามารถแปะ (สินเชื่อ) เอาสินค้ามาใช้ก่อน แล้วค่อยคิดหักลบกลบหนี้กันทีหลัง บางทีก็เหลือ อดเดียว”

จากข้อมูลดังกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมและระบบการผลิตของชุมชน ว่าเป็นการมุ่งผลิตเพื่อตอบสนองตามกลไกตลาดมากกว่าที่ผลิตเพื่อการบริโภคในชุมชน ผลที่ ตามมาก็คือ การขยายพื้นที่ทำกินด้วยการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ เพื่อเพิ่มปริมาณของผลผลิต และสามารถปลูกพืชต่างชนิดกันได้หลายแปลงจากการผลิตในช่วงเวลาหนึ่งๆ ซึ่งจากการสังเกต พื้นที่ทำกินของชาวบ้านโดยรอบชุมชน และการสอบถามจากชาวบ้านห้วยมะเขือส้มหลายๆ คน พบว่า ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มแต่ละครัวเรือนมีปริมาณพื้นที่ทำกินที่แตกต่างกัน บางครอบครัวที่ ไม่ได้มุ่งเพื่อการค้าก็จะมีที่ทำกินครอบครัวละไม่เกิน 2 ไร่ แต่กลุ่มคนที่มุ่งผลิตเพื่อการค้านั้น ส่วนมากจะเป็นกลุ่มชนเผ่าม้งที่พบว่า จะมีการครอบครองที่ดินเริ่มต้นที่ครอบครัวละ 10 ไร่ ไปจนถึง 30 กว่าไร่ กระจุกกระจายไปตามหุบห้วยและบนพื้นที่สูงบริเวณรอบๆ ชุมชน ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ จะทำการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น กะหล่ำ แครอท ข้าวโพด โดยไม่มีการปลูกชนิดอื่นเพื่อการฟื้นฟู สภาพดิน ทำให้ดินเสื่อมสภาพอย่างรวดเร็ว ซึ่งประเด็นตรงนี้เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ชุมชนต้อง ขยายพื้นที่ถูกล้อมเข้าไปในพื้นที่ป่า รวมถึงการบุกรุกเปิดพื้นที่ใหม่ และการใช้สารเคมีแบบเข้มข้น ในการเกษตร ซึ่งสร้างความเสียหายให้กับทรัพยากรป่าไม้เป็นอันมาก

ระบบวิถีคิดของชาวบ้านที่มีต่อป่าไม้นั้น (โดยเฉพาะกลุ่มชาวม้ง) ส่วนมากยังคิดว่าป่าไม้เป็นของสาธารณะที่สามารถใช้ได้อย่างเสรี และสามารถฟื้นฟูตัวเองได้ โดยที่มนุษย์ไม่จำเป็นต้องไปฟื้นฟูอะไร วิธีคิดเช่นนี้จึงปรากฏอยู่ในระบบการทำไร่หมุนเวียนของชาวบ้าน โดยเฉพาะกลุ่มที่เป็นชาวม้ง และชาวกะเหรี่ยง แต่จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนเกี่ยวกับการทำไร่หมุนเวียนของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มในอดีตนั้น พบว่าทำเลที่ตั้งในการทำไร่หมุนเวียนของคนในอดีตนั้น จะเน้นถึงความอุดมสมบูรณ์ของดิน ความอุดมสมบูรณ์ของน้ำ และทิศทางของการได้รับแสงแดดของพืช สามสิ่งนี้เป็นปัจจัยสำคัญของการทำไร่หมุนเวียน และในการทำไร่หมุนเวียนนั้นจะมีกฎเกณฑ์จารีตของชุมชนเข้ามาควบคุมการใช้ทรัพยากรของชาวบ้านด้วย ดังที่นายหม่อง ฉ่าง (2548) ซึ่งเป็นชาวม้ง ได้กล่าวกับผู้วิจัยว่า

“ตอนที่ย้ายมาจากแม่แจ่ม เข้ามาอยู่กันใหม่ๆ นั้น ต่างจับจองพื้นที่ทำกินกันตามระบบจารีต โดยการบอกกล่าวกับผีในการขอที่ทำกิน โดยจะมีผู้อาวุโสของเผ่าเป็นคนให้คำแนะนำในการคัดเลือกที่ทำกิน โดยจะมีการจัดสรรกันอย่างเป็นธรรม และให้เกียรติกับผู้ที่เข้ามาอยู่ก่อน.... แต่คนเดี๋ยวนีเขาไม่ฟังกันแล้ว ต่างคนต่างปลูกต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างก็มีพ่อค้าที่ให้การสนับสนุนหรือค้ำเค้นขายกันเป็นประจำอยู่แล้ว เขาไม่ได้ปลูกเพื่อคนในพื้นที่ แต่เขาปลูกเพื่อคนข้างล่างกิน คนข้างล่างอยากได้อะไร เขาก็จะมาบอกให้ปลูก เอามะลิคัพพันธุ์ เอาน้อยเอายามาให้ (เอามาใช้ก่อนแล้วจ่ายเงินทีหลัง) แต่ที่คิดที่ปากลับเริ่มหัวโล้นเพราะคนมันไปบุกรุกเอาเพื่อปลูกให้มาก แล้วก็คิดว่าจะได้เงินมาก คนเหล่านี้พอมีเงินแล้วไม่ค่อยเชื่อฟังใคร แต่เขาไปฟังคนข้างนอก”

วิธีคิดเช่นนี้เองที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง และเกิดความขัดแย้งระหว่างจารีตดั้งเดิมกับระบบการผลิตเกษตรกรรมเพื่อการค้าแผนใหม่ สมบัติหน้าหมู่บ้านของชุมชนถูกริบเข้าไปอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อยที่มีเงินในการจัดการจนนำไปสู่การผูกขาดทรัพยากร โดยคนกลุ่มน้อยในชุมชนเอง ทั้งที่แนวคิดดั้งเดิมของคำว่าทรัพยากรส่วนรวม หรือพื้นที่ป่า “หน้าหมู่บ้าน” ของคนในอดีตนั้นมิได้หมายความว่า ทรัพยากรป่าไม้ทั้งหมดเป็นสิ่งที่ไร้เจ้าของ ไม่มีใครดูแล หรือทุกคนจะสามารถเข้าไปใช้หรืออ้างการเป็นเจ้าของได้ทั้งหมดก็หาไม่ และไม่ใช่ทรัพยากรที่ปัจเจกบุคคลทุกคนต่างก็มีสิทธิเป็นเจ้าของหรือจะใช้อย่างไรก็ได้ แต่ความหมายของทรัพยากรส่วนรวมแบบดั้งเดิมของชุมชนนั้น มีนัยที่หมายถึงแบบแผนความร่วมมือ และการจัดการทรัพยากรร่วมกัน ในลักษณะกลุ่มหรือชุมชนของมนุษย์ที่มีบรรทัดฐาน และกฎเกณฑ์ทางสังคมเป็นตัวกำกับ และยังมีความซับซ้อนทางสังคมและวัฒนธรรมในแบบแผนการจัดแบ่งอาณาเขตพื้นที่ของทรัพยากรส่วนรวมด้วยด้วยลักษณะที่กล่าวมาทรัพยากรส่วนรวมจึงเป็นผลรวมที่เกิดจากการสำนึกร่วมในระบบคุณค่าเดียวกัน และมีผลโดยตรงจากการปฏิสัมพันธ์ การต่อสู้ระหว่างชุมชนด้วยกันเอง และกับ

โลกภายนอก (รัฐและระบบทุน) ในการที่จะรักษาทรัพยากรของชุมชนเอาไว้ ภายใต้ความหลากหลาย และเคารพในความแตกต่าง (อารยะ ภูสาศิทธิ์, 2546)

การปลูกพืชเศรษฐกิจแบบเชิงเดี่ยวนี้เองที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างระบบ จารีดั้งเดิม และลคบทบาทรระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพาของชุมชนในการพึ่งพาแรงงานซึ่งกัน และกัน โดยเปลี่ยนมาเป็นการว่าจ้างแรงงานแทน ซึ่งทำให้ระบบแรงงานของชุมชนต้องเอาเงินเป็น ที่ตั้งในการที่จะตอบแทนหรือช่วยเหลือกันทางการเกษตรกรรม ทำให้เกิดช่องว่างในชุมชน และความขัดแย้งในใจเล็กๆ ของคนต่างเผ่าพันธุ์ และการเข้าถึงทรัพยากรอย่างไม่เท่าเทียม โดยเฉพาะด้านการครอบครองที่ดิน การใช้แหล่งน้ำ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ป่าไม้ เพื่อการเกษตรกรรมที่ปัจจุบันมุ่งผลิตเพื่อการค้าขายแต่เพียงอย่างเดียว จนนำไปสู่การบุกรุกทำลาย พื้นที่ป่าไม้ ทั้งจากกลุ่มคนที่ทำเกษตรกรรมเพื่อการค้า และจากกลุ่มคนที่ไม่ได้ทำการผลิตเพื่อ การค้า (การผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนและแลกเปลี่ยนเล็กๆ น้อยๆ) แต่คนทั้ง 2 กลุ่ม ก็ต่าง บุกรุกพื้นที่ป่าไม้เพื่อทำการเกษตรกรรมในลักษณะของการแย่งทรัพยากรที่ดินแบบมือใครยาวสาวได้ สาวเอา พร้อมไปกับการใช้ประโยชน์จากป่าในลักษณะของการเรียกร้อยเอาจากป่าแต่เพียงฝ่ายเดียว

การประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มด้วยการปลูกพืช เศรษฐกิจแบบเชิงเดี่ยวนั้น พบว่ามีผลต่อการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ โดยมีสาเหตุมาจากกลไกของ ระบบการเกษตรที่ชาวบ้านต้องจำนนต่อระบบการตลาดภายนอก รวมทั้งความด้อยศักยภาพของ ชาวบ้านในการที่จะรวมกลุ่มในการต่อรองกับกลุ่มพ่อค้าภายนอกด้วย ทำให้ชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม ต้องพบกับปัญหาต่าง ๆ ที่ทำให้ภาคเกษตรกรรมของชุมชนขาดความเข้มแข็ง และถูกลามไปสู่การ บุกรุกทำลายป่าด้วยวิธีการต่างๆ ที่แพร่หลายมากยิ่งขึ้น และจากการศึกษาถึงสาเหตุปัญหาทางด้าน เกษตรกรรมของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มที่ส่งผลต่อการบุกรุกทำลายป่านั้น ผู้ศึกษาพบว่า

(1) ภาคการเกษตรกรรมของชุมชนห้วยมะเขือส้มขาดความเข้มแข็ง เนื่องจาก ชาวบ้านที่นี้โดยส่วนมากขาดความเข้มแข็งในการรวมกลุ่มทั้งเพื่อการผลิต การเจรจา ต่อบริการ การค้าขายกับกลุ่มพ่อค้าจากภายนอก เพราะชาวบ้านมักจะประกอบอาชีพเกษตรกรรม (เชิงเดี่ยว) แบบ ต่างคนต่างอยู่ ดังนั้นอำนาจการต่อรองต่างๆ ของชาวบ้านกับกลุ่มคนภายนอกจึงไม่มี (หรือมีน้อย มาก) และต้องตกอยู่ภายใต้การกำหนดราคาสินค้าจากกลุ่มคนภายนอก (พ่อค้าคนกลาง) ทำให้ ชาวบ้านต้องแย่งกันขายผลผลิต โดยลดราคาสินค้าของตนเองให้ต่ำกว่าเจ้าอื่นๆ จนทำให้ชาวบ้าน ต้องแบกรับภาระค่าต้นทุนในการผลิตมากขึ้นกว่าเดิม เพราะในปัจจุบันชาวบ้านที่นี้ต่างคนต่างขาย ผลผลิตไปตามความพอใจของตน โดยไม่มีการรวมกลุ่มกันเพื่อต่อรองกับกลุ่มพ่อค้าจากภายนอก ระบบการเกษตรกรรมของชาวบ้านที่นี้จึงกลับกลายเป็นว่า ผู้ผลิตไม่ได้เป็นผู้กำหนดราคา แต่กลับ ต้องขายตามราคาที่พ่อค้าภายนอกรับซื้อเท่านั้น

(2) ชาวบ้านขาดแคลนข้อมูลเกี่ยวกับราคาพืชผลเกษตรตามความเป็นจริง ทำให้บางครั้งราคาผลผลิตที่พ่อค้าจากภายนอกได้รับซื้อผลผลิตของชาวบ้าน ต่ำกว่าราคากลางของตลาด เนื่องจากชาวบ้านไม่ทราบราคาในปัจจุบัน จึงทำให้ชาวบ้านห่วยมะเขือส้มต้องเสียเปรียบเสมอมา และต้องหันไปสร้างรายได้เสริมด้วยการตัดไม้เพื่อแปรรูปขาย หรือตัดเป็นไม้ฟืนส่งขายให้กับนายทุน ซึ่งสร้างความเสียหายให้กับทรัพยากรป่าไม้เป็นอย่างมาก

(3) วิธีการเกษตรกรรมของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป การเอามือเอาวัน และการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านเริ่มหมดความสำคัญลงไปในระบบการเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว เนื่องจากความเจริญจากภายนอกได้หลั่งไหลเข้ามาสู่ชุมชนมากขึ้น วิธีการดำรงชีวิตแบบรวมกลุ่มอย่างเหนียวแน่นของชาวบ้านเริ่มคลายตัว กลายเป็นความสัมพันธ์อย่างหละหลวม การใช้แรงงานในการเก็บเกี่ยวผลผลิตต้องอาศัยเงินเป็นค่าจ้าง (แรงงานต่างด้าวหรือต่างกลุ่มชาติพันธุ์) มากกว่าการใช้แรงไปชดเชงงานให้กับผู้ที่มาช่วย หรือแลกเปลี่ยนแรงงานแบบเอามือเอาวัน ทำให้ต้นทุนการผลิตของชาวบ้านในปัจจุบันสูงขึ้น พร้อมไปกับการหันมานิยมใช้ปุ๋ยเพื่อเร่งผลผลิต โดยมีการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์มากขึ้น ซึ่งต่างจากในอดีตที่ชาวบ้านจะมีการใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติเป็นปุ๋ยหรือการอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติเป็นตัวช่วยในการให้ผลผลิตทางการเกษตรองงาม การหันมาใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์จึงมีผลต่อต้นทุนการผลิตและทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของดิน แหล่งน้ำพร้อมกับส่งผลกระทบต่อผลผลิตของชาวบ้านที่มีปริมาณผลผลิตต่อไร่ลดลง จนต้องนำไปสู่การย้ายที่ทำกินแบบหมุนเวียนที่เพิ่มรอบเร็วยิ่งขึ้น จึงทำให้พื้นที่ป่าไม้ (ทั้งป่าสมบูรณ์และไร่เก่าที่กำลังฟื้นตัว) ถูกถางย้ายพื้นที่ทำกินอย่างรวดเร็ว และชาวบ้านมักจะขยายปริมาณพื้นที่เพิ่มมากขึ้นเมื่อเข้าไปสู่พื้นที่แห่งใหม่ (ทั้งๆ ที่เคยเป็นไร่เดิม) ให้ลูกหลานเข้าไปสู่พื้นที่ป่าไม้ เนื่องจากความต้องการพื้นที่และการป้องกันการเข้ามาจับจองของบุคคลอื่นๆ ที่ประกอบอาชีพเดียวกัน

(4) การขาดโอกาสทางการศึกษาของลูกหลานชาวบ้านเกษตรกร เนื่องจากภาวะความยากจนของชาวบ้านห่วยมะเขือส้ม ทำให้ลูกหลานชาวบ้านบางรายไม่สามารถที่จะศึกษาต่อหลังจากจบการศึกษาภาคบังคับได้ ทำให้กลุ่มคนรุ่นใหม่ของชุมชนเหล่านี้ต้องหยุดเรียนเพื่อหันมาช่วยครอบครัวประกอบอาชีพในการเกษตรกรรม ทำให้โอกาสที่ลูกหลานของชาวบ้านที่นี้จะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าปัจจุบันจึงน้อยลง ขาดการสั่งสมกระบวนการความคิดที่รู้เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมและขาดการเรียนรู้ถึงคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้แบบเข้าใจอย่างถ่องแท้ ทำให้การเรียนรู้ถึงสิ่งเหล่านี้ต้องหยุดชะงัก และต้องหันมาประกอบอาชีพตามแนวทางของบรรพบุรุษด้วยการทำการเกษตรกรรม (เชิงเดี่ยว - หมุนเวียน) ซึ่งยิ่งกลับกลายเป็นการเพิ่มจำนวนของกลุ่มคนที่เข้ามาบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าไม้และสิ่งแวดล้อมของชุมชนมากยิ่งขึ้น หรือหากไม่ประกอบอาชีพตามบรรพบุรุษคนกลุ่มนี้ก็จะผันตัวเองเข้าสู่สังคมเมืองเพื่อขายแรงงาน จนถึงการขายตัวของกลุ่ม

หญิงสาวที่มักจะเข้ามาเป็นเด็กเสิร์ฟตามร้านอาหาร ซึ่งทำให้ระบบวิถีชุมชนล่มสลายไปตามกระแสสังคมเมืองอย่างรวดเร็ว แม้กระทั่งลูกหลานชาวบ้านที่มีโอกาสได้เรียนหนังสือ (ส่วนมากเป็นกลุ่มชาวม้ง) ก็มีน้อยคนนักที่จะมีโอกาสจบการศึกษาสูง ที่สำคัญก็คือ คนรุ่นใหม่ของชุมชนเหล่านี้กลับไม่นิยมที่จะศึกษาต่อทางด้านเกษตร เพื่อที่จะกลับเข้ามาพัฒนาระบบการเกษตรชุมชนให้ดีขึ้น จึงทำให้คุณภาพชีวิตของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มที่อยู่กับภาคการเกษตรกรรมมาตลอด ไม่พัฒนาก้าวหน้าอย่างที่ควร ในทางกลับกันกลุ่มคนที่ไม่ได้เรียนต่อ แต่หันมาประกอบอาชีพเกษตรกรรมตามพ่อแม่นั้น ยิ่งกลับเป็นการเพิ่มจำนวนประชากรด้านการเกษตรกรรมที่ขาดความเข้าใจต่อการจัดการด้านทรัพยากรป่าไม้อย่างที่ควรจะเป็น

ประเด็นนี้ ผู้ศึกษาได้ทำการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลกับกลุ่มที่เป็นชาวกะเหรี่ยงและชาวม้ง เพื่อเปรียบเทียบหาสาเหตุของการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้นั้น พบว่าสาเหตุที่ชาวม้งต้องบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นนั้น เนื่องมาจากความต้องการขยายพื้นที่การผลิตให้เพิ่มมากขึ้น (ทั้งที่ชุมชนและครอบครัวของชาวม้งบ้านมะเขือส้ม นับได้ว่าเป็นกลุ่มที่ครอบครองทรัพยากรที่ดินในพื้นที่ป่าไม้มากกว่าชนเผ่าใดๆ ในบริเวณนี้) โดยกลุ่มชาวม้งได้อาศัยฐานแรงงานการผลิตจากกลุ่มชาวไทยใหญ่ในการว่าจ้างให้เข้ามาช่วยในกระบวนการผลิต นับตั้งแต่การถางไร่ การเผาไร่ การเตรียมแปลงเพาะปลูก การดูแลรักษา ไปจนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิต โดยมีชาวม้งเป็นนายจ้างดูแลควบคุมอยู่ และส่วนหนึ่งของแรงงานไทยใหญ่ก็รู้สึกพอใจต่อการทำงานรับจ้างดังกล่าว (ภายใต้เงื่อนไขของความไม่มั่นคงในการดำรงอยู่หลายๆ ด้าน) ยิ่งความต้องการเพิ่มพื้นที่ในการปลูกกะหล่ำของชาวบ้านมีมากขึ้นเท่าไร ก็เท่ากับปริมาณพื้นที่ป่าไม้ย่อมถูกทำลายลดลงไปตามนั้นเช่นกัน โดยเฉพาะช่วงระยะเวลาของการปลูกกะหล่ำนั้น ชาวม้งจะทำการย้ายพื้นที่ปลูกไปยังแหล่งที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ในลักษณะการปลูกพืชหมุนเวียนไร่เลื่อนลอย (rotation) และกระบวนการเพาะปลูกกะหล่ำของชาวม้งบ้านห้วยมะเขือส้มนั้น มักจะเตรียมพื้นที่เพาะปลูกโดยการตัดต้นไม้และขุดรากถอนโคนต้นไม้ทั้งหมด และจะทำการเพาะปลูกอย่างต่อเนื่องอยู่ 2 ปีในพื้นที่เดิม หลังจากนั้นก็จะทำการย้ายพื้นที่เพาะปลูกไปยังพื้นที่แห่งใหม่ ซึ่งเคยทำมาก่อน แล้วปล่อยให้ร้างไว้ให้ดินฟื้นตัวตามกระบวนการทางธรรมชาติ บางกลุ่มก็บุกรุกเปิดพื้นที่ใหม่ขึ้นมาเพาะปลูก โดยการถางขึ้นใหม่ในพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ หรือบางกรณีก็จะใช้วิธีถางลูกกลมจากพื้นที่ไร่เดิมเข้าไปสู่พื้นที่ป่าไม้เพื่อกลบเกลื่อนเจ้าหน้าที่ด้วยการอ้างถึงความไม่ชัดเจนของแนวเขต เพราะต้นไม้ใหญ่ขึ้นมาบดบังจนแยกไม่ออก หรือบางกรณีก็อ้างว่าที่ดินเหล่านี้ทำกินและได้ปล่อยให้ร้างมานานแล้ว เป็นต้น สาเหตุที่ต้องย้ายพื้นที่ในการเพาะปลูกนั้น จากการสอบถามจากนายเลาหวู่ กมลยุทธชัย (2548) ก็ได้ให้สัมภาษณ์กับผู้ศึกษาว่า

“ที่ต้องย้ายก็เพราะดินมันเสื่อมสภาพ ทำให้ไม่ได้ผลผลิตกะหล่ำตามที่ต้องการ ต้องผลิตให้ได้ตามปริมาณที่พ่อค้าต้องการลงทุน เพราะยาและปุ๋ยแพง และต้องจ่ายค่าแรงให้กับแรงงานที่มารับจ้างด้วย ถ้ามีผลผลิตน้อยพ่อค้าเขาก็จะไม่ค่อยขึ้นมาซื้อเพราะมันไม่คุ้มค่าต่อการขนส่ง เราจะต้องเอาไปส่งเอง เพราะฉะนั้นจึงต้องปลูกไว้หลายๆ ที่ แบ่งลูกหลานช่วยกันดูแล ก็จะทำให้ได้ปริมาณผลผลิตมาก ถึงราคาถูกแต่เราก็จะขายได้มาก”

วิธีคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางความคิดเกี่ยวกับการทำไร่มุมนเวียนของชาวบ้านในอดีตกับชาวบ้านในปัจจุบันว่า มีความแตกต่างกันเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะความแตกต่างด้านเป้าหมายของระบบการผลิต ที่คนในอดีตนั้นมุ่งผลิตเพื่อการบริโภคและเพื่อใช้ในการเลี้ยงสัตว์ รวมถึงการแลกเปลี่ยนตามระบบพื้นบ้านตามความเหมาะสม แต่ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มในปัจจุบันกลับมีเป้าหมายของการผลิตอยู่ที่การส่งสินค้าทางเกษตรเหล่านี้ไปขายหรือแลกเปลี่ยนเป็นเงินตรากับกลุ่มคนภายนอกเท่านั้น แม้กระทั่งผลิตผลบางอย่างที่ชาวบ้านปลูกขึ้นมาเพื่อการค้านั้น ชาวบ้านเองยังไม่นิยมนำมาบริโภคหรือนำมาใช้ในการเลี้ยงสัตว์เลย (ยกเว้นข้าวโพด) โดยเฉพาะกะหล่ำที่ชาวบ้านบอกว่า ต้องใช้ยาควบคุมผลผลิตมิให้ถูกรบกวนจากโรคและแมลง ทำให้พืชเหล่านี้อุดมไปด้วยสารเคมีตกค้าง และส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโดยรอบ โดยเฉพาะแหล่งน้ำ และความเสื่อมโทรมของสภาพดิน ทำให้ชาวบ้านต้องหันไปเปิดพื้นที่ป่าแห่งใหม่ในการเพาะปลูก ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ของชาวบ้านที่มีรากฐานมาจากระบบกลไกการตลาดด้านเกษตรกรรม ต้นทุนการผลิตที่สูง และถ่านิยมการบริโภคที่เลียนแบบสังคมเมือง ที่ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มต้องเผชิญอยู่ในปัจจุบัน มิติหนึ่งจึงกลับกลายเป็นตัวเร่งให้ชุมชนทำลายทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น โดยไม่รู้ตัว และไม่มีหน่วยงานใดที่จะคิดแก้ไขปัญหาดังนี้ได้อย่างจริงจังและต่อเนื่อง ปัญหาปากท้องจึงกลายเป็นเรื่องที่สำคัญกว่าพื้นที่ป่าไม้ เพราะการไม่ได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐอย่างต่อเนื่อง ผนวกกับการถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าจากภายนอกนี้เองที่กระตุ้นทำให้ชาวบ้านต้องดิ้นรนทุกวิถีทางเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว โดยไม่ได้คำนึงถึงว่าสิ่งที่ก่อให้เกิดรายได้นั้นจะทำลายทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้ไปมากน้อยเพียงใด เพราะในความรู้สึกของชาวบ้านบางคน (กลุ่มชาวม้ง) คิดว่าต้นไม้ ป่าไม้ สามารถฟื้นตัวและหากินได้เองตามธรรมชาติ แต่คนไม่สามารถเป็นดั่งต้นไม้ได้ เพราะคนต้องหากินเพื่อความอยู่รอด การตัดไม้และการถางไร่เพื่อเพาะปลูกทำกินจึงเป็นเรื่องที่คนจะทำได้ (เลาจำ, 2548)

วิธีคิดเช่นนี้ไม่เคยปรากฏในวิถีดั้งเดิมของชาวม้งหากแต่กลับเป็นวิธีคิดที่เกิดจากโลกทัศน์ภายใต้กรอบการเกษตรกรรมเพื่อการค้าที่ชาวบ้านถูกรอบงาและใช้เป็นวิธีมองโลกและการจัดการกับระบบชีวิต ในการที่จะปลูกพืชเชิงเดี่ยวขายให้ได้เงินมากแล้วความสุขสบายก็จะตามมา เพราะสามารถจะนำเงินที่ได้จากการค้าขายนี้ไปซื้อสิ่งของอื่นๆ ตามแบบอย่างคนภายนอก

ได้ รวมทั้งสามารถนำเงินที่ได้นั้น มาใช้เป็นฐานในการที่จะขยายกำลังการผลิตด้วยการซื้อที่ดินเพิ่ม หรือลงทุนเพิ่มด้วยการจ้างกลุ่มคนอื่นๆ ว่างป่าและขยายพื้นที่ทำกิน โดยอาศัยกลุ่มคนเหล่านี้เป็น แรงงานในการผลิต ผ่านระบบการว่าจ้างแรงงาน ทำให้เกษตรกรรวมเชิงเดี่ยวขยายตัวอย่างรวดเร็ว (พื้นที่, ปริมาณผลผลิต, การใช้สารเคมี) ส่งผลให้ทรัพยากรป่าไม้ถูกบุกรุกมากยิ่งขึ้นจนยากที่จะ ควบคุมโดยกำลังเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ทำงานอยู่ในพื้นที่แต่เพียงกลุ่มเดียว ซึ่งจากการสำรวจพื้นที่ทำ การเกษตรกรรมที่ชาวบ้านมาแจ้งกับไว้ทางหน่วยงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น พบ ว่าข้อมูลตัวเลขพื้นที่ทำกินของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มที่แจ้งไว้กับพื้นที่ทำกินที่ปรากฏอยู่จริงนั้น มี ความห่างไกลของตัวเลขมากทีเดียว ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านจะแจ้งเฉพาะพื้นที่ทำกินที่อยู่บริเวณ รอบๆ หมู่บ้าน แต่พื้นที่ทำกินในพื้นที่ป่าไม้ของชาวบ้านที่กำลังถูกลดขยายเป็นวงกว้างในปัจจุบัน กลับถูกปกปิด เพราะเกรงกลัวว่าจะถูกจับและถูกริบคืนจากเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านขาด พื้นที่ทำการเกษตรกรรมเพื่อการค้า ที่นับวันจะขยายความต้องการในการผลิตแบบไม่มีที่สิ้นสุด

2) การลักลอบทำไม้เถื่อน

บ้านห้วยมะเขือส้ม ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็น ชุมชนที่มีความหลากหลายของชาติพันธุ์ในการรวมก่อตั้งตัวเป็นชุมชนในเขตพื้นที่ป่าไม้ โดยมีกลุ่ม ของชนเผ่าม้งเป็นกลุ่มคนในยุคแรกๆ ที่เข้ามาจับจองและตั้งรกรากทำมาหากินในแถบบริเวณนี้ โดยในระยะเริ่มแรกก่อตั้งหมู่บ้านนั้น ชาวบ้านได้ทำการประกอบอาชีพในการเกษตรกรรมในการ เลี้ยงชีพ และอาศัยการปลูกฝิ่นเป็นหลักเพื่อการค้าขาย ทำให้พื้นที่ป่าแห่งนี้ถูกล้างถูกรุกเพื่อทำเป็น ไร่ฝิ่น จนกลายสภาพจากป่าดิบเขากลายเป็นภูเขาเตียนโล่งที่ปราศจากต้นไม้ ทำให้สภาพบริเวณ พื้นที่ป่าไม้ของชุมชนขณะนั้นมีความเสื่อมโทรมเป็นอย่างมาก อันสืบเนื่องมาจากการบุกรุกพื้นที่ ป่าเพื่อทำไร่ฝิ่นของชาวบ้านในอดีต ต่อมาชุมชนได้พัฒนาไปสู่การเปิดพื้นที่ในการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เพื่อการค้าขายอย่างเต็มตัวในปัจจุบัน แต่ยังมีอีกปัญหาหนึ่งที่สืบเนื่องจากการเปิดพื้นที่ใหม่ของ ชาวบ้านก็คือ การลักลอบตัดไม้เพื่อนำไปขายให้กับนายทุนที่อยู่ภายนอก โดยการตัดไม้ในพื้นที่ เปิดใหม่เพื่อแปรรูป แล้วรอส่งขายให้กับนายทุนภายนอกที่เข้ามาตั้งไว้ ซึ่งสร้างความหนักใจให้ กับเจ้าหน้าที่และชาวบ้านในพื้นที่เป็นอย่างมาก รวมทั้งเป็นสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดภาวะดินถล่ม ในหลายพื้นที่ของชุมชนในช่วงฤดูฝน

จากการสัมภาษณ์นายเลาจู้ เกษมสุขมา (2548) เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม ผู้ศึกษาพบว่า ปัจจุบันวิถีชีวิตเกี่ยวกับการจัดสรรหรือการ เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอย่างมาก จากที่ในอดีตบริเวณพื้นที่ป่าชายขอบหมู่บ้านห้วยมะเขือส้ม เคยอุดมไปด้วยต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่อย่าง หนาแน่น พอชาวบ้านได้อพยพเข้ามาปักหลักตั้งรกรากทำกินในบริเวณแถบนี้ ก็เกิดการบุกรุกถางไร่

จนทำให้สภาพพื้นที่ป่าเปลี่ยนไปเป็นภูเขาหัวโล้น ด้วยการทำไร่หมุนเวียนและการถางป่าเพื่อทำไร่ฝิ่น ทำให้ปริมาณพื้นที่ป่าไม้โดยรอบลดปริมาณพื้นที่ลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งจากที่ในอดีตบริเวณนี้เป็นพื้นที่ป่าดิบชื้นภูเขา (ระดับความสูงจากน้ำทะเลที่ 1,000 – 1,300) มีอากาศเย็นตลอดปี มีต้นไม้ขนาดใหญ่ ขนาดเล็ก และขนาดกลางขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น ก็ถูกชาวบ้านเข้ามาเปิดพื้นที่ทำกินทำไร่ฝิ่น และตัดต้นไม้ไปใช้ในการสร้างบ้านเรือน และใช้ในกิจการต่างที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น การใช้ไม้ฟัน การสร้างที่อยู่อาศัยของสัตว์เลี้ยง ซึ่งก็เป็นเรื่องปกติที่ชุมชนจะต้องพึ่งพาทรัพยากรจากป่าเหล่านี้ในการดำรงชีวิตอยู่แล้ว แต่สิ่งที่กำลังเป็นปัญหาต่อพื้นที่ป่าไม้และความสมดุลของระบบธรรมชาติ ก็คือ การลักลอบตัดไม้เพื่อนำไปขาย ซึ่งถือว่าเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย และละเมิดทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนจนนำไปสู่ภาวะความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือแม้กระทั่งกับชาวบ้านด้วยกันเอง ซึ่งเกี่ยวกับประเด็นเรื่องนี้ผู้ศึกษาจึงได้ทำการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์จากชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านห้วยมะเขือส้ม โดยสอบถามจากกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนซึ่งท่านเหล่านั้นก็ได้ให้ข้อมูลผู้ศึกษาว่า

“ป่าไม้ไม่ใช่เป็นของใครแต่เป็นของคนทุกคน เป็นของที่มีผีดูแลรักษา สามารถใช้สอยเก็บหาฟัน ตัดไม้เพื่อใช้ซ่อมแซมบ้านเรือนและก่อสร้างบ้านได้ แต่ห้ามตัดโดยที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์อะไร หรือตัดเพื่อนำไปขาย หากตัดไม้เพื่อขายนั้น คนเฒ่าคนแก่ในอดีตท่านจะตำหนิมากของป่าก็ควรอยู่กับป่า ไม่ใช่ส่งไปขายพื้นราบอย่างเช่นปัจจุบัน อันนี้มันไม่ถูกต้อง แต่คนเดี๋ยวนี้เขาไม่ค่อยฟังกันแล้ว เขาอยากมีรถยนต์ เขาอยากมีอยากได้ในสิ่งที่คนข้างล่างมี ถ้าพึ่งแค่รับจ้างหรือปลูกพืชเล็กๆ น้อยๆ ขาย มันได้เงินไม่มาก แต่ขายไม้เนี่ยมันได้เงินเยอะ และก็ไม่ต้องลงทุนปลูกหรือรักษาอะไร แค่ไปตัดแล้วก็เอามาขายได้ มันสะดวกกว่า คุ่มค่ากว่า ... แต่เขาไม่ได้คิดว่าคนข้างล่างเขากำลังเอาเงินมาจ้างให้เราทำลายบ้านของเราเอง เราอยู่กับป่าแต่กลับต้องตัดไม้จากป่าไปขาย ก็เท่ากับเราทำลายบ้านของเราเอง” (ผล ก้นทะเลใจ, 2548)

ซึ่งสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของนายหม่อง ฉ่าง (2548) ที่ได้กล่าวกับผู้ศึกษาว่า

“ การตัดไม้เพื่อนำไปขายขายนี้ไม่เคยปรากฏในจารีตของเรา เราถางป่าก็เพื่อทำกิน และมันสามารถฟื้นตัวได้เองในเวลา 3-5 ปี แล้วเราก็กลับมาทำใหม่ แต่คนตัดไม้เนี่ยมันไม่หมุนเวียนเหมือนไร่ ไม่มีที่ไหนเขาก็จะพากันเข้าไปตัด แล้วแต่พ่อเลี้ยง (นายทุน) จะเข้ามาสั่งจนไม้ใหญ่ในป่าบ้านเราแทบไม่เหลือแล้ว ที่เหลืออยู่ก็ไม่ใช่ไม้ที่เราจะนิยมนำมาใช้สอย ไม้ดีๆ ใหญ่ๆ เขาตัดไปหมดแล้ว”

การลักลอบตัดไม้เพื่อนำไปขายจึงกลายเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อระบบธรรมชาติ และความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนด้วย ทั้งนี้อย่างที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้นว่า ชุมชน

บ้านห้วยมะเขือส้มเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ดังนั้นการตัดไม้ทำลายป่าจึงต้องส่งผลกระทบต่อกลุ่มคนเหล่านี้ด้วยอย่างปฏิเสธมิได้ เนื่องจากว่าประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านห้วยมะเขือส้มนั้น มีความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์ วิถีวัฒนธรรม และระยะเวลาในการเข้ามาตั้งหลักแหล่งทำกินก็มีความแตกต่างกัน โดยกลุ่มชนเผ่าที่เข้ามาจับจองตั้งรกรากในระยะแรกนั้น ได้แก่ กลุ่มชาวม้งอพยพจากอำเภอแม่แจ่ม หลังจากนั้นก็ติดตามมาด้วยกลุ่มชาวกะเหรี่ยงชาวไทยใหญ่ และชาวปะโอ ที่อพยพเข้ามาจากฝั่งประเทศพม่า ด้วยเหตุผลการลี้ภัยทางการเมือง และการถูกกดขี่จากรัฐบาลทหารพม่า จึงต้องย้ายถิ่นฐานเข้ามาสู่พื้นที่หมู่บ้านห้วยมะเขือส้ม โดยอยู่ในการควบคุมดูแลของหน่วยงานฝ่ายทหาร การเข้ามาของกลุ่มคนเหล่านี้สามารถนับเนื่องย้อนไปตั้งแต่วราชปีพุทธศักราช 2526 ซึ่งเป็นช่วงยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาของรัฐ อันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐด้านความมั่นคงตามแนวชายแดน ปัญหาการก่อการร้าย นโยบายปราบปรามการปลูกฝิ่นและการเสฟฝิ่นที่จะทะลักเข้ามาสู่สังคมไทย นโยบายการปลูกพืชเศรษฐกิจทดแทนฝิ่นควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ป่า ที่สำคัญก็คือ เป็นช่วงแห่งการรุกคืบเข้ามาของระบบทุนซึ่งปรากฏชัดเจนตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2530 เป็นต้นมา ได้ก่อให้เกิดกระแสการเปลี่ยนแปลงวิถีชุมชนอย่างหนัก สร้างผลกระทบต่อระบบทรัพยากรป่าไม้ และระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ที่สำคัญก็คือระบบทุนภายนอกได้มีอิทธิพลและมีส่วนอย่างสำคัญในการกำหนดควบคุมความคิด และสร้างวิถีคิดในการจัดการทรัพยากรแบบใหม่ให้กับชุมชน ซึ่งก็คือการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรเป็นตัวเงิน พร้อมกับการปลูกฝังทัศนคติให้ชาวบ้านได้รับทราบถึงความไม่มั่นคงในการครอบครองทรัพยากร เนื่องจากทรัพยากรทั้งหมดอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลจากหน่วยงานภาครัฐ “ป่าไม้จึงเป็นของรัฐ” มิใช่สมบัติของชุมชน รวมทั้งปัจจัยพื้นฐานทางความคิดของกลุ่มชาติพันธุ์มีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมหลายด้าน จึงทำให้มุมมองของชาวบ้านแต่ละกลุ่ม (ชาติพันธุ์) มองการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ที่แตกต่างกันด้วย ดังนั้นชาวบ้านจึงมีฐานะเป็นเพียงผู้อยู่อาศัยและใช้ประโยชน์โดยไม่มีสิทธิในการครอบครองที่ดินตามกฎหมาย ทำให้ชาวบ้านอยู่อาศัยด้วยความหวาดระแวงด้วยความรู้สึกที่ว่าตนเองจะถูกผลักดันให้กลับประเทศหรือไม่ หรือจะมีสิทธิอันเท่าเทียมในฐานะพลเมืองไทยหรือไม่ เป็นต้น ช่องว่างตรงนี้ทำให้ระบบทุนจากภายนอกเข้ามาแทรกแซงด้วยการให้ชาวบ้านบุกรุกพื้นที่เพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก และการสนับสนุนให้ชาวบ้านทำไม้เถื่อนขายให้กับนายทุน ดังที่นายบุญ (2548) ซึ่งเป็นชาวไทยใหญ่ได้ให้ข้อมูลกับผู้ศึกษาว่า

“เราเป็นผู้มาอยู่ที่หลัง ไม่มีที่ดินที่อุดมสมบูรณ์เหลือให้กับเราเลย ที่ดีๆ ชาวม้งเขาจับจองไปหมดแล้ว ตอนที่มาอยู่ใหม่ๆ (2526) ภูเขาแถบนี้หัวโล้นและถูกถางเป็นไร่ของชาวม้งหมด เราจึงต้องไปรับจ้างม้งเพื่อหารายได้ บางรายก็ต้องเช่าพื้นที่ของม้งทำกิน ที่ดินที่เหลืออยู่ที่ทำอะไรไม่ค่อยได้ผล บางแห่งก็ไถลน้ำ ต้องอาศัยน้ำฝนอย่างเดียว มีอย่างเดียวที่พอจะทำให้เรามีรายได้

ก็คือการตัดไม้ขายนี้แหละ แต่ไม้ที่เราตัดบางทีก็เป็นไม้ที่ล้มจากการทำไร่ของชาวม้ง หากไม่มีบางที่เราก็ต้องเข้าไปตัดไกลๆ”

การตัดไม้เพื่อขายให้กับนายทุน จึงเป็นช่องว่างหนึ่งของความเหลื่อมล้ำของชาวบ้านที่ไร่ที่ทำกิน ทั้งนี้จากการสำรวจการครอบครองที่ดินของกลุ่มชาวม้งกับกลุ่มชาวไทยใหญ่ ผู้ศึกษาพบว่ามีความแตกต่างกันในการครอบครองที่ทำกินเป็นอย่างมาก ประเด็นตรงนี้จึงเป็นความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด รวมทั้งการผูกขาดทรัพยากรของกลุ่มชาวม้งจึงเป็นการกระตุ้นให้กลุ่มชาวไทยใหญ่ต้องดิ้นรนในการเลี้ยงชีพด้วยการลักลอบตัดไม้ขายให้กับนายทุน หลายครั้งที่ปรากฏว่า คนที่เป็นนายทุนรับซื้อไม้ก็จะเป็นชาวม้งเพื่อนำไปขายต่อให้กับนายทุนชาวพื้นราบอีกทอดหนึ่ง ซึ่งการตัดไม้เพื่อลักลอบส่งขายให้กับคนนอกพื้นที่นี้ ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าไม้แต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ยังมีผลกระทบไปถึงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนกับชุมชนใกล้เคียงด้วย เช่น ปัญหาน้ำกัดเซาะตลิ่งพัง เนื่องจากชาวบ้านไปตัดต้นไม้ใหญ่ที่ขึ้นอยู่ริมสองฝั่งลำน้ำ ทำให้ที่ดินริมตลิ่งแม่น้ำขาดรากต้นไม้ช่วยในการยึดหน้าดินเอาไว้ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาแผ่นดินถล่มอยู่เสมอ รวมทั้งในช่วงฤดูฝนที่ดินในบริเวณพื้นที่สูงที่ถูกชาวบ้านลักลอบเข้าไปทำไร่และเข้าไปตัดไม้นั้น ก็จะถูกฝนชะล้างเอาตะกอนดินไหลลงมาสู่แม่น้ำทำให้แม่น้ำบางช่วงตื้นเขินเนื่องจากปริมาณของตะกอนดินที่ไหลลงมาปนปราศจากการกั้นกรอง ทำให้ชุมชนที่อาศัยในอยู่ต่ำกว่าต้องประสบกับปัญหาน้ำขุ่นและลำห้วยตื้นเขิน และปัจจุบันการตัดไม้ของชาวบ้านยังลุกลามขยายไปสู่บริเวณพื้นที่สูงและในเขตพื้นที่ชุมชนใกล้เคียง จนกลายเป็นประเด็นความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับชุมชนอีกด้วย

3) การตัดไม้เพื่อทำฟืนและเผาถ่าน

การตัดไม้เพื่อใช้ในการการทำฟืนและการเผาถ่าน ถือว่าเป็นอีกสาเหตุหนึ่งในการทำลายทรัพยากรป่าไม้โดยน้ำมือของมนุษย์ จึงเป็นสาเหตุทำให้ป่าไม้ถูกทำลายจำนวนมาก ทั้งนี้การใช้ไม้ฟืนถือว่าเป็นวิธีที่มีพัฒนาการควบคู่กับสังคมมนุษย์ในการพึ่งพาใช้ประโยชน์จากป่ามายาวนานตั้งแต่อดีต ซึ่งถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่สำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกคนแล้ว และสืบเนื่องมาจนถึงยุคปัจจุบัน เดิมทีการพึ่งพาใช้ประโยชน์ด้านไม้ฟืนของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มนั้น จากการสอบถามชาวบ้านผู้ศึกษาพบว่าชาวบ้านมีการพึ่งพาใช้ประโยชน์ไม้ฟืนจากป่า โดยการเข้าไปเก็บฟืนในป่ามาทำเป็นเชื้อเพลิงสำหรับหุงต้ม ปรุงอาหาร และการสูบน้ำไถ่ยุ้งให้สัตว์เลี้ยง ซึ่งการใช้ไม้มาทำฟืนนั้น ชาวบ้านก็จะเก็บเอาเศษไม้ ปลายไม้ กิ่งไม้ ไม้ล้มหมอนนอนไพรมาทำเป็นฟืน โดยไม่กำหนดชนิดของไม้ที่จะนำมาทำฟืน ซึ่งในพื้นที่ป่าบ้านห้วยมะเขือส้มนั้น ฟืนเป็นสิ่งที่หาได้ง่ายและสะดวก เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีพื้นที่ป่าที่อยู่ใกล้

บริเวณหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านสามารถที่จะเข้าไปเก็บเศษไม้ปลายไม้ที่แห้งที่ล้มหมอนนอนดาอยู่ในพื้นที่ป่า เพื่อนำมาใช้เป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้ม สำหรับทำอาหารในครัวเรือน

ปัจจุบันปัญหาการใช้ไม้พื้นของชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม นั้นได้ถูกถามขยายไปสู่การเผาถ่านไม้จากป่าด้วย ซึ่งจากการเข้าไปสำรวจในบริเวณพื้นที่อยู่อาศัยของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มพบว่า ในแต่ละครัวเรือนนั้นจะมีการกักตุนไม้พื้นไว้ใช้ในการหุงต้มแทบทุกครัวเรือน โดยการสร้างโรงเก็บพื้นไว้ติดกับพื้นที่ครัวไฟของชาวบ้าน หรือบางครั้งก็เก็บรักษาไว้ในบริเวณใต้ถุนเรือน ซึ่งการใช้ไม้พื้นในครัวเรือนนั้นถือว่าเป็นเรื่องปกติในวิถีชีวิตพื้นบ้านทุกแห่ง แต่สิ่งหนึ่งที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการใช้พื้น แล้วนำมาสู่การทำลายทรัพยากรป่าไม้ก็คือ การตัดไม้ในพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์มาใช้ทำไม้พื้น สาเหตุก็เนื่องมาจากการที่ชุมชนได้ทำลายแหล่งไม้พื้นรอบๆ หมู่บ้านด้วยการถางป่าให้กลายเป็นพื้นที่เพาะปลูกหมด ทำให้ชาวบ้านต้องออกไปหาพื้นไกลจากที่เดิม โดยเฉพาะการเข้าไปตัดไม้ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์หรือบริเวณที่มีป่าสมบูรณ์ ซึ่งแต่เดิมการใช้ไม้พื้นนั้น ชาวบ้านก็จะตัดเอาแต่กิ่งไม้แล้วปล่อยให้ลำต้นเติบโตต่อไป ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านอย่างหนึ่งในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน แต่ปัจจุบันกลับกลายเป็นว่าชาวบ้านจะตัดกิ่งไม้เพื่อนำมาใช้เป็นเชื้อเพลิงในครัวเรือน ส่วนลำต้นที่เหลือนั้นชาวบ้านจะนำมาทำการเผาถ่านเพื่อส่งขายให้กับพ่อที่มารับซื้อถึงที่ ทำให้การใช้ประโยชน์ด้านไม้พื้นของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบการค้าอย่างเต็มตัว จากที่เคยเข้าไปตัดเอาทีละครั้งต้องกลับมาเป็นการเข้าไปเพื่อทำมาหากินด้วยการเผาถ่านขายในระยะเวลาที่ถี่ขึ้น ส่งผลให้ไม้ยืนต้นต้องถูกโค่นล้มและลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว จากที่เคยเป็นพื้นที่ป่าดิบ (ป่าดิบเขา) ต้องกลายเป็นป่าโปร่งทำให้แสงแดดส่องลอดลงมาถึงไม้พื้นล่าง ทำให้พืชบางชนิดที่อาศัยแสงน้อยต้องถูกพืชที่ต้องการแสงมากเติบโตเบียดบัง จนทำให้พืชเหล่านั้นไม่สามารถเจริญเติบโตไปได้ ทำให้เกิดภาวะความไม่สมดุลขึ้นในระบบนิเวศป่าไม้ รวมทั้งการเผาถ่านของชาวบ้านนั้นจะทำกันในพื้นที่ป่าทำให้ควันไฟจากการเผาถ่านนั้นส่งผลกระทบต่อระบบความชุ่มชื้นของพื้นที่ป่าด้วย ทั้งนี้พื้นที่ป่าบริเวณที่ชาวบ้านเข้าไปตัดไม้และเผาถ่านนั้นเป็นพื้นที่ป่าดิบเขาซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร จึงทำให้ปริมาณต้นไม้มันจะชุ่มชื้นน้ำเริ่มลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว การใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านในประเด็นนี้จึงถือว่าเป็นการใช้ประโยชน์ที่ผิดวิธี บนพื้นฐานเจตนาและเป้าหมายของการใช้ประโยชน์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะการมุ่งประเด็นทางการค้านี้เอง ที่กระตุ้นให้ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างไม่สมดุล และจะนำไปสู่การแข่งขันในการผลิตเพื่อขายในขณะที่พื้นที่ป่าไม้กำลังเสื่อมโทรม และไม่สามารถรองรับความต้องการใช้ประโยชน์ที่ขาดสำนึกต่อความยั่งยืนของทรัพยากรของชุมชนได้อีกต่อไปในอนาคต

4) การจุดไฟเผาป่า

การจุดไฟเผาป่า นับได้ว่าเป็นปัญหาหนึ่ง ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านป่าไม้ แหล่งน้ำ ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าและมลภาวะทางอากาศ ซึ่งในพื้นที่ชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มมีปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อขยายพื้นที่ทำกินมาตั้งแต่อดีต และในปัจจุบันปัญหานี้ก็ยังคงมีอยู่ โดยมีสาเหตุมาจากปัจจัยหลายๆ ด้าน ทั้งจากการแผ้วถางป่าเพื่อทำไร่หมุนเวียนของชาวบ้าน และการล่าสัตว์ เป็นต้น ปัญหาจากการเผาป่าของชาวบ้านได้สร้างความเสียหายให้กับทรัพยากรป่าไม้และความหลากหลายทางชีวภาพมาก เพราะการเผาป่าของชาวบ้านอย่างไม่ถูกวิธีและปราศจากการควบคุมอย่างถูกต้องนั้น สามารถลุกลามกลายเป็นไฟป่า (ที่เกิดจากฝีมือของมนุษย์) ไหม้พื้นที่ป่าไม้เป็นจำนวนมากได้ในเวลาอันรวดเร็ว ยิ่งไปกว่านั้นไฟป่าที่เกิดขึ้นในพื้นที่หนึ่งๆ ไม่เพียงแต่จะก่อความเสียหายแก่พื้นที่ป่าไม้เท่านั้น หากแต่จะครอบคลุมสร้างความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศโดยรวมด้วย โดยเฉพาะในเขตพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถูกไฟไหม้ซ้ำซากอยู่ประจำทุกปี มีผลทำให้โครงสร้างของ ดิน น้ำ ป่า อากาศ และระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะปัญหาด้านการคมนาคมทางอากาศที่เป็นประเด็นสำคัญอย่างยิ่งของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ต่อการได้รับผลกระทบจากควันไฟ

การสังเกตและการเข้าไปสำรวจเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่ถูกชาวบ้านจุดไฟเผาป่าเป็นประจำทุกปีนั้น ผู้ศึกษาพบว่า ต้นไม้บางชนิดจะถูกไฟไหม้ตายหมดโดยเฉพาะต้นไม้ที่กำลังอยู่ในช่วงของการเจริญเติบโต ในขณะที่ต้นไม้และหญ้าชนิดอื่นซึ่งทนไฟ (เช่น หญ้าคา) จะเข้ามาแทนที่ ทำให้การเจริญเติบโตของต้นไม้ขนาดเล็กไม่สามารถต่อสู้กับการแย่งอาหารจากหญ้าคาได้ ซึ่งประเด็นตรงนี้เคยมีผู้ศึกษาไว้เช่นกัน ดังในงานศึกษาของ เอนก นาคะบุตร (2536) ที่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ตอนหนึ่งว่า “... จากการศึกษาในป่าเขตร้อนส่วนใหญ่พบว่า ไฟป่าที่เกิดซ้ำซากในที่เดิมทุกๆ ปี มีผลทำให้สภาพป่าค่อยๆ เปลี่ยนแปลงจนกลายเป็นทุ่งหญ้า ซึ่งมีหญ้าคาและหญ้าจรจบเป็นพันธุ์ไม้หลักไปในที่สุด ซึ่งความจริงแล้วไฟเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยปรับระบบนิเวศให้มีความสมดุล และต้องทำความเข้าใจว่าเป็นไฟป่าที่เกิดจากธรรมชาติจริงๆ มิใช่ไฟป่าที่เกิดจากฝีมือของมนุษย์ ดังเช่นสถานการณ์ไฟป่าในปัจจุบัน ซึ่งมักเกิดขึ้นซ้ำซากในบริเวณพื้นที่เดิมอยู่เป็นประจำทุกๆ ปี ซึ่งเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อ ดิน น้ำ ป่า ในระยะยาวด้วย...”

จากการสำรวจเก็บข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบจากไฟป่าที่เกิดขึ้นจากการเผาป่าของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มนั้น ผู้ศึกษาพบว่า การจุดไฟเผาป่านอกจากจะก่อให้เกิดการทำลายและลดอัตราการเจริญเติบโตของต้นไม้แล้ว ไฟปายังทำลายลูกไม้ กิ่งไม้เล็กๆ และเป็นสื่อช่องทางทำให้โรคและแมลงเข้าไปทำลายเนื้อไม้ได้ง่าย ส่งผลให้เมล็ดและพันธุ์ไม้บางชนิดที่กำลังเจริญเติบโตหรือจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของสัตว์ป่ามีจำนวนน้อยลงไป และส่งผลกระทบต่อชีวิต ที่อยู่อาศัย

แหล่งอาหารของสัตว์ป่า ทั้งนี้จากการศึกษาผู้ศึกษาก็ไม่ได้ปฏิเสธว่า ไฟป่าไม่มีผลทางบวกต่อการเจริญเติบโตของพืช แต่ไฟป่ายังส่งผลต่อการชะล้างพังทลายของหน้าดินและทำลายความอุดมสมบูรณ์ของดิน เพราะว่าเมื่อฝนตกน้ำที่ชะล้างตะกอนผงถ่านจากการเผาไหม้ไหลลงสู่ลำน้ำก็จะทำให้คุณภาพของน้ำลดลง รวมทั้งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ในด้านต่างๆ อย่างมากมาย ทั้งทางเศรษฐกิจ การเกษตรกรรม รวมทั้งปัญหาจากควันไฟป่ายังส่งผลกระทบต่อกรมอนามัย ทั้งทางบกและทางอากาศในตัวจังหวัดแม่ฮ่องสอนอีกด้วย และในระบบสิ่งแวดล้อมโลกไฟป่ายังเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ภาวะเรือนกระจกที่ทำให้อุณหภูมิของโลกร้อนขึ้น จนกลายเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคน สัตว์ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างต่อเนื่องถึงกัน

จากการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลกับนางแซเหมะ (2548) ซึ่งชาวบ้านห้วยมะเขือส้มเกี่ยวกับเรื่องการจุดไฟเผาป่า นั้น ในมิติหนึ่งพบว่า ชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มพยายามที่จะบอกกับทางผู้ศึกษาว่า การจุดไฟเผาป่าเป็นเรื่องของระบบจารีตประเพณีที่สั่งสมสืบทอดกันมาตามวิถีเกษตรกรรมแบบพื้นบ้าน ในมิติที่ว่า “การจุดไฟเผาป่า เราเผาเพื่อเตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูก เพื่อช่วยประหยัดเวลาในการกำจัดซากพืชและตอไม้ที่ขึ้นอยู่ในบริเวณพื้นที่ไร่ หากไม่ใช้ไฟเราก็คงไม่สามารถกำจัดซากพืชเหล่านี้ได้ทั้งหมด เราปฏิบัติกันเช่นนี้สืบต่อกันมานานแล้ว ที่ไหนๆ เขาก็ทำกัน”

ประเด็นการจุดไฟเผาป่าของชาวบ้านจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมิติ ความเชื่อและการสืบทอดระบบวัฒนธรรมบางอย่างในการที่จะจุดไฟเผาป่า เพื่อให้สิ่งเหล่านี้ควบคู่ไปกับวัฒนธรรมของการผลิตและการเลี้ยงผีไร่ การอ้างถึงจารีตประเพณีของชาวบ้านจึงเป็นสิ่งที่ต้องหันมาทบทวนถึงความเหมาะสมและความพอดีในการจัดการบนพื้นฐานที่ว่า ชุมชนจะใช้ไฟเผาไร่อย่างไรเพื่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าไม้น้อยที่สุด ตรงนี้จึงเป็นสาระที่สำคัญของการใช้ไฟเผาป่าในระบบการผลิตและการจัดการของชุมชน แทนการอ้างจารีตประเพณีโดยไม่มีมีการปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการให้ถูกต้องและเหมาะสม ต่อการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากปัจจุบันวิถีคิดเกี่ยวกับการจุดไฟเผาไร่ของชาวบ้านมะเขือส้ม ได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างมาก โดยเฉพาะพื้นฐานทางความคิดในการผลิตและความต้องการในการใช้พื้นที่ในการเกษตรของชาวบ้านในปัจจุบันมีความแตกต่างกับการจัดการในอดีตเป็นอย่างมาก ดังที่นายมั่ง แกทุด (2548) ได้กล่าวกับผู้ศึกษาว่า “...การใช้ไฟเผาป่าของคนในปัจจุบัน แตกต่างจากสมัยที่บรรพบุรุษทำเป็นอย่างมาก เพราะตอนที่ผมยังเป็นเด็กๆ ได้ตามพ่อแม่ไปเผาไร่ ท่านจะเผาไร่ โดยการเก็บซากวัชพืชและกิ่งไม้ต่างๆ มากองรวมกัน หากตรงไหนที่มีตอไม้อยู่เขาก็จะเอาไปสมตรงนั้น รอให้แห้งแล้วค่อยจุดไฟเผา โดยแยกจุดเป็นกองๆ ไม่ใช่เผารวมเป็นเป็นแนวกว้างอย่างที่ทำกันในปัจจุบัน

เพราะจะทำให้ไฟแรงและลูกกลมไปได้อย่างรวดเร็ว เพราะลมจะช่วยทำให้เปลวไฟพัดไปตามทิศทางลม และง่ายต่อการลูกกลมไปในพื้นที่อื่น และเมื่อก่อนการเผาไร่ก็ได้เผาเสร็จในวันเดียว แต่จะมีการเผาซ้ำอีกครั้ง หากกิ่งไม้หรือตอไม้ขนาดใหญ่ยังไหม้ไม่หมด ก็จะต้องเข้ามาทำการเก็บรวบรวมเพื่อเผาอีกครั้ง แต่เดี๋ยวนี้ไม้ขนาดใหญ่เขาไม่เผาแล้ว แต่จะนำไปเลื่อยแปรรูปขายให้กับพ่อค้าอีกที...”

ดังนั้นการเผาป่าของชาวบ้านในปัจจุบันจึงมีเจตนาบางอย่างแฝงอยู่ ทั้งนี้ต้องไม่ลืมว่า การทำไร่ของชาวบ้านในอดีตนั้นเป็นการผลิตเพื่อการยังชีพ หากแต่ปัจจุบันกลับเป็นการผลิตเพื่อการค้า โดยชาวบ้านยังมีความต้องการขยายพื้นที่ทำกินกันเป็นจำนวนมาก วิธีเดียวที่จะได้ที่ทำกินเพิ่มก็คือการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นนั่นเอง ความแตกต่างตรงนี้จึงไม่เพียงพต่อการแอบอ้างจารีตประเพณีของชุมชน (ที่เริ่มหมดพลังและกลายเป็นสูญญากาศทางสังคม) โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตแบบยังชีพให้กลายมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า หรือจากความต้องการปริมาณพื้นที่ในการเพาะปลูกที่เหมาะสมต่อแรงงาน และระบบความสัมพันธ์ทางสังคมต้องแปรเปลี่ยนกลับกลายมาเป็นการแสวงหาพื้นที่เพิ่มมากขึ้น โดยการใช่วิธีเผาป่าให้ลูกกลมขึ้นไปในพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์แล้วจึงแผ้วถางให้กลายเป็นพื้นที่ทำกิน วิธีการตรงนี้จึงเป็นการใช้ไฟเผาป่าเพื่อขยายพื้นที่ทำกิน โดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มปริมาณของผลผลิตทางการเกษตรและการขยายพื้นที่ทำกินผ่านการใช้ไฟ

ในอดีตการทำไร่หมุนเวียนตามธรรมเนียมเดิมนั้น ชาวบ้านจะต้องย้ายแหล่งการผลิตออกจากที่เดิมเพื่อปล่อยให้ธรรมชาติฟื้นฟูตัวเองภายในระยะเวลา 2 ปี โดยทำการย้ายไปเพาะปลูกในพื้นที่แห่งใหม่อีกแปลงหนึ่ง ซึ่งได้รับการฟื้นตัวแล้ว พื้นที่แห่งนั้น (แห่งใหม่) ก็คือพื้นที่ที่ชาวบ้านเคยทำกินมาก่อนนั่นเอง เป็นกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ชุมชนรับรู้ร่วมกันภายใต้ระบบจารีตประเพณี ว่าเป็นพื้นที่ทำกินของใครและจะไม่มีกรรมสิทธิ์ครอบครองโดยบุคคลอื่นโดยเด็ดขาด วิธีคิดนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วในปัจจุบัน โดยเฉพาะการขยายพื้นที่ทำกินเพื่อปลูกกะหล่ำนั้น นับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้นในการบุกรุกพื้นที่ป่า และการใช้ไฟเผาป่าเพื่อกำจัดวัชพืชและเจตนาแอบแฝงในการขยายพื้นที่ทำกิน ส่งผลให้ทรัพยากรและพื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็ว รวมทั้งก่อให้เกิดมลภาวะทางอากาศที่เกิดจากกลุ่มควันไฟในการเผาป่าอีกด้วย

ข) สาเหตุทางด้านสังคม

ปัญหาการลดลงของทรัพยากรป่าไม้ในปัจจุบัน เป็นเรื่องที่ไม่สามารถที่จะปฏิเสธได้ว่าอิทธิพลทางสังคม (ทั้งจากภายนอก และจากภายในชุมชน) มีผลอย่างยิ่งต่อค่านิยมและการบริโภคของชุมชน และนำไปสู่การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างขาดความรอบคอบ ผิดวิธีการ

และเจตนาดั้งเดิมของชุมชนในการที่จะอยู่ร่วมกับป่าไม้แบบสมดุล ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาถึงประเด็นทางสังคมที่ส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้ลดลง โดยมีเนื้อหาในการศึกษาดังต่อไปนี้

1) การเพิ่มขึ้นของประชากรกับการลดลงของพื้นที่ป่าไม้

การเพิ่มขึ้นของประชากรเป็นอีกปัญหาหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรและการบุกรุกพื้นที่ป่าของชาวบ้าน โดยเฉพาะกลุ่มชาวม้งที่เป็นกลุ่มชนเผ่าที่มีการเพิ่มขึ้นของประชากรมากที่สุด หากเปรียบเทียบกับกลุ่มชาวไทยใหญ่ ปะโอ และกลุ่มชาวกะเหรี่ยง ทั้งนี้เนื่องจากวัฒนธรรมของชาวม้งนั้นมีจารีตของชุมชนที่อนุญาตให้ผู้ชายสามารถมีภรรยาได้ถึง 4 คน จึงทำให้อัตราการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรชาวม้งขยายตัวอย่างรวดเร็ว และกลายเป็นระบบครอบครัวใหญ่ที่จะต้องรับผิดชอบในการเลี้ยงดูอย่างทั่วถึง การขยายตัวของประชากรชาวม้ง (และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น) ในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม จึงทำให้มีแนวโน้มที่จะเป็นสาเหตุหนึ่งในการผลักดันให้ชาวบ้านบุกรุกทำลายป่าเพิ่มขึ้น เพื่อขยายพื้นที่ทำกินให้เพียงพอต่อสมาชิกในครอบครัว และการนำไปขายแลกเปลี่ยนเป็นตัวเงิน ทั้งนี้จากการสำรวจการเพิ่มขึ้นของประชากรในบ้านห้วยมะเขือส้ม ผู้ศึกษาพบว่า การเพิ่มขึ้นของประชากรมีผลต่อการทำให้พื้นที่ป่าลดลงอย่างมากและเห็นได้ชัดเจน

จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับชาวบ้านในชุมชนห้วยมะเขือส้มถึงอัตราการขยายที่ดินทำกิน และจำนวนของผู้ที่มีที่ดินทำกินอยู่ในการครอบครองนั้นส่วนมากก็จะเป็นกลุ่มผู้นำครอบครัวที่มีเมียหลายคน ดังเช่นในครอบครัวของนายเลาจำ กลิ่นกุหลาบไพร ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านห้วยมะเขือส้มคนปัจจุบันนั้น พบว่ามีภรรยาถึง 4 คน และมีบุตรถึง 27 คน และมีพื้นที่ทำกินอยู่ในการครอบครองถึง 30 ไร่ (ไม่นับพื้นที่ฯ ไม่ได้แจ้งไว้) โดยมีลูกหลานที่ครอบครองที่ดินกระจายกันออกไปอีกหลายแปลง เช่น นายป่วง กลิ่นกุหลาบไพร จำนวน 4 ไร่ นายเบือ กลิ่นกุหลาบไพร จำนวน 4 ไร่ นายบ่าง กลิ่นกุหลาบไพร จำนวน 9 ไร่ ทั้งนี้ยังมีได้นับรวมพื้นที่ทำกินที่ชาวบ้านไม่ได้แจ้งอีกประมาณรายละ 10-15 ไร่ รวมไปถึงครอบครัวอื่นๆ ของชาวม้งที่ส่วนมากจะมีพื้นที่ทำกินในการครอบครองมากที่สุดในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม เช่น นายเลาจู้ เกษมสุขมา จำนวน 20 ไร่ นายบรรณสร (ชื่อไทย) กมลยุทธชัย จำนวน 15 ไร่ นายแข่ง จักวาลสดโต จำนวน 30 ไร่ นายมนัส เกษมสุขมา จำนวน 16 ไร่ นายเลาต่อ แซ่เฮ้อ จำนวน 10 ไร่ นายทวีศักดิ์ (ชื่อไทย) สอนชัยกุล จำนวน 50 ไร่ เป็นต้น รายชื่อผู้ครอบครองที่ดินทั้งหมดที่กล่าวมาจะเป็นกลุ่มชาวม้งทั้งหมด ส่วนชาวไทยใหญ่ ชาวกะเหรี่ยง และชาวปะโอจะมีที่ดินทำกินสูงสุดไม่เกินครอบครัวละ 3 ไร่ บางรายมีที่ดินทำกินเพียง 1.2 ไร่ บางครอบครัวก็ไม่มีที่ทำกิน จึงต้องอาศัยการรับจ้างและการขอแบ่งเช่าพื้นที่ทำกินจากชาวม้งด้วยระบบการตอบแทนด้วยผลผลิตแทน

นอกจากนี้ ประชากรบางกลุ่มยังมีการอพยพเคลื่อนย้ายพื้นที่ทำกินไปยังถิ่นที่มีดินอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากที่ทำกินเก่าเสื่อมโทรม โดยมีลักษณะของการทำไร่หมุนเวียนโดย

มีผลส่วนหนึ่งมาจากการที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังมีค่านิยมการมีลูกมาก เพื่อให้มีแรงงานช่วยกันทำมาหากินเพิ่มมากขึ้น โดยต่อต้านการคุมกำเนิด (โดยมีปัจจัยทางด้านความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย) และยังพบว่าชาวบ้านมีปัญหาความยากจน จึงทำให้ขยันทำมาหากินมากขึ้น แต่ก็ไม่สามารถที่จะแบกรับภาระต้นทุนในการผลิตได้ โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการว่าจ้างแรงงาน ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง จึงทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งต้องตัดไม้ขาย และขยายพื้นที่ทำกินเพิ่มขึ้นให้เพียงพอต่อการค้าขายและการเลี้ยงสมาชิกในครอบครัว ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชาวบ้านต้องมีการทำลายป่าไม้มากขึ้นและนำไปสู่ภาวะวิกฤติทางด้านทรัพยากร ทั้งนี้ประชากรที่เพิ่มขึ้นของชุมชนนั้นมิได้มีผลมาจากการที่สมาชิกในชุมชนนิยมมีลูกมาก (โดยเฉพาะกลุ่มชาวม้ง) แต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีมีการเพิ่มจำนวนประชากรที่มีสาเหตุมาจากการอพยพของประชาชนในฝั่งประเทศพม่าที่หนีเข้ามาอยู่ในฝั่งไทยอย่างผิดกฎหมาย ซึ่งสร้างแรงกดดันให้กับคนที่อาศัยอยู่มาก่อนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องปัญหาที่ดินในการทำกินที่มีอยู่อย่างจำกัด และถูกผูกขาดโดยกลุ่มชาวม้ง จึงทำให้จำนวนประชากรที่อพยพเข้ามาอยู่ที่หลัง ต้องหันไปบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อใช้เป็นที่ทำกิน จนนำไปสู่การละเมิดกฎจารีตประเพณีของชุมชนและระหว่างชุมชน (ที่ต่างชาติพันธุ์) และถูกลามไปสู่การละเมิดกฏกติกาตามกฎหมายของภาครัฐ พื้นที่ป่าจึงกลายเป็นพื้นที่แห่งการแย่งชิงทรัพยากรเพื่อปากท้องมากกว่าการที่จะเข้ามาช่วยกันรักษา ปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม จึงส่งผลให้ปริมาณทรัพยากรธรรมชาติและที่ดินในท้องถิ่นจะรองรับได้ (การใช้ประโยชน์และการขยายพื้นที่ทำกิน) บวกกับความต้องการที่ดินเพื่อเพาะปลูกเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มประสบกับปัญหาที่ดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์ ผลผลิตตกต่ำไม่เพียงพอต่อการบริโภค ยิ่งทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการครอบครองที่ดินมากขึ้น จนไม่ยอมที่จะให้ยืมหรือแบ่งปันให้กับพวกที่มาใหม่อีกต่อไป (กลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ทั้งจากชุมชนอื่นและจากฝั่งประเทศพม่า) แต่จะมีการให้เช่าเพื่อเก็บเงินค่าเช่าที่ดินในการเพาะปลูกแทน โดยเฉพาะกลุ่มชาวม้งที่มีที่ดินมากก็จะแบ่งให้กลุ่มชาวไทยใหญ่เป็นผู้เช่าทำกิน โดยอาจจะจ่ายค่าเช่าเป็นตัวเงินหรือผลผลิตก็ได้ ระบบเงินตราจึงมีความสำคัญต่อชุมชนมากขึ้นเรื่อยๆ จนบังคับระบบความสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนแรงงานในชุมชนมิให้มีความหมายดังเช่นอดีตอีกต่อไป

ดังนั้น ทรัพยากรป่าไม้และที่ดินในเขตพื้นที่ป่าจึงกลายเป็นสิ่งที่ใครต่อใครสามารถที่จะเข้าไปฉกฉวยช่วงชิงอยู่ตลอดเวลา หากมีโอกาสและสถานการณ์เอื้ออำนวย ชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มที่ต่างชาติพันธุ์กันก็จะพากันเข้าไปบุกเบิกพื้นที่ทำกิน เพื่อให้เพียงพอต่อการผลิตในการเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวที่เพิ่มขึ้น หรือจำนวนประชากรที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามา (ตามสายเครือญาติ) จนบางครั้งการแย่งชิงทรัพยากรจากป่าไม้จึงถูกลามกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ และระหว่างชุมชนมากขึ้นเป็นลำดับ ในขณะที่ผลกระทบได้ตกอยู่กับ

พื้นที่ป่าไม้ที่นับวันจะถูกบุกรุกครอบครองจากกลุ่มชนเผ่าต่างๆ มากยิ่งขึ้น เพราะชุมชนไม่ได้มีสำนึกในการรักษาร่วมกัน หากแต่กลับพยายามครอบครองไว้ให้มากที่สุด เพื่อสมาชิกในครอบครัวเครือญาติ เผ่าพันธุ์ของตนเอง ในลักษณะมือใครยาวสาวได้สาวเอา และหวาดระแวงว่าหากไม่รีบจับจองเอาไว้ก่อน ก็อาจจะถูกคนกลุ่มอื่นที่มีใจชาติพันธุ์เดียวกันเข้าไปบุกรุกจับจองเอาไปเสียก่อน จึงทำให้วิถีคิดและวิธีมองป่าของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มในปัจจุบันเริ่มเปลี่ยนแปลงไป และนำไปสู่การบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าไม้เพิ่มมากขึ้น จนกลายเป็นค่านิยมอย่างหนึ่งของชุมชนในการที่จะครอบครองที่ดินไว้ให้กับลูกหลานและเครือญาติของตนเอง เพื่อบ่งบอกถึงฐานะทางสังคมของตนต่อชุมชนนั่นเอง

2) อิทธิพลด้านวัฒนธรรมและค่านิยมจากต่างถิ่น

กระแสวัฒนธรรมภายนอกที่รุกคืบเข้ามาในพื้นที่ชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม โดยเฉพาะวัฒนธรรมตะวันตก (ที่เติบโตและถูกเผยแพร่คนไทยไปสู่ชนเผ่าต่างๆ) ที่กระตุ้นชุมชนให้เกิดการแข่งขันซื้อหาสิ่งอำนวยความสะดวกไว้ใช้ในบ้าน ส่งผลให้ใช้จ่ายเงินมากขึ้น จึงต้องมีการทำลายป่าเพิ่มขึ้นเพื่อเพิ่มผลผลิตให้มากขึ้น ทั้งนี้เมื่อความเจริญและถนนหนทางลาดยางได้เข้ามาสู่ชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มในช่วงระยะเวลา 20 กว่าปีที่ผ่านมา ทำให้ระบบการคมนาคมขนส่งและการไปมาหาสู่กันระหว่างคนพื้นราบกับชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม ในการที่จะทำการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างคนในชุมชนกับคนในเมืองมีเพิ่มมากขึ้น โดยมีพ่อค้าจากภายนอกเข้ามาหาซื้อผลผลิตจากชุมชน ซึ่งในระยะแรกนั้นจะเป็นการซื้อขายสินค้าที่ได้จากป่าตามฤดูกาล ต่อมาชาวบ้านได้รับการสนับสนุนให้ปลูกพืชในเชิงเศรษฐกิจ ทำให้ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มเริ่มผลิตพืชผลทางการเกษตรเพื่อการค้ามากขึ้น ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม (โดยเฉพาะกลุ่มชาวม้ง) มีเงินสะสมจากการค้าขายพืชผลทางการเกษตรเหล่านั้น ได้นำเงินไปใช้จ่ายซื้อสิ่งของตามแบบฉบับของคนในเมือง เช่น เครื่องปั้นไฟ โทรทัศน์ รถยนต์ รถจักรยานยนต์ ฯลฯ ซึ่งเป็นค่านิยมที่ทำให้ชุมชนต้องเปลี่ยนระบบความคิดจากพอเพียง ให้กลายมาเป็นการแสวงหาและการแข่งขันแบบชุมชนเมืองมากขึ้น (บริโกคินิยม) ชาวบ้านบางคนจึงต้องทำการขยายพื้นที่การผลิตให้มากขึ้น และใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมาช่วยในการผลิตอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมตามมาอย่างมากมาย

นอกจากนั้น ชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม ยังได้หันมาปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆ โดยมีพ่อค้านายทุนจากภายนอกเข้ามาแนะนำให้ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงการค้าที่มุ่งตอบสนองระบบตลาดเป็นสำคัญ เช่น กะหล่ำ แครอท เป็นต้น ซึ่งถึงแม้ว่าจะถูกกดราคาแต่ก็ยังพอมีผู้ซื้อหรือขายได้ (ซึ่งเป็นเงื่อนไขความพึงพอใจที่มีต่อกัน) เป็นเหตุให้ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มต้องการพื้นที่มากขึ้นเพื่อปลูกพืชทางเศรษฐกิจ และการปลูกข้าว จึงต้องมีการบุกรุก

เปิดพื้นที่ใหม่ โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ผลตอบแทนที่เป็นตัวเงินโดยขาดการคำนึงถึงผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมที่จะเกิดขึ้นตามมา วิธีคิดในการผลิตที่เอาเงินเป็นเป้าหมายของชาวบ้านที่ทำให้ชาวบ้านห่วยห่วยเชือส้อมเริ่มเรียนรู้และเลียนแบบพฤติกรรมกรรมการกินการอยู่ของคนจากภายนอก ซึ่งได้แก่ วิถี “คนในเมือง” และ “เจ้าหน้าที่รัฐ” ที่เข้ามาปฏิบัติหน้าที่และทำงานอยู่ในท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น และตามมาด้วยการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าระหว่างหมู่บ้านกับชุมชนเมือง ซึ่งมีกลุ่มพ่อค้าจากภายนอกที่เข้ามารับซื้อผลิตผลทางการเกษตร และทรัพยากรจากป่าที่ชาวบ้านจะหาขาย เช่น กุ้ง กวาง หมูป่า เขียด แลว ฯลฯ หรือบางกรณีก็จะใช้วิธีการแลกเปลี่ยนผลผลิตในชุมชนกับวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้างและเครื่องมือที่ใช้ในการเกษตร รวมไปถึงปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และสินค้าฟุ่มเฟือยต่างๆ เป็นต้น การใช้ปุ๋ยและการใช้ยาฆ่าแมลงอย่างขาดความเข้าใจส่งผลให้ดินเสื่อมสภาพอย่างรวดเร็ว ผนวกกับรายจ่ายต้นทุนในการผลิตสูงขึ้น ชาวบ้านจึงเริ่มทำการขยายพื้นที่ทำกินเพื่อเพิ่มผลผลิตเพื่อการบริโภคและเพื่อการค้า ซึ่งนับว่าเป็นสาเหตุเริ่มต้นที่จะนำไปสู่การบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้อย่างเป็นลูกโซ่

การสัมภาษณ์ชาวบ้านห่วยห่วยเชือส้อมหลายคนเกี่ยวกับระบบความคิดที่เปลี่ยนไปของชาวบ้านที่ว่า “ทุกวันนี้ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับเงินและสิ่งอำนวยความสะดวกจากภายนอกเป็นสำคัญ เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องบ่งบอกฐานะของคนที่มีของใช้เหล่านี้ได้ บางคนขายหมู ขายวัวควาย เพื่อเอาเงิน ไปผ่อนรถยนต์เพื่อนำมาใช้ในการบรรทุกผลผลิตเพื่อส่งขาย หรือรับจ้างในการขนส่งสิ่งของและคนเพื่อเข้าไปค้าขายในเมือง ส่วนคนที่มีเงินจากการค้าขายก็จะส่งลูกไปเรียนในเมืองหรือให้ออกไปทำงานต่างถิ่น บางทีก็มีคนมาติดต่อไปทำงานรับจ้างนอกพื้นที่” (ต่ง แซ่เฮ้อ, 2548) วิธีคิดเช่นนี้จึงนำไปสู่การบุกรุกครอบครองที่ดิน และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ในลักษณะมือใครยาวสาวได้สาวเอา ทำให้ขาดมิติในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการที่จะรักษาพื้นที่ป่าไม้อาไว้ ความต้องการอยู่ดีกินดีของชาวบ้าน (ตามแบบฉบับวิถีคนเมือง) จึงทำให้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป และใช้ระบบเงินตราเข้ามาเป็นสื่อกลางในการว่าจ้างแรงงานแทนระบบการเอามือเอาวัน การพึ่งพาช่วยเหลือแบ่งปันกันในชุมชนเริ่มลดน้อยลง ชาวบ้านเริ่มที่จะไม่สนใจเรื่องของชุมชน แต่กลับให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องปากท้องและการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้ากับพ่อค้าที่มารับซื้อเท่านั้น พ่อค้าจึงเป็นเป้าหมายหลักของความสัมพันธ์ที่ชุมชนต้องการ ทั้งนี้เนื่องจากพ่อค้าเป็นบุคคลที่ชาวบ้านถือว่าเป็นผู้ที่มีส่วนได้เสียต่อการผลิตมากที่สุด ถึงแม้จะรู้ว่าเสียเปรียบบ้าง แต่ชาวบ้านห่วยห่วยเชือส้อมที่ทำการเกษตรเพื่อการค้าก็ถือว่าบุคคลเหล่านี้คือตัวกลางที่สำคัญในการที่จะแปรเปลี่ยนพืชผลทางการเกษตรให้กลายเป็นตัวเงินได้ เงินจึงเป็นปัจจัยหลักแห่งความมั่นคงของชุมชน จากเดิมที่ชาวบ้านคิดว่าความมั่นคงของชีวิตนั้นเป็นความ

สัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่า ซึ่งเป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดปัจจัยดีในการดำรงชีวิต ดังนั้นการรักษาจึงเท่ากับเป็นการรักษาความมั่นคงของชุมชน

ปัจจุบันวิธีคิดเช่นนี้ได้เริ่มเบาบางลงไปภายใต้สถานการณ์วัฒนธรรมแห่งการบริโภคนิยม ทำให้วิธีคิดเกี่ยวกับความมั่นคงของชีวิตที่ต้องสัมพันธ์กับป่านั้น ต้องกลับกลายเป็นการใช้พื้นที่ป่าเป็นฐานในการก้าวออกไปสู่ความมั่นคงตามแบบฉบับสังคมเมือง ดังนั้นการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อขยายฐานการผลิตด้านเกษตรกรรมเพื่อการค้าในสายตาของชาวบ้าน จึงมิใช่สิ่งที่น่าละอายหรือถือว่าเป็นเอาเปรียบธรรมชาติและทรัพยากรส่วนรวมอีกต่อไป หากแต่กลับถูกสร้างค่านิยมใหม่ขึ้นมาว่า การกระทำเช่นนี้คือความขยันขันแข็ง และกระตือรือร้นในการทำกินเพื่อก้าวไปสู่ความมั่งคั่งและความมั่นคงทางสังคม การดำรงอยู่กับป่าแบบพอเพียงจึงถูกมองว่าเป็นเรื่องของความขี้เกียจ ไร้ความสามารถ และไม่เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคม วิธีคิดเช่นนี้ปรากฏชัดเจนในกลุ่มของชาวม้ง โดยเฉพาะเรื่องการว่าจ้างแรงงานในการถางไร่ และการดูแลเก็บเกี่ยวผลผลิตของชาวม้ง ที่มีมายาคติบางอย่างในการมองกลุ่มแรงงานรับจ้างในมิติของเงินตรา และความพอเพียงว่าเป็นคนละเรื่อง เช่น ชาวม้งจะไม่นิยมว่าจ้างแรงงานที่เป็นชาวกะเหรี่ยงมาทำงานในไร่กะหล่ำ แต่จะใช้แรงงานจากกลุ่มชาวไทยใหญ่แทน

พื้นฐานทางความคิดส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการมองจากระบบทุนถึงความคุ้มค่าในระบบการผลิต ความเรียบง่ายของชาวกะเหรี่ยงในมุมมองของชาวม้งจึงถูกนิยามว่าเป็นความขี้เกียจเพราะไม่กระตือรือร้นในการผลิตหรือการขยายพื้นที่ทำกิน และการไม่ขยายพื้นที่ทำกินให้เพิ่มมากขึ้นของชาวกะเหรี่ยงนี้เอง จึงกลายเป็นเรื่องของความโง่เขลาและความขี้เกียจในการทำงานในสายตาของชาวม้ง และการว่าจ้างแรงงานชาวไทยใหญ่ของชาวม้งนั้นเป็นผลมาจากกรณีที่ชาวไทยใหญ่ส่วนมากไร้ที่ดินทำกิน (ถึงมีก็น้อยมาก) และเป็นที่ดินที่ไม่ค่อยมีความอุดมสมบูรณ์ จึงต้องผันตัวเองมาเป็นแรงงานรับจ้างเพื่อเลี้ยงชีพแทน แรงงานตรงนี้จึงเป็นแรงงานที่ไร้อำนาจในการต่อรองกับชาวม้ง ดังนั้นการเปิดพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นเพื่อขยายพื้นที่ทำกินของชาวม้งจึงกลายเป็นว่าชาวไทยใหญ่เป็นผู้บุกรุก ทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็ว เป็นมายาคติที่ชาวม้งมอบให้กับชาวไทยใหญ่ ซึ่งเป็นแรงงานรับจ้างที่ไร้อำนาจต่อรอง เพราะนี่เป็นวิธีทำมาหากินและการสร้างรายได้ให้กับครอบครัวแต่เพียงทางเดียวที่ชาวไทยใหญ่จะทำได้ ท่ามกลางความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากร และการไร้สัญชาติของชาวไทยใหญ่จึงทำให้แรงงานเหล่านี้จำเป็นต้องทำเพื่อสร้างความปลอดภัยให้กับครอบครัว ด้วยการไปรับจ้างชาวม้งในการทำเกษตรกรรมและการถางพื้นที่ป่าให้กับชาวม้ง ประเด็นตรงนี้จึงไม่สามารถที่จะปฏิเสธได้ว่า ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราและการว่าจ้างแรงงานในระบบการผลิตเกษตรกรรมของชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม ได้เข้ามามีผลต่อปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ ซึ่งมีความซับซ้อนและขยายไปสู่วงกว้างมากยิ่งขึ้น อันเป็นผลมาจากระบบ

เกษตรกรรมเพื่อการค้า ที่มุ่งผลิตให้ได้มากที่สุด และในการที่จะผลิตให้ได้มากนั้น จึงไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงจากการบุกรุกขยายพื้นที่ทำกินเข้าไปในพื้นที่ป่าไม้ได้เลย ประเด็นปัญหาตรงนี้จึงเป็นเรื่องของการจัดการด้านเกษตรกรรมที่ขาดความระมัดระวัง และขาดความรู้ความเข้าใจในการที่จะจัดการทรัพยากรอย่างถูกวิธี รวมทั้งการถูกรอบงำด้วยระบบเศรษฐกิจการค้าจากระบบทุนภายนอกนี้เองที่เป็นสาเหตุสำคัญในการเสื่อมโทรมของทรัพยากร และการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ที่นับวันจะทวีปัญหารุนแรงต่อธรรมชาติมากยิ่งขึ้น

3) การอพยพเข้ามาอยู่ของชนต่างด้าว

พื้นที่ชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นมาจากการอพยพเข้ามาตั้งรกรากถิ่นฐานของชาติพันธุ์ที่หลากหลาย พื้นที่ป่าไม้จึงเป็นแหล่งทรัพยากรเพียงแห่งเดียวที่ชาวบ้านจะได้พึ่งพาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต เมื่อชุมชนมีประชากรที่เข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากขึ้น จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบอบวิถีคิด และการจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรมชาติที่ค่อนข้างจะลำบาก ทั้งนี้เนื่องจากมิติมุมมองของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีต่อการจัดการหรือการเข้าถึงทรัพยากรนั้น ล้วนมักจะมีวิธีการมองโลกผ่านกรอบวิถีวัฒนธรรมที่ตนเองเป็นอยู่หรือสังกัดอยู่แทบทั้งสิ้น ความหลากหลายของชุมชนจึงเป็นความหลากหลายที่ไร้เอกภาพในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน การจัดสรรทรัพยากรจึงเป็นไปในลักษณะของการเอื้อเพื่อต่อกลุ่มชนของตนเองเสียก่อน มากกว่าที่จะมีการจัดสรรทรัพยากรอย่างเท่าเทียมและมีการต่อรองกันอย่างเป็นธรรม การอพยพเข้ามาของกลุ่มคนต่างด้าวที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มนั้น ส่วนมากจะเป็นกลุ่มคนที่อพยพข้ามชายแดนมาจากฝั่งประเทศพม่า โดยเฉพาะกลุ่มชาวไทยใหญ่ กะเหรี่ยง และกลุ่มชาวปะโอ ส่วนชาวม้งนั้นเป็นกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งก่อนหน้านั้นแล้ว โดยกลุ่มชาวไทยใหญ่ กะเหรี่ยง และชาวปะโอนั้น ได้อพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่บ้านห้วยมะเขือส้มเมื่อราวปีพุทธศักราช 2526 ซึ่งการอพยพเข้ามาในครั้งนั้น กลุ่มชาวบ้านเหล่านี้ก็ได้พบกับสภาพป่าที่ถูกบุกรุกทำลายจนโล่งเตียนปราศจากต้นไม้จากฝีมือของชาวม้งที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งทำไร่ไถนาในขณะนั้น ดังนั้นพื้นที่ทั้งหมดของชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มในปัจจุบันจึงอยู่ในความครอบครองของชาวม้งเสียเป็นส่วนใหญ่ กลุ่มคนที่มาอยู่ทีหลังจึงต้องแสวงหาพื้นที่ทำกินใหม่ ทั่วๆ ที่แทบไม่เหลือที่ดินทำกินที่ดีๆ อีกแล้ว แต่ก็ต้องถือว่าได้สร้างผลกระทบต่อพื้นที่ป่าไม้เป็นอย่างดี เนื่องจากว่าพื้นที่ป่าไม้นั้นไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่าที่ไหนดีหรือไม่ดี (ตามคำนิยามของมนุษย์) หากแต่พื้นที่ป่าไม้ทุกแห่งล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องกันตามระบบความสมดุลของธรรมชาติอยู่แล้ว การอพยพเข้ามาเพื่อตั้งหลักแหล่งชุมชนเพิ่มขึ้น ก่อให้เกิดการขยายตัวของชุมชนที่หลากหลาย ตามกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง ส่งผลให้ผู้นำของแต่ละชุมชนนั้นเกิดความขัดแย้งกันในการจัดสรรทรัพยากร เนื่องจากผู้นำของแต่ละกลุ่มย่อมแสวงหาผลประโยชน์ใส่ตัวและพวกพ้อง ความขัดแย้งระหว่างชุมชนและการ

ขยายตัวของสมาชิกที่เพิ่มมากขึ้น จึงนำไปสู่การบุกรุกจับจองพื้นที่ทำกินมากขึ้น และเกิดปัญหาความขัดแย้งจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกัน โดยเฉพาะเรื่องการเปิดพื้นที่ใหม่และการเคลื่อนย้ายที่ทำกินที่ไปซ้ำซ้อนกับพื้นที่เดิมของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ทำให้ชุมชนเกิดความขัดแย้งและบุกรุกพื้นที่ป่าที่สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ก็เพื่อป้องกันมิให้กลุ่มคนอื่นๆ ไปจับจองก่อน วิธีคิดและการแย่งชิงทรัพยากรผ่านระบบกลุ่มชาติพันธุ์ จึงนำไปสู่การขยายพื้นที่ทำกินในเขตพื้นที่ป่าไม้อย่างรวดเร็วและนำวิกฤตเป็นอย่างยิ่ง

4) การดิ้นรนต่อสู้ของกลุ่มชาติพันธุ์

การพึ่งพาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ท่ามกลางความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม นั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการรวมกลุ่มของทางฝ่ายภาครัฐที่ต้องการจัดระเบียบชุมชนให้อาศัยอยู่อย่างเป็นหลักแหล่ง รวมทั้งเป็นการควบคุมป้องกันเพื่อความมั่นคงของประเทศด้วย แม้ว่าทางฝ่ายภาครัฐจะพยายามส่งเสริมการพัฒนาเกษตรบนพื้นที่สูงให้กับชาวบ้านอย่างมากมาย และพยายามจัดระบบให้ชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ป่าไม้ รวมทั้งการจัดระเบียบการตั้งถิ่นฐานหมู่บ้าน จัดทำบัตรประชาชน (บางกลุ่ม) ส่งเสริมการปลูกพืชทดแทนฝิ่น การปลูกไม้ผล และการปลูกพืชทางการเกษตร การส่งเสริมจากภาครัฐในมิติหนึ่ง ได้สร้างความไม่เท่าเทียมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน จนหลายครั้งกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เช่น ไทยใหญ่ กะเหรี่ยง และปะโอที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านห้วยมะเขือส้มจะพูดในทำนองที่ว่า อยากรับเป็นชาวม้งบ้าง เนื่องจากชาวม้งมีพื้นที่ทำกินมากมาย รวมทั้งชาวม้งส่วนมากก็จะมีทะเบียนบ้าน มีบัตรประชาชนในฐานะคนไทยคนหนึ่งของประเทศ แต่กลุ่มชนอื่นๆ กลับต้องถือบัตรผู้อพยพต่างด้าว (ดังที่ได้กล่าวไว้ในบริบทของชุมชน) และบางคนก็ไม่ได้มีบัตรที่จะบ่งบอกฐานะและสิทธิอันใด เนื่องจากกลุ่มคนที่มีบัตรหรือมีสำเนาทะเบียนบ้านจะเป็นกลุ่มที่มีอยู่ในขอบข่ายการช่วยเหลือก่อนคนที่ไม่มียทะเบียนบ้าน หรือบัตรประชาชน แต่ผลจากการพัฒนาชุมชนของภาครัฐ โดยภาพรวมแล้วก็ได้เป็นไปอย่างที่รัฐหวังไว้ทั้งหมด โดยเฉพาะด้านการทำมาหากิน และพืชเศรษฐกิจที่ภาครัฐส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกนั้น กลับไม่มีการส่งเสริมหรือรองรับทางด้านระบบการตลาด หรือข้าวพันธุ์ที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรนำมาให้ปลูกก็ไม่สามารถทนทานหรือเติบโตได้ดีไปกว่าข้าวพันธุ์พื้นเมืองดั้งเดิมของชาวบ้าน พื้นที่ไร่เหล่าเดิมของชาวบ้านถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่ปลูกป่าของภาครัฐ ดังนั้นการต่อสู้ดิ้นรนของของกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มที่เข้าถึงทรัพยากรได้น้อยมากหากเทียบกับกลุ่มชาวม้ง โดยเฉพาะกลุ่มชาวไทยใหญ่ และชาวกะเหรี่ยงนั้น แทบเรียกได้ว่าเป็นกลุ่มชนที่มีสิทธิอำนาจในการต่อรองน้อยมากในการที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากร โดยเฉพาะทรัพยากรด้านที่ดินที่มีอยู่อย่างจำกัด (หมายถึงที่ดินที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก) ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้มีความน้อยใจและมีความกดดันอยู่ภายใน

ความรู้สึกที่ว่า กลุ่มตนเองไม่ได้มีความหมายหรือมีความสำคัญอะไรในสายตาของฝ่ายภาครัฐ ในทางกลับกัน บางครั้งชาวบ้านเหล่านี้ก็คิดว่าเจ้าหน้าที่กำลังจ้องดูพฤติกรรมของกลุ่มชนเหล่านี้ด้วยความหวาดระแวงต่อความมั่นคงของรัฐด้านชายแดนด้วย กลุ่มคนเหล่านี้จึงมีทางออกและทางเลือกเพียงแต่การอดทน และพยายามดำรงอยู่ด้วยการปรับตัวไปตามเงื่อนไขและสถานการณ์ที่ถูกกำหนดมาจากภาครัฐ รวมทั้งเกิดความหวาดระแวงต่อกลุ่มชาวม้งที่อาจใส่ความหรือสร้างการดูถูกระหว่างชาติพันธุ์ด้วย และเมื่อมีเงื่อนไขบีบรัดและความสับสนในความเป็นอยู่จากนโยบายการพัฒนาและกฎหมายที่ชาวบ้านไม่เคยรู้จักมาก่อนที่ถูกส่งเข้ามาในชุมชน ในนามของการพัฒนาและการรักษาความมั่นคง ชาวบ้านจึงต้องมีการปรับตัวและตั้งรับ (ภายใต้กรอบความคิดตามวิถีชาวบ้าน) เพื่อให้วิถีชีวิตของตนเองสืบต่อไปได้ ท่ามกลางความรู้สึกไม่มั่นคงในสถานะและความเป็นอยู่ของชาติพันธุ์ตนเอง

ชาวบ้านบางส่วนที่ไม่ได้รับการจัดสรรที่ดินทำกินจากภาครัฐ จึงต้องลักลอบเข้าไปเปิดพื้นที่ป่าเพื่อปลูกข้าวในพื้นที่ป่าที่อยู่ห่างออกไปจากชุมชน บางกลุ่มเข้าไปในพื้นที่ป่าลึกเพื่อป้องกันการติดตามตรวจสอบของฝ่ายเจ้าหน้าที่ บางรายก็หันไปลักลอบตัดไม้เถื่อนขายท่ามกลางสถานการณ์ความเป็นอยู่และค่าครองชีพที่เพิ่มสูงขึ้นตามราคาสินค้าที่ระบบเศรษฐกิจจากภายนอกเป็นตัวกำหนด ทำให้ชาวบ้านต้องมีค่าใช้จ่ายมากขึ้น (ตามกระแสการบริโภคสินค้าตามแบบอย่างวิถีคนเมือง) ชาวบ้านบางคนจึงต้องหาของป่ามาขาย เช่น สัตว์ป่า กล้วยไม้ป่า เห็ดป่า หน่อไม้ และพืชสมุนไพรจากป่าเพื่อแลกเปลี่ยนเป็นตัวเงิน รวมทั้งการแอบขยายเพิ่มพื้นที่ทำกินให้กลายเป็นพื้นที่เพื่อการผลิตขาย โดยการปลูกพืชเศรษฐกิจตามความต้องการของตลาดเพื่อขายให้ได้มากขึ้น ภายใต้บริบทและเงื่อนไขที่เปลี่ยนไปของชุมชนนี้เอง กลับเป็นตัวกระตุ้นให้ชาวบ้านมีการละเมิดกติกาชุมชน (ซึ่งแทบไม่มีบทบาทใดๆ ในความเป็นจริง) และละเมิดกฎหมายของรัฐเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ การแย่งชิงทรัพยากรที่รุนแรงยิ่งขึ้น จนนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างชุมชนหรือระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันด้วย ผลที่เกิดขึ้นจึงตกอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติที่นับวันจะมีแต่ผู้บุกรุกและแสวงหากอบโกยเอาจากธรรมชาติ โดยไม่มีการรักษาดูแลอย่างเหมาะสม และนำไปสู่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติอย่างรวดเร็ว

ค) สาเหตุทางด้านนโยบายและแนวทางการพัฒนาจากภาครัฐ

การศึกษาสาเหตุทางด้านนโยบายและแนวทางการพัฒนาจากภาครัฐ ต่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม นั้น ผู้ศึกษาต้องการศึกษาถึง (1) นโยบายของหน่วยงานภาครัฐที่ไม่เข้าใจถึงระบบการจัดการทรัพยากรแบบชาวบ้าน (2) ภาครัฐขาดการวางแผนการส่งเสริมระบบการผลิตที่เหมาะสมกับวิถีชุมชน และ (3) รัฐบาลขาดการพัฒนา

กรรมสิทธิ์ในพื้นที่ป่า และความรู้สึกไม่มั่นคงในระบบกรรมสิทธิ์ของชาวบ้าน โดยมีเนื้อหาในการศึกษาดังต่อไปนี้

1) นโยบายของหน่วยงานภาครัฐที่ไม่เข้าใจถึงระบบการจัดการทรัพยากร
แบบชาวบ้าน

ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มเป็นชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตที่ผูกพันอยู่กับระบบ
ธรรมชาติและการพึ่งพาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิตในด้านต่างๆ มาตั้งแต่
ครั้งการก่อตั้งของชุมชน โดยมีกลุ่มชาวม้งเป็นชาวบ้านกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาทำกินในพื้นที่แห่งนี้
โดยอาศัยที่ดิน ป่าไม้ และแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการสร้างที่อยู่อาศัย การเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์
และการใช้เป็นแหล่งหาอาหาร และแหล่งยาสมุนไพรพื้นบ้าน ตามวิถีการรลองทางวัฒนธรรม
ของชนเผ่า วิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มจึงเป็นการดำรงชีวิตตามแนวทางวัฒนธรรม
ดั้งเดิมที่เน้นถึงความพอเพียงและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมมากเกินไป (ในความหมายและความรู้สึก
ของชาวบ้านมิใช่มุมมองจากภาครัฐ) ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อ
ให้มีความเจริญก้าวหน้าตามวิถีแนวทางเศรษฐกิจแบบตะวันตก ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนจึง
ถูกนำมาใช้ตอบสนองกระแสการพัฒนาดังกล่าว ผ่านนโยบายการส่งเสริมชุมชนในด้านต่างๆ จาก
ภาครัฐ โดยขาดความรู้ในมิติการจัดการทรัพยากรผ่านระบบวัฒนธรรมชนเผ่าอย่างเหมาะสม เช่น
การปลูกสวนป่าทับพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน การรับคนงานเข้าไปทำงานโดยการสร้างระบบความ
เหลื่อมล้ำทางชาติพันธุ์ การสร้างถนนหนทาง และการสร้างอ่างเก็บน้ำตามนโยบายความมั่นคง
นอกจากนี้ วิถีการพึ่งพาทรัพยากรด้านป่าไม้ของชาวบ้านยังถูกรอบงำเปลี่ยนแปลงจากภาครัฐ
จากที่ชุมชนเคยมีการผลิต โดยมีเป้าหมายเพื่อยังชีพ ต้องแปรเปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อการขาย
โดยมีความชัดเจนในเรื่องนี้ผ่านความเชื่อที่ว่าคนปลูกไม่ได้กิน (ส่งขาย) คนกินไม่ได้ปลูก (ไม่ใช่
อาหารที่นิยมบริโภคหรือการเลี้ยงจากยาฆ่าแมลง) โดยการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ไร่เดิมของชาวบ้าน
เพื่อทำการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น พืชเมืองหนาว กล้วยไม้ แครอท ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นพันธุ์พืชจาก
ต่างถิ่นแทบทั้งสิ้น ส่งผลให้ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มมีการใช้สารเคมีอย่างแพร่หลาย (แม้มิใช่การ
ส่งเสริมโดยตรงจากภาครัฐ แต่ก็ถือว่าเป็นผลพวงมาจากนโยบายการพัฒนาจากภาครัฐเช่นกัน)
ทำให้มีการใช้สารเคมีอย่างแพร่หลาย ซึ่งรูปแบบการทำเกษตรกรรมแบบเชิงเดี่ยวของชาวบ้าน
ดังกล่าวกลับยิ่งเป็นการลดระดับความสัมพันธ์ของระบบห่วงโซ่อาหารตามธรรมชาติให้น้อยลง
จนนำไปสู่การขาดความสมดุลของระบบธรรมชาติ โดยเฉพาะระบบนิเวศด้านป่าไม้

ในช่วงเวลา 1 ศตวรรษของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในประเทศไทย ภายหลัง
การก่อตั้งกรมป่าไม้เมื่อ ปี พ.ศ. 2439 อานาจัดการจัดการป่าผูกขาดโดยหน่วยงานรัฐโดยสิ้นเชิง ซึ่ง
ชีวิตได้จากการให้คำนิยามของป่าไม้ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ ปี 2484 ว่า “ป่าคือที่ดินที่ยังมิได้มี

บุคคลใดได้มาตามกฎหมาย “ถือเป็นที่ดินของรัฐที่สามารถใช้อำนาจจัดการอย่างเบ็ดเสร็จ ทั้งนี้มีเป้าหมายที่สำคัญเพื่อแปรรูปผลผลิตจากป่า และเนื้อไม้เป็นสินค้าส่งออกและนำรายได้มาพัฒนาประเทศตามแนวเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี ข้อบ่งชี้สำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวในการจัดการทรัพยากรป่าไม้คือการลดลงของพื้นที่ป่าอย่างต่อเนื่อง ดังสถิติพื้นที่ป่าไม้ในประเทศไทยปี พ.ศ. 2457 มีพื้นที่ร้อยละ 71 ปี พ.ศ. 2504 พื้นที่ลดเหลือร้อยละ 38 พ.ศ. 2528 พื้นที่ป่าเหลือเพียงร้อยละ 28 ของพื้นที่ประเทศ และ ปี พ.ศ. 2541 พื้นที่ป่าลดลงเหลือเพียงร้อยละ 25.28 อีกทั้งความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ระหว่างรัฐกับชาวบ้านหรือนายทุนที่สามารถเข้าถึงทรัพยากรมากกว่ากับชาวบ้านที่นับวันจะขยายความรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ สืบเนื่องมาจากการที่รัฐเข้าไปแย่งชิงทรัพยากร และอ้างสิทธิเหนือชุมชนที่ชาวบ้านเคยพึ่งพาใช้สอยประโยชน์จากป่ามายาวนาน ดังรูปธรรม เช่น การสัมปทานตัดไม้ การประกาศเขตป่าทับพื้นที่ทำกิน ที่อยู่อาศัย และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เป็นต้น

ในอดีตกฎหมายในการใช้ทรัพยากรจากป่าไม้ของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มนั้นมีรายละเอียดปลีกย่อยอย่างมาก และมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีด้วย เพราะการอยู่ร่วมกับป่าของชาวบ้านนั้น จะต้องควบคู่ไปกับการปฏิบัติตัวอย่างถูกต้องต่อป่าไม้ด้วย ชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม ยังมีความเชื่อว่าหากเข้าไปทำอะไรในป่าโดยไม่มีการบอกกล่าวกับผีเสียก่อน ก็จะทำให้ได้รับความเจ็บป่วยไม่สบายได้ การกระทำที่ผิดไปจากข้อห้ามในมิติทางความเชื่อของชาวบ้านนั้น ชาวบ้านที่นี้เชื่อกันว่าจะส่งผลกระทบต่อองค์การดำรงชีวิตของชุมชนโดยรวม และทำให้ระบบการผลิตของชุมชนขาดความสมดุล จนถึงจะได้รับการลดบันดาลจากผีให้ชุมชนประสบกับความแห้งแล้งขาดแคลนทรัพยากรในการดำรงชีวิต เช่น มีน้ำในลำธารน้อย ฝนไม่ตกตามฤดูกาล ผลผลิตจากป่าน้อยลง สัตว์ป่าหนีหาย ฯลฯ หรืออาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความเจ็บป่วยของสมาชิกในชุมชน ทำให้ชุมชนต้องสูญเสียแรงงานอันสำคัญไป ทำให้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนอาจชะงักเนื่องจากการเจ็บป่วยคนๆ หนึ่งอาจส่งผลกระทบต่อชุมชนโดยรวมได้ ดังที่ กฤษตรี สุมนันดา (2547) ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “...จากความผูกพันอย่างแยกไม่ออกระหว่างความเชื่อเกี่ยวกับป่ากับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความลุ่มลึกของความเชื่อและความมีชีวิตชีวาในการดำรงอยู่ร่วมกันของชุมชนแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ผ่านการเรียนรู้เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องป่าที่ชุมชนได้สั่งสม เรียนรู้ ถ่ายทอดร่วมกันมาอย่างยาวนาน เป็นความผูกพันระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศที่อาศัยระบบความเชื่อเป็นสื่อกลางได้อย่างแนบชิด โลกทัศน์เช่นนี้จึงมิใช่เป็นสิ่งใหม่หรือมุมมองใหม่ในชุมชนที่เพิ่งเกิดขึ้น หากแต่เป็นชุดความเชื่อ (ความคิด ภาพลักษณ์ ทัศนคติ ค่านิยม) ที่บุคคลหรือชาวบ้านมีต่อสรรพสิ่ง อาทิ ผีตางเทวดา มาอย่างช้านาน

เป็นความความเชื่อความเข้าใจอย่างกว้างขวางในระดับลึกที่เกี่ยวกับชีวิตและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ...”

ระบบความเชื่อที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของป่าของชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม จึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงวิถีคิดของชุมชนในการจัดลำดับขั้นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อสิ่งต่างๆ รอบตัว ไปพร้อมๆ กับการจำแนกพื้นที่ทางสังคม และพื้นที่ทางระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม ว่าแต่ละพื้นที่ที่มีความสำคัญอย่างไรหรือถ้าจะพูดอีกอย่างก็คือ เป็นการแบ่งพื้นที่ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนผ่านความเชื่อ และระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งนี้เป็นเพราะตามคติความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนาและของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มนั้น ต่างมีความเชื่อพื้นฐานอย่างหนึ่งว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ ระบบนิเวศจึงเป็นสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นต่อการพึ่งพาใช้ประโยชน์และเอื้อต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ ดังที่ อานันท์ กาญจนพันธ์ (2544) กล่าวไว้ว่า “...มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ ระบบนิเวศเป็นสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ มนุษย์สังเคราะห์แสงเองไม่ได้จึงไม่อาจสร้างอาหารด้วยตัวเอง ต้องเก็บเกี่ยวทรัพยากรจากระบบนิเวศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากป่าไปใช้ประโยชน์ วิธีการเก็บเกี่ยวมีหลายแบบ บางวิธีทำให้ระบบนิเวศเสื่อมลง แต่บางวิธีนอกจากจะไม่ทำลายยังช่วยให้เกิดการกระจายพันธุ์ และเพิ่มพูนคุณค่าทางชีวภาพให้กับระบบนิเวศ ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในระบบนิเวศจึงเป็นความสัมพันธ์สองทาง คือ ทั้งใช้หรือเอาออกไปจากระบบ และให้หรือเกื้อกูลให้ระบบสมบูรณ์ยิ่งขึ้น”

ในอดีตนั้นชุมชนมองว่า ทรัพยากรดิน - น้ำ - ป่าเป็นสมบัติของส่วนรวมที่ชุมชนสำนึกรู้ว่า ตนมีส่วนได้ส่วนเสีย และใช้สิทธิอำนาจ (จารีต, ขนบธรรมเนียมดั้งเดิม) ในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน ทั้งในชุมชน และระหว่างชุมชน (ชุมชนในที่นี้อาจมีหลายชนเผ่ารวมกัน : ผู้ศึกษา) ตามกฎกติกาที่ชุมชนได้ตกลงร่วมกันเอาไว้ ผ่านองค์กรชุมชนตามระบบจารีตพื้นบ้าน เช่น ระบบอาวุโส เป็นต้น เป็นกติกาที่เกิดจากจารีตธรรมเนียมปฏิบัติที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานโลกทัศน์ วิถีคิด และวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ บนวิถีความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมของชุมชนอันได้แก่ ความเป็นพี่เป็นน้อง (ภราดรภาพ) ความเป็นเครือญาติ การแบ่งปันพึ่งพาอาศัยกัน การประนีประนอมรวมขอมกัน การเคารพเชื่อฟังในระบบผู้นำและผู้อาวุโส ตามจารีตธรรมเนียมปฏิบัติอันเป็นรากฐานระบบความสัมพันธ์ และการควบคุมทางสังคมของชุมชนอย่างมีเป้าหมายตั้งแต่เดิม ผู้นำชุมชนตามระบบจารีตเป็นสิ่งที่มึผลต่อการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนเป็นอย่างมาก ต่อมาเมื่อการแต่งตั้งผู้นำชุมชน (แบบเป็นทางการ) ตามระบบการบริหารการปกครองแบบรัฐ ทำให้บทบาทของผู้นำชุมชนตามระบบจารีตเริ่มหมดพลังในการขับเคลื่อนชุมชนให้ปฏิบัติตามครรลองวิถีดั้งเดิมได้อีกต่อไป ถึงแม้ว่าในช่วงระยะแรกจะมีชาวบ้านที่เป็นผู้นำชุมชนตามระบบจารีตในพื้นที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นตัวแทนของรัฐในการช่วยจัดการดูแลชุมชนในการจัดการ

ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างถูกวิธี (ถูกวิธีในที่นี้หมายถึงถูกต้องตามระบบกฎหมายของรัฐ : ผู้ศึกษา) ซึ่งเป็นการริบอำนาจของชุมชนเข้าไปอยู่ในมือของรัฐผ่านวิธีการกลืนผู้นำ โดยมีเงื่อนไข กฎเกณฑ์ที่ถูกกำหนดมาแล้วโดยภาครัฐ (กฎหมายและนโยบาย) ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อระบบ วิธีคิดและวิธีการจัดการทรัพยากรส่วนรวมบนวิถีชุมชนอย่างรุนแรงในระดับรากลึก

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากสาเหตุทางด้านนโยบายและการพัฒนาของรัฐ ที่มีต่อชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม นั้น ผู้ศึกษาพบว่า มิติหนึ่งในมุมมองของชาวบ้านที่มีต่อการจัดการของภาครัฐก็คือ เป็นการจัดการที่ลดทอนให้ชาวบ้านกลายเป็นเพียงผู้อยู่อาศัยกับป่า และให้ช่วยดูแลป่าไม้มากกว่าที่จะมุ่งให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ภายใต้สิทธิและอำนาจของชุมชนอย่างเท่าเทียม เพราะเงื่อนไขจากนโยบายของรัฐนั้นชาวบ้านมองว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนโดยตรง ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดความเป็นไปของชุมชนทั้งในด้านการปรับเปลี่ยนความคิด วิธีคิด และวิธีการจัดการปัญหาต่างๆ ของชุมชน รวมถึง “สำนึกดั้งเดิม” ของชุมชนในการใช้ประโยชน์และการรักษาทรัพยากรด้วย และการส่งเสริมชุมชนด้วยนโยบายต่างๆ ของภาครัฐที่เข้ามาสู่ชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม นั้น เป็นนโยบายที่สืบเนื่องมาจากนโยบายของรัฐด้านความมั่นคง ตามแนวชายแดน การปราบปรามการปลูกฝิ่น ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงวิถีชุมชนจึงเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดมาจากภายนอกของชุมชนอันเป็นการควบคุมและจำกัดสิทธิอำนาจของชุมชน ซึ่งเคยมีอยู่แต่เดิม โดยการอ้างสิทธิอำนาจตามกฎหมายของรัฐ ความเปลี่ยนแปลงตรงนี้จึงกลายเป็นจุดเปลี่ยนของชุมชนที่เกิดขึ้นจากนโยบายและการพัฒนาของรัฐ ที่ไม่เกิดผลที่ดีต่อวิถีการผลิตและวิถีชีวิตชุมชนอย่างที่ตั้งใจไว้ ในทางกลับกันวิธีการดังกล่าวกลับเป็นการทำให้ชาวบ้านต้องตกอยู่ในภาวะเดือดร้อนในการที่จะต้องปรับตัวตามวิถีภายนอก (ที่ถูกกำหนดมาจากภายนอก) ด้วยการดิ้นรนต่อสู้แสวงหาทางออกเพื่อหารายได้เลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ด้วยการเปิดพื้นที่เพิ่มเพื่อขยายฐานการผลิตพื้นที่ตรงไหนที่ขยายไม่ได้ก็จะใช้ระบบการเกษตรแบบเข้มข้น เพื่อผลิตซ้ำด้วยการพึ่งสารเคมี (อย่างขาดความเข้าใจที่ถูกต้อง) ทำให้ปัญหาการบุกรุกและการสร้างมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ประกอบกับการรุกคืบเข้ามาของระบบการจัดการโดยภาครัฐ ได้ส่งผลให้ปัจจัยภายในของชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะวิธีคิดในระบบการผลิตของชุมชนที่ได้รับอิทธิพลจากระบบทุนภายนอกที่เข้ามาพร้อมๆ กับการจัดการโดยภาครัฐ ส่งผลให้ชุมชนต้องผลิตพืชผลทางการเกษตรเพื่อการค้าอย่างเต็มตัว ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ป่าไม้อย่างรุนแรง โดยที่หน่วยงานและนโยบายของภาครัฐไม่สามารถจัดการกับระบบทุนภายนอกเหล่านี้ได้เลย ตรงนี้จึงเป็นเรื่องของความอ่อนแอของระบบภาครัฐที่ขาดการควบคุมและการจัดการที่ดี โดยเฉพาะเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ภาครัฐไม่ได้ให้ความสนใจ และทำความเข้าใจต่อระบบวิธีคิดและวิถีชีวิต

วัฒนธรรมของชุมชนที่ลึกซึ้งดีพอ โดยเฉพาะในเรื่องภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมร่วมกัน รวมทั้งการไม่ศึกษาถึงระบบสิทธิและอำนาจของชุมชนที่มีมาแต่เดิม เพื่อนำมาประกอบแนวนโยบายในการพัฒนาส่งเสริมชุมชนให้มีความเข้มแข็งอย่างถูกต้องทิศทาง แต่ภาครัฐกลับไม่ให้ความสนใจในประเด็นเหล่านี้ของชุมชนอย่างจริงจัง ทั้งที่เป็นเรื่องที่สำคัญและจำเป็นต่อการเข้าถึงชุมชนบนวิธีการยอมรับในความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการเคารพในภูมิปัญญาของมนุษย์ร่วมกัน แต่ภาครัฐกลับมองแบบสุดโต่งว่า ภูมิปัญญาและการจัดการของชาวบ้านนั้น “เป็นตัวเร่งทำลายทรัพยากรอย่างรุนแรง” วิธีคิดเชิงเดี่ยวของภาครัฐนี้เองที่ถูกนำเข้ามาสู่การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน และได้ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงและกดทับระบบวิธีคิด วิธีการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น สิทธิและอำนาจของชุมชนที่เคยเข้มแข็งและสืบทอดมาแต่ดั้งเดิม ให้เลือนลางจางหายไปจนหมดพลังที่ชุมชนจะสามารถรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนไว้ได้ ประเด็นการพัฒนาจากภาครัฐที่ส่งผลให้ชุมชนต้องเป็นฝ่ายตั้งรับนั้น เป็นสิ่งที่ถาโถมเข้ามาสู่ชุมชนหลายระลอกโดยที่ชุมชนไม่สามารถที่จะปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเท่าทัน

ชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน ในการที่จะให้ชาวบ้านทำการเกษตรกรรมแบบอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างสมดุล และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนบนพื้นฐานการพึ่งพาตนเอง แต่ปัญหาการบุกรุกทำลายป่าของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มกลับยังคงปรากฏอยู่อย่างต่อเนื่อง และลุกลามไปสู่การแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ และความหวาดระแวงเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ ซึ่งประเด็นสาเหตุของปัญหาส่วนหนึ่งก็เกิดสืบเนื่องมาจากความไม่เข้าใจของรัฐที่มีต่อชุมชนอย่างรอบด้าน เช่น

1) การพัฒนาที่มองข้ามภูมิปัญญาท้องถิ่น ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มมีรูปแบบการดำรงชีวิตที่พึ่งพาตนเองมาเป็นระยะเวลานาน มีชีวิตความเป็นอยู่โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้กรอบวัฒนธรรมทางชาติพันธุ์ของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นด้านอาหารการกิน ยารักษาโรคจากสมุนไพร เครื่องนุ่งห่ม การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ฯลฯ โครงการพัฒนาที่นำเข้ามาจากภายนอกต่างๆ ที่มุ่งเน้นให้มีการส่งเสริมสนับสนุนชาวบ้านให้ประกอบอาชีพและการเกษตรกรรมเพื่อการค้า (ด้วยการปลูกพืชต่างถิ่น) โดยละเลยหรือมองข้ามจุดเด่นของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวบ้านเหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ โดยส่งเสริมให้ประกอบอาชีพด้วยการเกษตรกรรมแผนใหม่ ที่มุ่งเน้นการค้าและพึ่งพาเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านไม่เคยเรียนรู้มาก่อน (ในระบอบวัฒนธรรมดั้งเดิม) ซึ่งมีกรรมวิธีและกระบวนการผลิตที่แตกต่างจากการประกอบอาชีพตามภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวบ้านมีความรู้และความชำนาญเป็นพิเศษ ดังนั้นการผลิตด้านเกษตรกรรมหรือประกอบกิจกรรมต่างๆ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นฐานในการผสมผสานระหว่างเก่ากับใหม่ จึงมีโอกาที่จะประสบความสำเร็จมากกว่า

2) มองข้ามความสำคัญของชุมชน (สังคมและวัฒนธรรม) ยึดตนเองหรือหน่วยงานสนับสนุนเป็นศูนย์กลาง ไม่ได้สนับสนุนให้ชาวบ้านเริ่มคิดด้วยตนเอง ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มมีวิถีคิดและกระบวนการรับรู้ตามวิถีชีวิตของชาติพันธุ์ ซึ่งแตกต่างจากคนในชุมชนเมืองและวิถีคิดแบบรัฐ รวมทั้งการมีพื้นฐานแนวคิดและความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันระหว่างระบบวัฒนธรรมรัฐ และระบบวัฒนธรรมชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม เมื่อรัฐมีการนำโครงการต่างๆ เข้าไปสนับสนุนการสร้างงานสร้างอาชีพในชุมชน กลับกลายเป็นเรื่องที่ว่าหน่วยงานภายนอกเป็นผู้คิด ผู้วางแผนทุกขั้นตอน แต่ให้ชาวบ้านเป็นผู้ปฏิบัติ ไม่ได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมคิดและวางแผนในการกำหนดอนาคตในการดำรงชีพด้วยตนเอง ชาวบ้านจึงมิได้เริ่มต้นคิดตามกระบวนการความคิดของตนเอง แต่เมื่อมีโครงการเข้ามาจึงจำเป็นต้องทำตามเพราะเป็นโครงการที่ได้เปล่า และเพื่อป้องกันการข่มเหงจากภาครัฐด้วยกระบวนการทางกฎหมาย จึงเป็นการยากที่จะทำให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจกระบวนการความคิดของหน่วยงานภายนอก จึงทำให้ความรู้สึกภายในลึกๆ ของชาวบ้านไม่มีความตั้งใจและความมุ่งมั่นประกอบอาชีพเกษตรกรรมให้สำเร็จบนพื้นฐานความพอเพียงได้

3) รัฐบาลการสนับสนุนระบบธุรกิจเชิงการค้าที่สมดุลและยั่งยืน ชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม ถูกสั่งสอน เรียนรู้ และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านระบบการผลิตบนพื้นฐานและวิถีชีวิตในการทำสวน ทำไร่ ที่สัมพันธ์อยู่กับป่าไม้ โดยมีได้มีการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาเกี่ยวกับการค้าขายหรือทำธุรกิจ (ซึ่งเป็นเรื่องที่ไกลตัวมากในระบบความการค้าขายแลกเปลี่ยนแบบชาวบ้าน) เมื่อมีโครงการส่งเสริมการปลูกพืชทดแทนฝิ่นเพื่อการค้า การปลูกพืชแบบไม่ต้องหมุนเวียนการใช้ที่ดิน (เกษตรกรรมแบบเข้มข้น) จากภาครัฐและเอกชนเข้ามา เพื่อใช้เป็นยุทธวิธีหนึ่งในการรักษาพื้นที่ป่าไม้ของรัฐ ซึ่งไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องมาจากชาวบ้านค้าขายเชิงธุรกิจไม่เป็น ไม่เท่าทันต่อเล่ห์เหลี่ยมในการประกอบธุรกิจจึงเสียเปรียบพ่อค้าคนกลางตลอดเวลา ส่งผลให้มีการ 1) บุกรุกพื้นที่ป่า จากกลุ่มที่เห็นว่าห้ามทำไร่หมุนเวียนแล้วหันมาปลูกพืชในที่เดิมนั้น เป็นสิ่งที่ชาวบ้านรับไม่ได้ เพราะชาวบ้านคิดว่ารัฐไม่เข้าใจวิถีการผลิตแบบนี้ เพราะการผลิตในพื้นที่เดิมนั้น ทำให้ได้ผลผลิตน้อยจึงต้องขยายพื้นที่ให้เพียงพอต่อการทำกิน และ 2) บุกรุกพื้นที่ป่า เนื่องจากต้องการขยายพื้นที่ในการผลิตเพื่อให้มีปริมาณสินค้าที่เพียงพอต่อการซื้อขาย รวมทั้งจะสามารถมีพื้นที่หมุนเวียนเพาะปลูกได้หลายแห่งในรอบ 2 ปี เพราะการใช้พื้นที่ปลูกพืชเพื่อขายนั้นต้องใช้พื้นที่มาก ดังนั้นหากจะมีการย้าย (หมุนเวียน) ไปสู่ที่ใหม่ด้วยการปล่อยให้ที่เก่าฟื้นตัว ก็จะต้องมีที่ทำกินใหม่ที่ไม่น้อยไปกว่าเดิม แต่ส่วนมากจะถ่างเพิ่มขึ้นมากขึ้นกว่าเดิมด้วยการขยายพื้นที่จากไร่เดิมเข้าไปสู่พื้นที่ป่า เพื่อหวังที่จะผลิตพืชผลให้ได้มากและสามารถเพียงพอต่อการค้าขายที่ชาวบ้านไม่มีโอกาสในการกำหนดราคาสินค้าของตนเองได้

4) รัฐส่งเสริมการปลูกพืชโดยมองข้ามความสำคัญของระบบการตลาด โครงการต่างๆ ที่มีการสนับสนุนให้ชาวบ้านเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร มิได้คำนึงถึงความสำคัญของการตลาด กลับเน้นแต่การผลิตตามที่หน่วยงานต่างๆ คิดไว้ให้ จนทำให้ชาวบ้านต้องประสบกับปัญหาราคาสินค้าตกต่ำ และผลผลิตที่มากเกินไปจนเกิดความจำเป็นของตลาดและผู้บริโภคซึ่งนำไปสู่ภาวะขาดทุน ทำให้ชาวบ้านต้องหันไปพึ่งพาพ่อค้าคนกลางแทน และสนองตอบด้วยการปลูกพืชตามที่พ่อค้าต้องการ โดยพ่อค้าคนกลางเหล่านี้จะรู้ความเคลื่อนไหวของตลาดสินค้าได้เป็นอย่างดีว่าช่วงไหน และสินค้าชนิดใดที่ตลาดต้องการ ก็จะทำให้ชาวบ้านปลูกไว้แล้วขึ้นมารับซื้อเอาผลผลิตไปขาย ซึ่งกลับกลายเป็นว่าเจ้าของพื้นที่เพาะปลูกตัวจริงกลับกลายเป็นพ่อค้าผู้กำหนด มิใช่ของชาวบ้านที่ทำการเพาะปลูก เพราะว่าพ่อค้าสามารถที่จะกำหนดให้ชาวบ้านปลูกพืชตามความต้องการได้อยู่ตลอดทั้งปี และชาวบ้านก็คิดว่าพืชที่รับจากพ่อค้ามาปลูกนั้นสามารถขายได้เร็ว (แม้จะรู้ว่าถูกเอาเปรียบก็ตาม) ดังนั้นชาวบ้านห้วยมะเจือส้มที่ปลูกพืชผลทางการเกษตรจึงมีความใกล้ชิดกับกลุ่มพ่อค้ามากกว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐ

5) โครงการของรัฐบางอย่างก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชน ทั้งนี้โครงการบางโครงการแทนที่จะเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน กลับเป็นการทำลายความสามัคคีก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในชุมชน เพราะโครงการต่าง ๆ มีแนวทางการสร้างงานสร้างอาชีพให้กับชาวบ้านเพื่อเป็นอาชีพเสริม ไม่ว่าจะเป็นการทอผ้า การเกษตรกรรม และการรับคนเข้าทำงานในหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ซึ่งมักจะมีรูปแบบในการแจกจ่ายงานในลักษณะการรวมกลุ่ม ซึ่งในชุมชนบ้านห้วยมะเจือส้มนั้นจะมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ การแจกจ่ายงานในลักษณะกลุ่มจึงทำให้ชาวบ้านจะเลือกเอาคนในกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองก่อน ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เกิดความไม่พอใจ จึงก่อให้เกิดความคิดในหมู่ชาวบ้านว่า คนกลุ่มนี้เป็นพวกของเจ้าหน้าที่รัฐ จึงก่อให้เกิดแนวคิด “ฝ่ายรัฐฝ่ายเรา” จึงทำให้เกิดความขัดแย้งในชุมชนได้ เช่น คนงานที่ปลูกป่าขัดแย้งกับกลุ่มคนที่ขยายพื้นที่ทำกิน คนที่ไม่ได้มีรายได้จากการเป็นลูกจ้างรัฐเข้าไปตัดไม้ล่าสัตว์เพื่อนำมาขายกลับถูกคัดค้านจากกลุ่มที่มีรายได้จากการเป็นลูกจ้างของหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ เป็นต้น

การพัฒนาของรัฐที่พยายามทำให้ชุมชนต้องปรับเปลี่ยนไปตามกระแสแนวคิดหลักจากภายนอกที่ไหลทะลักเข้ามาสู่ชุมชน ในรูปแบบต่างๆ เช่น การเกษตรแผนใหม่ นโยบายการพัฒนาและโครงการต่างๆ ของรัฐที่เข้ามาสู่ชุมชน ทำให้ภาพของการดำรงชีวิตตามแบบฉบับวิถีชาวบ้านต้องกลับกลายเป็นภาพความเสี่ยงต่อปัญหาความมั่นคง การตัดไม้ทำลายป่า การทำลายแหล่งต้นน้ำ และทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนสถานะแวดล้อม การแก้ปัญหาของรัฐจึงเป็นการสร้างปัญหาให้กับชาวบ้าน เช่น การเวนคืนที่ดินเพื่อปลูกป่าทำให้พื้นที่การเพาะปลูกของชาวบ้านลดน้อยลง ปัญหาการสูญเสียสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะการ

ทำกินบนที่ดินที่เคยเป็นที่มาของหมู่บ้าน การขาดเอกสารสิทธิ์ของชาวเขาในที่ดินทำกินที่ทำให้ชาวบ้านขาดความเชื่อมั่นในการเพาะปลูก ไม่กล้าที่จะลงทุนลงแรงทำไร่ แม้จะได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐให้ปลูกไม้ยืนต้นก็ไม่กล้าที่จะลงทุน เพราะชาวบ้านกลัวว่าจะถูกบังคับให้ย้ายถิ่นฐานในวันข้างหน้า ชาวบ้านจึงนิยมปลูกพืชระยะสั้นแม้จะทำให้ดินและป่าเสื่อมสภาพเร็วก็ตาม

การพัฒนาและนโยบายของรัฐ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนอย่างมาก ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว และยังทำให้เกิดปัญหาเร่งด่วนที่ต้องแก้ไขคือ ปัญหาสุขภาพและปัญหาสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นที่สูง ปัจจุบันมีชาวบ้านบ้านห้วยมะเขือส้มจำนวนมากที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ โดยไร้สิทธิความเป็นพลเมืองไทยและนำไปสู่การสูญเสียสิทธิที่พลเมืองพึงจะได้รับการช่วยเหลืออย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ปัญหาที่ชาวบ้านเหล่านี้ต้องเผชิญและยังไม่ได้รับการแก้ไข คือปัญหาการไม่ได้รับสัญชาติ ไม่มีบัตรประชาชน แม้ชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มจำนวนมากเกิดในประเทศไทยและได้รับการศึกษาในระบบของไทย กลุ่มผู้นำชาติพันธุ์ต่างๆ ในชุมชนไม่ได้รับการยอมรับและการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ รวมทั้งการไม่มีทะเบียนสำมะโนครัว ปัญหาเหล่านี้ล้วนส่งผลให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เกิดความรู้สึกไม่มั่นคงต่อการดำรงชีวิต และการครอบครองทรัพยากรในการผลิต จึงทำให้การตระหนักต่อการดูแลรักษาจึงค่อนข้างมีน้อย นโยบายการอนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ สร้างปัญหาให้กับชาวบ้านอย่างมากมาย รวมทั้งปัญหาที่รัฐไม่ยอมรับวิธีการอนุรักษ์ป่าตามแบบวิธีของชาวบ้าน ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องของกรอบมุมมองและวิธีคิดที่แตกต่างกันระหว่างรัฐกับชุมชน ทั้งที่บางครั้งการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชาวบ้านนั้น เป็นการกระทำตามระบบจารีตประเพณี และตามภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน จึงก่อให้เกิดปัญหาการช่วงชิงทรัพยากรดิน น้ำ และป่าระหว่างรัฐกับชาวบ้านในพื้นที่กับการขยายโครงการปลูกป่าของหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ซึ่งยังสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันและลุกลามไปสู่ปัญหาการจัดการทรัพยากรร่วมกันระหว่างรัฐกับชุมชน

ดังนั้นภาครัฐจึงควรจัดให้มีการส่งเสริมการทำการเกษตรกรรม การจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงและสอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้าน โดยอาศัยฝ่ายภาครัฐเป็นที่เล็งคอบดูแล และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ก็จะช่วยให้เห็นภาพรวมของระบบเกษตรกรรม ป่าไม้ ชุมชน และหน่วยงานภาครัฐได้อย่างชัดเจนเป็นองค์รวมมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะช่วยให้ชาวบ้านและคนรุ่นหลังของชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม รู้จักเข้าใจและเห็นคุณค่าแห่งป่า ขณะเดียวกันก็จะช่วยให้มองเห็นระบบทรัพยากรท้องถิ่นที่ชาวบ้านนำมาใช้ประโยชน์ว่ามีความสำคัญเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับระบบนิเวศป่าผืนใหญ่ได้อย่างไร หากมีการปลูกฝังและถ่ายทอดให้ชาวบ้านรู้จักระบบนิเวศดีพอ โดยอาศัยประสบการณ์และองค์ความรู้ของชุมชน ผนวกกับการส่งเสริมให้ความรู้แก่ชุมชน โดยเจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ก็จะช่วยให้ชาวบ้านรู้จักเนื้อหาและองค์ประกอบ

ของระบบนิเวศที่มีอยู่ในป่า รู้จักกฎเกณฑ์หน้าที่ตามธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ที่อยู่ร่วมกันในป่า รู้ถึงผลกระทบและรู้จักจัดการกับผลกระทบด้วยตัวของชาวบ้านเอง เพื่อชาวบ้านจะได้ตระหนักถึงคุณค่าสิ่งเหล่านี้ในมิติที่ไม่ได้มองว่า รัฐคือความหวาดระแวงของชุมชนอีกต่อไป และชุมชนกับระบบนิเวศป่าไม้ก็จะอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกัน ตามคดีพื้นบ้านที่นายดาบุญ (2548) ได้กล่าวกับผู้ศึกษาว่า “หากคนไม่ทำลายป่าและป่าก็จะไม่ทำลายคน” ซึ่งก็หมายความว่า หากชาวบ้านไม่บุกรุกทำลายพื้นที่ป่าด้วยความโลภมากจนเกินไป ทรานนั้นปัจจัยสิ่งจากป่าก็จะไม่มีวันหายไปจากชุมชนเช่นกัน

2) ภาครัฐขาดการวางแผนการส่งเสริมระบบการผลิตที่เหมาะสมกับวิถีชุมชน

การส่งเสริมการเกษตรกรรมจากภาครัฐได้ส่งผลให้ชุมชนได้เปลี่ยนแปลงระบบความคิดและระบบการผลิตจากการปลูกพืชพันธุ์พื้นบ้าน ให้กลายมาเป็นการปลูกพืชต่างถิ่นนั้น ทำให้ชาวบ้านขาดทักษะและประสบการณ์ในการเพาะปลูกและการดูแลอย่างถูกวิธี รวมทั้งการส่งเสริมชุมชนด้วยนโยบายต่างๆ ของภาครัฐที่เข้ามาสู่ชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มในระยะแรกนั้น ผู้ศึกษาพบว่า เป็นนโยบายที่สืบเนื่องมาจากนโยบายของรัฐด้านความมั่นคงตามแนวชายแดน การปราบปรามการปลูกฝิ่น ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงวิถีชุมชนจึงเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดมาจากภายนอกของชุมชนอันเป็นการควบคุมและจำกัดสิทธิอำนาจของชุมชน ซึ่งเคยมีอยู่แต่เดิม โดยการอ้างสิทธิอำนาจตามกฎหมายของรัฐ ความเปลี่ยนแปลงตรงนี้จึงกลายเป็นจุดเปลี่ยนของชุมชนที่เกิดขึ้นจากนโยบายและการพัฒนาของรัฐ ที่ไม่เกิดผลที่ดีต่อวิถีการผลิตและวิถีชีวิตชุมชนอย่างที่ตั้งใจไว้ ในทางกลับกัน วิธีการดังกล่าวกลับเป็นการทำให้ชาวบ้านต้องตกอยู่ในภาวะเดือดร้อนในการที่จะต้องปรับตัวตามวิถีภายนอก (ที่ถูกกำหนดมาจากภายนอก) ด้วยการดิ้นรนต่อสู้แสวงหาทางออกเพื่อหารายได้เลี้ยงปากเลี้ยงท้องด้วยการเปิดพื้นที่เพิ่มเพื่อขยายฐานการผลิต พื้นที่ตรงไหนที่ขยายไม่ได้ก็จะใช้ระบบการเกษตรแบบเข้มข้นเพื่อผลิตซ้ำด้วยการพึ่งสารเคมี (อย่างขาดความเข้าใจที่ถูกต้อง) ทำให้ปัญหาการบุกรุกและการสร้างมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในอดีตนั้นภาครัฐให้ความสนใจกับปัญหาชุมชนบนพื้นที่สูงมาก เนื่องจากมีการตัดไม้ทำลายป่า ที่ทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็ว ภาครัฐจึงพยายามจำกัดพื้นที่อยู่อาศัยและเพาะปลูกของชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านก็มีปัญหาว่าที่ดินในการเพาะปลูกบนพื้นที่สูงที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกบนพื้นที่ที่สูงนั้นมีอยู่อย่างจำกัด ซึ่งจะสังเกตเห็นได้จากการที่ในอดีตชาวบ้าน (ที่คนพื้นราบเรียกว่า “ชาวเขา”) มักจะทำไร่ขนาดเล็กๆ แต่ทำหลายแห่ง เนื่องจากระบบการเพาะปลูกของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มในอดีตนั้นเป็นระบบธรรมชาติที่ปล่อยให้ดินคืนสภาพความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ โดยไม่มีการใช้สารเคมีในการผลิตเลย หลังจากที่ภาครัฐได้รุกคืบเข้ามาสู่ชุมชน ภายใต้การควบคุมของรัฐและกฎหมายป่าไม้ที่เข้มงวดขึ้น

เรื่อยๆ รวมถึงการเพิ่มจำนวนประชากรในหมู่บ้านที่ทางฝ่ายเจ้าหน้าที่ได้จัดสรรให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เข้ามาอยู่ร่วมกัน เมื่อมีกลุ่มประชากรมากขึ้นการถางป่าทำไร่หลาย ๆ แปลงเพื่อใช้ระบบหมุนเวียนเริ่มเป็นไปได้ยาก และส่งผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์จากที่ดินของชาวบ้านจนนำไปสู่ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรและก่อให้เกิดปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาการใช้ที่ดินและการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ ก็ไม่ได้มีสาเหตุมาจากระบบการผลิตของชาวบ้านแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่มีนโยบายหลายประการของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ทำกินของชาวบ้านและพื้นที่ป่าไม้เช่นกัน ได้แก่

(1) นโยบายส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรกรรมเพื่อการส่งออกของรัฐบาล ทำให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกในเขตพื้นที่ราบหุบเขามากขึ้น จนชาวบ้านไม่มีที่ดินสำหรับเพาะปลูกข้าว ทำให้ชาวบ้านต้องบุกเบิกที่ดินบนที่สูงเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจและการปลูกข้าวไร่ ซึ่งในระยะแรกนั้นชาวบ้านห้วยมะเขือส้มเน้นการปลูกข้าวและพืชผักสวนครัวชนิดต่างๆ ตามวิถีพื้นบ้าน ต่อมาชาวบ้านเริ่มหันมาปลูกข้าวโพด กะหล่ำ แครอท ฯลฯ ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวเพิ่มมากขึ้น ทำให้พื้นที่ป่าถูกเปิดเพิ่มขึ้น เพื่อเพิ่มกำลังการผลิตตามความต้องการของตลาด

(2) รัฐบาลได้ส่งเสริมการปลูกป่า โดยเริ่มปลูกป่าตั้งแต่ พ.ศ. 2449 แต่จนถึงปี 2531 และได้มีภาคเอกชนเข้าร่วมการปลูกป่าในพื้นที่ป่าที่จำแนกไว้เป็นป่าเศรษฐกิจและมีการออกระเบียบว่าด้วยการอนุญาตให้ทำการปลูกสร้างสวนป่าในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ในปี 2522 แต่นโยบายปลูกป่ากลับไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาความสมดุลของระบบนิเวศป่าไม้ เนื่องจากเป็นการปลูกไม้โตเร็วเพื่อตัดขายป้อนโรงงาน วิธีการปลูกป่าดังกล่าวจึงไม่ใช่เป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าถาวร หากแต่เป็นการเปิดโอกาสให้มีการขอใช้ประโยชน์จากป่าสงวนแห่งชาติ ด้วยการโค่นทำลายป่าธรรมชาติที่ยังอุดมสมบูรณ์เพื่อปลูกป่าไม้โตเร็ว วิธีคิดเช่นนี้จึงถูกถ่ายทอดผ่านระบบการทำงานของฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันด้วยการขอคืนที่ดินส่วนหนึ่งจากชาวบ้านเพื่อนำไปเป็นพื้นที่ปลูกป่าทำให้ชาวบ้านต้องหันไปบุกรุกเปิดพื้นที่ใหม่เพื่อทดแทนพื้นที่เดิมที่มอดกลับคืนไปให้กับทางฝ่ายภาครัฐ ทำให้ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าจึงยังคงดำเนินอยู่ต่อไป

(3) การให้อุญาตแก่หน่วยราชการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า ซึ่งกรมป่าไม้ได้อุญาตให้หน่วยราชการและเอกชนรายใหญ่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าไม้ เพื่อการปลูกป่าเศรษฐกิจและการสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น การสร้างอ่างเก็บน้ำ ซึ่งการก่อสร้างดังกล่าวทำให้เกิดการบุกรุกทำลายป่าได้ง่ายดายขึ้น และยังทำให้เกิดความขัดแย้งในการใช้ที่ดินกับชาวบ้านที่มีที่ดินติดกับพื้นที่อ่างเก็บน้ำ

นโยบายต่างๆ และการส่งเสริมการเกษตรกรรมจากภาครัฐได้ส่งผลให้ชุมชนได้เปลี่ยนแปลงระบบความคิดและระบบการผลิตจากการปลูกพืชพันธุ์พื้นบ้าน ให้กลายมาเป็นการ

ปลูกพืชต่างถิ่นนั้น ทำให้ชาวบ้านขาดทักษะและประสบการณ์ในการเพาะปลูกและการดูแลอย่างถูกวิธี รวมทั้งการส่งเสริมชุมชนด้วยนโยบายต่างๆ ของภาครัฐที่เข้ามาสู่ชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มในระยะแรกนั้น ผู้ศึกษาพบว่า เป็นนโยบายที่สืบเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาลด้านความมั่นคงตามแนวชายแดน การปราบปรามการปลูกฝิ่น ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงวิถีชุมชนจึงเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดมาจากภายนอกของชุมชน อันเป็นการควบคุมและจำกัดสิทธิอำนาจของชุมชนซึ่งเคยมีอยู่แต่เดิม โดยการอ้างสิทธิอำนาจตามกฎหมายของรัฐ ความเปลี่ยนแปลงตรงนี้จึงกลายเป็นจุดเปลี่ยนของชุมชนที่เกิดขึ้นจากนโยบายและการพัฒนาของรัฐ ที่ไม่เกิดผลที่ดีต่อวิถีการผลิตและวิถีชีวิตชุมชนอย่างที่ตั้งใจไว้ ในทางกลับกันวิธีการดังกล่าวกลับเป็นการทำให้ชาวบ้านต้องตกอยู่ภายในภาวะเคียดร้อนในการที่จะต้องปรับตัวตามวิถีภายนอก (ที่ถูกกำหนดมาจากภายนอก) ด้วยการดิ้นรนต่อสู้แสวงหาทางออกเพื่อหารายได้เลี้ยงปากเลี้ยงท้องด้วยการเปิดพื้นที่เพิ่มเพื่อขยายฐานการผลิต พื้นที่ตรงไหนที่ขยายไม่ได้ก็จะใช้ระบบการเกษตรแบบเข้มข้นเพื่อผลิตซ้ำด้วยการพึ่งสารเคมี (อย่างขาดความเข้าใจที่ถูกต้อง) ทำให้ปัญหาการบุกรุกและการสร้างมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมตามมา

ประกอบกับการรุกคืบเข้ามาของระบบการจัดการโดยภาครัฐ ได้ส่งผลให้ปัจจัยภายในของชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะวิถีคิดในระบบการผลิตของชุมชนที่ได้รับอิทธิพลจากระบบทุนภายนอกที่เข้ามาพร้อมๆ กับการจัดการโดยภาครัฐ ส่งผลให้ชุมชนต้องผลิตพืชผลทางการเกษตรเพื่อการค้าอย่างเต็มตัว ซึ่งส่งผลกระทบต่อพื้นที่ป่าไม้อย่างรุนแรง โดยที่หน่วยงานและนโยบายของภาครัฐไม่สามารถจัดการกับระบบทุนภายนอกเหล่านี้ได้เลย ตรงนี้จึงเป็นเรื่องของความอ่อนแอของระบบภาครัฐที่ขาดการควบคุมและการจัดการที่ดี โดยเฉพาะเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ภาครัฐไม่ได้ให้ความสนใจ และทำความเข้าใจต่อระบบวิถีคิดและวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนที่ลึกซึ้งดีพอ โดยเฉพาะในเรื่องภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดการทรัพยากรส่วนรวมร่วมกัน การไม่ศึกษาถึงระบบสิทธิและอำนาจของชุมชนที่มีมาแต่เดิม เพื่อนำมาประกอบแนวนโยบายในการพัฒนาส่งเสริมชุมชนให้มีความเข้มแข็งอย่างถูกต้องทิศทาง แต่ภาครัฐกลับไม่ให้ความสนใจในประเด็นเหล่านี้ของชุมชนอย่างจริงจัง ทั้งที่เป็นเรื่องที่สำคัญและจำเป็นต่อการเข้าถึงชุมชนบนวิถีการยอมรับในความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการเคารพในภูมิปัญญาของมนุษย์ร่วมกัน แต่ภาครัฐกลับมองแบบสุดโต่งว่า ภูมิปัญญาและการจัดการของชาวบ้านนั้น “เป็นตัวเร่งทำลายทรัพยากรอย่างรุนแรง” วิถีคิดเชิงเดี่ยวของภาครัฐนี้เอง ที่ถูกนำเข้ามาสู่การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน และได้ส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงและกดทับระบบวิถีคิด วิธีการจัดการ ภูมิปัญญาท้องถิ่น สิทธิและอำนาจของชุมชนที่เคยเข้มแข็งและสืบทอดมาแต่ดั้งเดิม ให้เลือนลางจางหายไป จนหมดพลังที่ชุมชนจะสามารถรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนไว้ได้ ทั้งนี้ประเด็นการพัฒนาจากภาครัฐ

ที่ส่งผลให้ชุมชนต้องเป็นฝ่ายตั้งรับนั้น เป็นสิ่งที่ธาดาโถมเข้ามาสู่ชุมชนหลายระลอกโดยที่ชุมชนไม่สามารถที่จะปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเท่าทัน

ในอดีตวิถีชีวิตของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มนั้น ต่างดำรงอยู่ภายใต้ระบบการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ทั้งด้านแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย ยาสมุนไพรพื้นบ้าน ไม้ฟืนและไม้ใช้สอย ถึงแม้ว่าจะมีความขัดแย้งระหว่างชาติพันธุ์บ้าง และมีปัญหาจากการบุกรุกแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์บ้าง แต่ชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มก็ถือว่า สิ่งเหล่านี้ความขัดแย้งที่ชุมชนสามารถจัดการปัญหาตนเองได้ โดยใช้กระบวนการจัดการผ่านขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างชอบธรรม เมื่อชุมชนถูกดึงเข้ามาอยู่ในกระแสการพัฒนาในยุคพัฒนาระบบเศรษฐกิจเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตั้งแต่ยุคปฏิวัติเกษตรกรรมพื้นบ้านให้กลับกลายมาเป็นเกษตรกรรมเพื่อการค้าอย่างเต็มตัว วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงไป จากการที่เคยอยู่กลมกลืนกับระบบนิเวศที่หลากหลาย กลับเปลี่ยนมาเป็นวิถีชีวิตแบบมุ่งเน้นการค้าเป็นสำคัญ ทำให้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นของชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงไป และไม่ได้จำกัดเพียงแต่พอใช้สอยในท้องถิ่น แต่กลับเป็นระบบการผลิตที่เป็นไปเพื่อสนองความต้องการอันไม่มีขีดจำกัดในระบบการบริโภคของสังคมเมือง ทำให้ชาวบ้านที่เคยอยู่แบบพอเพียงกลับกลายมาเป็นผู้สะสมรายได้จากการขายผลผลิต เพื่อมุ่งตัวเงินเป็นสำคัญ

ระบบการผลิตสินค้าเพื่อขายแลกเปลี่ยนเป็นตัวเงินของชาวบ้านนี้เอง ที่ทำให้ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีต่อกันและทรัพยากรท้องถิ่นเริ่มเปลี่ยนบทบาท จากการเป็นผู้ให้และรักษา มาเป็นระบบการผลิตแบบเข้มข้นและเน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว บนพื้นฐานการแย่งชิงทรัพยากรแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา ซึ่งในระยะแรกทรัพยากรจากป่าไม้ที่ชาวบ้านเก็บเกี่ยวมาจากป่านั้น ก็เพื่อนำมาบริโภคส่วนที่เหลือจึงนำไปแบ่งปันหรือการนำไปขาย แต่ปัจจุบันวิถีชีวิตนี้เปลี่ยนไปอย่างสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจน ดังที่ เลาจ่า (2548) ได้กล่าวกับผู้ศึกษาว่า “...คนบ้านห้วยมะเขือส้มเดี๋ยวนี้ไม่ได้เก็บมาเพื่อกิน แต่ส่วนมากจะนำไปขายมากกว่า เห็นที่ดู่ งามๆ ชาวบ้านจะนำไปขาย ที่เหลือจึงนำมากิน หน่อที่ออกช่วงแรกๆ จะอร่อย ชาวบ้านก็จะนำไปขาย เพราะผลผลิตจากป่าที่ออกมาใหม่ๆ จะมีราคาแพง หากนานไปจะถูกกลืน ชาวบ้านจึงเลือกที่จะขายมากกว่าการที่จะนำมากิน ป่าไม้จึงถูกมองว่าเป็นแหล่งรายได้ที่ชาวบ้านสามารถนำมาเปลี่ยนเป็นเงินได้ โดยที่ไม่ต้องลงทุนอะไร รวมถึงการมุ่งเก็บให้ได้มากที่สุด โดยขาดการคำนึงถึงการสืบสายเชื้อพันธุ์ของพืชและอาหารป่าเหล่านั้นต่อไปในวันข้างหน้า ซึ่งคล้ายกับการค้าขายผลผลิตของชาวบ้านเหมือนกัน เพราะว่าพืชผลที่ได้จากการปลูกนั้นส่วนมากที่สวยๆ นั้นจะถูกนำไปขายหมดเช่นกัน แต่แตกต่างกันตรงที่ว่าพืชที่ขายไปนั้นชาวบ้านจะไม่นิยมกินกัน เพราะที่สวยๆ นะยามันเยอะมาก

ส่วนที่ปราศจากยานั้นเขาไม่รับซื้อเพราะเขาบอกว่ามันไม่สวย” ประเด็นตรงนี้จึงนำไปสู่วิธิติดในการปลูกพืชเศรษฐกิจที่แสดงให้เห็นวิธิติด วิธีบริโภคนอกของคนที่ร่ำรวย ที่มีผลต่อปัจจัยการผลิตของชาวบ้านด้วยนั่นเอง

3) รัฐบาลการพัฒนากระบวนการผลิตที่ดินในพื้นที่ป่า และความรู้สึกไม่มั่นคงในระบบการผลิตของชาวบ้าน

การจัดสรรระบบการใช้ประโยชน์จากที่ดินของชาวบ้านห้วยมะเจือส้ม ในปัจจุบันนั้น ล้วนแสดงให้เห็นว่าแนวทางการจัดการของภาครัฐนั้น มุ่งพัฒนาชุมชนผ่านกระบวนการทางกฎหมาย และนโยบายทางเศรษฐกิจ ที่รัฐกลายเป็นเพียงเครื่องมือของระบบทุนนิยม ซึ่งส่งผลให้การจัดการและการดำเนินงานตามนโยบายของรัฐนั้น กลับเป็นตัวกระตุ้นให้ชาวบ้านมุ่งบริโภคนอกจากภายนอกตามแบบอย่างวิถีคนเมือง ด้วยการใช้จ่ายเงินเป็นตัวตั้งและเป็นพื้นฐานในการกำหนดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ รวมทั้งเป็นการสร้างค่านิยมให้กับกลุ่มชาวบ้านที่มีเงินขยายการผลิตและบุกกรุกพื้นที่ป่าไม้เพื่อครอบครองในการทำกินเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากกระแสการพัฒนาจากภาครัฐนั้นไม่สามารถแยกแยะระหว่างความพอเพียงของชุมชนออกจากระบบทุนได้ กระแสการพัฒนาและการบริโภคนิยมจึงเป็นโลกทัศน์ที่มองทุกอย่างเป็นสินค้าเพื่อนำมาแปรเปลี่ยนเป็นตัวเงินได้ แม้กระทั่งวิถีชีวิต วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติก็สามารถนำมาขายเป็นสินค้าได้ ทำให้ความเข้มแข็งของชุมชนลดน้อยลง และดำเนินคดีของชุมชนลดหายไปจากการครอบงำด้วยนโยบายและการจัดการด้วยระบบทุนนิยมภาครัฐ โดยเฉพาะวิธีการที่ถูกนำเข้ามาสู่ชุมชนในนามนโยบายแห่งการพัฒนาจึงเป็นเรื่องของการผูกขาดทรัพยากรมากกว่าการกระจายทรัพยากรอย่างเป็นธรรม

ระบบเงินตราที่แพร่ขยายเข้ามาสู่ชุมชนบ้านห้วยมะเจือส้ม ได้ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของชาวบ้านซึ่งเดิมไม่เน้นความสำคัญของเงิน รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับการทำให้ที่ดินเป็นของซื้อขายได้ผ่านระบบตัวเงิน ทำให้เกิดปัญหาขึ้นกับวัฒนธรรมเดิมชาวบ้าน ซึ่งแต่เดิมถือว่าที่ดินเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ทุกคนมีสิทธิใช้ได้อย่างเสรี (ด้วยการใช้ประโยชน์และการรักษาร่วมกัน) โดยกรรมสิทธิ์ในที่ดินผืนใดๆ จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการใช้ประโยชน์จากที่ดินนั้นๆ ไม่ว่าจะกำลังใช้อยู่จริง หรือได้ประกาศเจตนารมณ์ว่าจะใช้ในอนาคตอันใกล้ (ระบบหมุนเวียน) ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับระบบชีวิต และการตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านที่นี้มาแต่เดิม รวมทั้งปัญหาทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและที่ดินที่จำกัดทำให้ชาวบ้านต้องหันมาเริ่มต้นปรับตัวใหม่ จนก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งเรื่องที่ดินระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง และระหว่างชาวบ้านกับทางฝ่ายภาครัฐ ซึ่งแต่เดิมที่ชาวบ้านเคยแบ่งปันกันใช้ที่ดินได้อย่างไม่มีปัญหา เริ่มมีการกีดกันการใช้ที่ดินในพื้นที่ต่างๆ ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติที่เน้นการแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ และช่วยเหลือซึ่งกันและกันเริ่มอ่อนกำลังลง ไม่สามารถมีพลังในการที่จะเข้ามาช่วยจัดการองค์กรทางสังคมให้มีความเข้มแข็ง

ดังเช่นในอดีตได้อีก ยิ่งอาชีพการเกษตรกรรมแบบยังชีพลดความสำคัญแล้วหันไปเพิ่มการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า กลับทำให้ระบบเครือญาติในชุมชนยิ่งอ่อนแอลง โดยระบบการผลิตของชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ไม่มีการแลกเปลี่ยนแรงงานหรือการขอแรงงานในหมู่เครือญาติและเพื่อนบ้าน กลับกลายเป็นระบบต่างคนต่างทำมาหากิน ส่งผลให้ชุมชนเริ่มมีการจัดการระบบการผลิตในลักษณะปัจเจกมากยิ่งขึ้น

ประเด็นการซื้อขายที่ดินนี้เป็นของใหม่ และเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับจารีตชุมชนดั้งเดิมของชาวบ้านที่นี้ที่ถือว่าที่ดินไม่มีเจ้าของใครๆ ก็สามารถใช้ประโยชน์ได้ หากเป็นที่ดินที่หักร้างว่างลงไปแล้วยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่เจ้าของสามารถขายได้ ถือว่าไม่ใช่การขายที่ดินแต่เป็นการชำระค่าแรงที่เจ้าของเดิมได้ลงแรงบุกเบิกที่ดินเอาไว้เท่านั้น การขายที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์อื่นนอกจากการเกษตรแบบดั้งเดิม ส่งผลต่อชุมชนชาวบ้านห่วยอย่างชัดเจนเมื่อชาวบ้านเห็นว่าที่ดินเริ่มมีราคา จึงทำให้ชาวบ้านขายที่ดินให้กับกลุ่มคนอื่นๆ แล้วหันมาทำการบุกเบิกที่ดินทำกินใหม่ในพื้นที่ป่าไม้ โดยเฉพาะความต้องการที่ดินในการขยายพื้นที่การผลิตพืชเชิงเดี่ยวที่มีกลุ่มนายทุนและพ่อค้าจากภายนอก เข้ามาสนับสนุนให้ชาวบ้านปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อส่งขายให้กับกลุ่มคนจากภายนอกจนกลายเป็นห่วงโซ่ของระบบเศรษฐกิจที่ชุมชนได้รับวิธีคิดนี้เข้ามาใช้เป็นเป้าหมายของการผลิตอย่างเต็มตัว

ความจำเป็นในการใช้ที่ดินในการเพาะปลูก บวกกับความจำกัดของที่ดินที่มีอยู่ของชาวบ้านนี้ที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์แบบจารีตของคนในชุมชน ทำให้กฎระเบียบของชุมชนดั้งเดิมถูกเพิกเฉย และนำเอาระเบียบกฎหมายของรัฐไปใช้แทน เป็นการสถาปนาอำนาจใหม่ขึ้นมา เพื่อลบล้างจารีตของชุมชนที่มีมาแต่เดิม ทำให้กลุ่มผู้นำชุมชน (ฝ่ายรัฐ) เริ่มเรียนรู้ที่จะแสวงหาผลประโยชน์ และหาที่พึ่งจากกลุ่มภายนอกให้คอยเป็นที่เลี้ยง (หรือผู้บงการ) คอยให้การสนับสนุนกลุ่มผู้นำชุมชนในการที่จะขยายพื้นที่ป่า หรือการนำเอาทรัพยากรออกจากป่าไปขายในพื้นที่ราบ

กลไกเหล่านี้ถือได้ว่า เป็นการกระตุ้นให้ชุมชนหันมาดำรงชีวิตภายใต้กรอบและแนวทางของระบบทุน โดยละเลยความพอเพียงในวิถีความเป็นอยู่ที่แทบจะหาไม่ได้แล้วกับชุมชนที่ผลิตพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า ส่งผลให้ทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน ที่เคยเป็นสมบัติปิดภายใต้ระบบจารีตประเพณีของชุมชน ต้องกลับกลายแปรเปลี่ยนมาเป็น “สมบัติของรัฐ” ภายใต้คำนิยามและกฎหมายของรัฐในการที่จะควบคุมทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดของชุมชนเอาไว้ เพื่อแปรสภาพเป็น “สมบัติเปิด” ที่นับได้ว่าเป็นการคุกคามและละเมิดสิทธิชุมชนภายใต้กฎหมายและนโยบายแห่งรัฐ ประเด็นนี้จึงเป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่ฝังอยู่ในจิตใจของชาวบ้านในการที่จะเข้าไปใช้ทรัพยากรและการใช้ที่ดินในการทำกิน ทำให้เกิดภาวะความไม่มั่นคงในจิตใจต่อการจัดการทรัพยากรโดยรัฐ

และหวัหระเวงต่อกรถูกริบทรพยากรที่คินที่มีอยู่กลับคินไปอยู่ในมือของรัฐ การแอบถางป่าเพื่อเพิ่มพื้นที่ทำกิน จึงกลยเป็นกรสะสมที่คินเพื่อป้องกันกรรุกคืบของรฐ เพราะชวบ้านคิดวถึงแม้จะถูกยึดที่คินทำกินไปบ้าง แต่ชวบ้านก็อู่ใจวยังมีที่ทำกินอีกหลยแห่งที่ได้ถางเตรียมไว้แล้ว ซึ่งอู่ยงน้อยก็เป็นหลค้ประคันของชวบ้านได้อู่ยงหนึ่งว รฐไม่สมรถที่จะยึดพื้นที่คินได้ท้หมคยอู่ยงแน่นอน เพราะวพื้นที่ตรงน้ชวบ้านคิดววชุมชนเข้มออยู่ก่อนที่ภครฐจะเข้มอเสื้อนใจตรงน้จึงเป็นเสื้อนใจที่สำคัญอู่ยงหนึ่งของชุมชนในกรที่จะใช้ต่อรอกกับภครฐ เพื่อปกป้องสิทธิในการทำกินของชวบ้านให้คงอู่

4.3 ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

จกกรศึกษกรบุกกรทำหลยป่าไม้ของชวบ้าน บ้านห้วยมะเชือส้มน้ ผู้คิขพบวประเด้นกรเข้ไปบุกกรพื้นที่ป่าไม้เพื่อขยพื้นที่ทำกิน กรเผาไร้ กรล่สัตว์ป่า กรล้กลอบค้คไม้เพื่อส่งขยเป็นไม้แปรรูป กรเผาถ่าน และกรค้คไม้เพื่อนำมาใช้เป็นไม้พื้นของชวบ้านน้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอู่ยงมกมย เนื่องจกกรจัดกรทรพยากรป่าไม้ของชวบ้านน้ยังขาคกรวรู้กรเข้ใจเกี่ยวกับกรใช้ประโยชน์จกทรพยากรอู่ยงถูค้คอง โดยเฉพาะกรขาคกรวตระหนักถึงผลกระทบทงด้นสิ่งแวดล้อมที่จะเกิดตมมจกกรบุกกรพื้นที่ป่าไม้และกรใช้ประโยชน์จกทรพยากรป่าไม้อู่ยงผิดวิธี ซึ่งส่งผลกระทบไปสู่ระบบธรรมชาติอู่ยงเป็นลูกโซ่จกกรศึกษผลกระทบที่เกิดจกกรบุกกรพื้นที่ป่าด้วยวิธีการถางป่าเพื่อทำไร่เกษตกรกรรม เผาป่ากรหขของป่า กรล่สัตว์ป่า และกรค้คค้คไม้เพื่อสร้งที่อยู่อาศัยและส่งขยให้กับนยทุนในเขตชุมชนบ้านห้วยมะเชือส้ม สมรถพอที่จะจ้มนกได้ค้คนี้ ค้ค

4.3.1 ผลกระทบจกกรจุดไฟเผาป่า

กรบุกกรทำหลยป่าไม้ด้วยวิธีการใช้ไฟเผาป่าของชวบ้านห้วยมะเชือส้ม พบวเป็นกรขบวนการทำหลยพื้นที่ป่าไม้ที่มีผลทำให้พื้นที่ป่าขาคกรวชุ่มชื้น และทำให้อวกสร้อนขึ้นทุกปี โดยเฉพาะปัญหาจกกรเผาป่าหรือไฟไหม้ป่าที่ส่งผลก่อให้เกิดมลภวะในอวกศ เกิดฝุ่นละอองในอวกศ ซึ่งเป็นมลพิษต่อระบบทงเดินหยใจ เนื่องจกกรเผาไร้ของชวบ้านในช่วงก่อนกรเร้มน้ค้คของฤดูกลเพาะปลูกน้ ชวบ้านม้ค้คจะเร้มทำกรเตรียมพื้นที่เพาะปลูกในช่วงเดือนมกรคม จนถึงช่วงเดือนมีนาคค ซึ่งจะมีกรถางป่าในพื้นที่ๆ ชวบ้านเคยใช้เป็นพื้นที่เพาะปลูกแล้วปล่อยทิ้งร้างไว้ จึงต้องมีการก้จคชกวัชพืชเหล่าน้ ด้วยกรเผาเศษวัชพืชเหล่าน้ โดยปราศจกกรจัดกรและกรควบคุมอู่ยงถูค้ควิธี ส่งผลให้ไฟป่าลุกลมเข้ไปในพื้นที่ป่าทำให้กร

ชุมชนของป่าดง เนื่องจากบ้านห้วยมะเขือส้มเป็นชุมชนบนพื้นที่สูง (สูงกว่าระดับน้ำทะเลที่ 1,000 - 1,300) การเผาป่าแต่ละครั้งจึงทำให้ควันไฟป่าปกคลุมพื้นที่ป่าเป็นบริเวณกว้าง รวมทั้งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ในด้านต่างๆ อย่างมากมาย ทั้งทางเศรษฐกิจ การเกษตรกรรม และพื้นที่ป่าไม้ จากการถึงศึกษาสาเหตุและวิธีการการใช้ไฟเผาป่าของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มนั้น ผู้ศึกษาพบว่าสาเหตุส่วนมากมาจาก

1) เผาไร่ เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดไฟป่ามากที่สุด และส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศมากที่สุด โดยชาวบ้านมีวัตถุประสงค์ของการจุดไฟเผาไร่ที่หลากหลายแตกต่างกันออกไป บางก็เพื่อกำจัดวัชพืชหรือเศษซากพืชที่เหลืออยู่ภายหลังการเก็บเกี่ยว ทั้งนี้เพื่อจะได้เตรียมพื้นที่เพาะปลูกในรอบต่อไป โดยปราศจากการทำเนวกันไฟและปราศจากการควบคุม จึงทำให้ไฟลุกลามเข้าไปในพื้นที่ป่าไม้ที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง ประเด็นนี้ได้นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางความคิดของชาวบ้านที่ต้องการขยายพื้นที่ทำกินออกไปด้วยการจุดไฟเผาวัชพืชให้ลุกลามเข้าไปในพื้นที่ป่าแล้วทำการตัดโค่นต้นไม้ที่ตายหรือแห้งเหี่ยวจากการถูกไฟครอก เพื่อขยายพื้นที่ทำกินด้วยการนำพืชชนิดอื่นเข้าไปปลูกแทนเช่นข้าวไร่หรือข้าวโพด ซึ่งวิธีนี้เป็นวิธีการที่ชาวบ้านจะนิยมใช้กันมาก

2) เก็บหาของป่า เป็นอีกสาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านนิยมใช้ไฟเผาป่า รองลงมาจากการเผาไร่ เพราะวิธีการเข้าไปเก็บหาของป่าด้วยการใช้ไฟนำนั้น ส่วนใหญ่ชาวบ้านยังคิดว่าเป็นวิธีการที่ช่วยประหยัดเวลาและสะดวกในการที่จะได้ทรัพยากรต่างๆ จากป่าได้รวดเร็วยิ่งขึ้น เช่น การล่าเขียดแลว เห็ดป่า ไม้ไผ่ น้ำผึ้ง พืชผักจากป่าชนิดต่างๆ และไม้ฟืน การจุดไฟเผาป่าส่วนใหญ่ก็เพื่อให้พื้นที่ป่าโล่ง เดินสะดวก หรือให้แสงสว่างในระหว่างการเดินทางผ่านป่าในเวลากลางคืน หรือจุดเพื่อกระตุ้นการงอกของเห็ด หรือกระตุ้นการแตกใบใหม่ของพืชผักชนิดต่างๆ หรือจุดเพื่อรมควันไล่ผึ้ง หรือไล่แมลงต่างๆ ในขณะที่อยู่ในป่า รวมทั้งการเผาป่าเพื่อให้เขียดแลว หลบออกจากที่ซ่อนเป็นต้น

3) ล่าสัตว์ป่า โดยใช้วิธีไล่เหล่า คือจุดไฟเผาไล่ให้สัตว์ป่าหนีออกจากที่ซ่อน เช่น กระต่าย เก้ง หมูป่า หมี ไก่ป่า เขียดแลว และแมลงชนิดต่างๆ แล้วทำการดักยิงหรือดักจับอีกทอดหนึ่ง ซึ่งส่งผลให้สัตว์ป่าสูญพันธุ์และไร้แหล่งหากิน ทำให้สัตว์ป่าเหล่านี้ต้องอพยพข้ามเข้าไปอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ประเทศพม่า

ซึ่งการใช้ไฟในการเผาป่าของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มดังกล่าว ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมติดตามมาอย่างมากมาย เช่น

ก) ผลกระทบต่อพื้นที่ป่าไม้และสัตว์ป่า

1) การเผาป่าทำให้ต้นไม้ใหญ่ในพื้นที่ป่าไม้เจริญเติบโตช้าลง และลดอัตราการเจริญเติบโตของพันธุ์ไม้ขนาดกลางและเล็ก เนื่องจากถูกไฟครอกส่งผลให้ต้นไม้แคระแกร็นพร้อมกับลดคุณภาพเนื้อไม้ ทำให้ต้นไม้ขาดช่วงการสืบพันธุ์ทดแทนตามระบบธรรมชาติ และการเผาป่ายังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพป่าไม้จากเดิมที่เคยอุดมสมบูรณ์ด้วยพันธุ์ไม้อันหลากหลายให้กลับกลายเป็นทุ่งหญ้าแทน โดยเฉพาะหญ้าคาและหญ้าสาบเสือที่จะขึ้นมาทดแทนพื้นที่ป่าที่เคยมีความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์ไม้ต่างๆ รวมถึงสมุนไพรมันที่ชาวบ้านเคยได้พึ่งพาใช้ประโยชน์ก็เริ่มสูญหายตามไปด้วย โดยมีผลมาจากการเผาป่าแล้วก่อให้เกิดพืชเด่นขึ้นมาแทนพืชดั้งเดิมที่ต้องอาศัยความหลากหลายทางชีวภาพในการอยู่รอด

2) การเผาป่าทำให้ไม้วัยเติบโตในป่าเจริญเติบโตช้าและปริมาณความหนาแน่นของพันธุ์ไม้ในป่าลดลง ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการอยู่รอดของพืชที่ต้องการแสงน้อย เนื่องจากไฟป่าจะลุกลามเข้าไปทำลายความหนาแน่นของพันธุ์ไม้และพืชในป่าลง ทำให้พืชบางชนิดที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันในการดำรงอยู่ต้องตายไป จากการขาดความสมดุลของระบบนิเวศป่าไม้

3) การเผาป่า ทำให้ลูกไม้และไม้พื้นล่างตายเป็นส่วนใหญ่และไม่สามารถเจริญเติบโตหรือขยายพันธุ์สืบต่อไปได้ และถ้าไฟไหม้ซ้ำกันทุกๆ ปี ลูกไม้ก็จะไม่มีโอกาสเจริญเติบโตเป็นไม้ใหญ่ได้ ส่งผลให้ลูกไม้ในพื้นที่ป่ามีจำนวนลดลง แล้วถูกทดแทนด้วยกลุ่มพวกไม้เครือเถาวัล และหญ้าซึ่งจะมีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้ปริมาณต้นไม้ที่ลดลงแรงเสียดทานจากน้ำฝนมีน้อยลง ส่งผลให้เกิดการชะล้างหน้าดินอย่างรุนแรง และเกิดไฟลุกลามเข้าไปในพื้นที่ป่าผลัดใบที่แห้งในช่วงฤดูแล้งนั้น ไฟป่าจะทำให้รากไม้ที่อยู่ใกล้ระดับผิวดิน (0 - 2 เซนติเมตร) ตายได้ ส่งผลให้ปริมาณต้นไม้ในป่าลดปริมาณลงอย่างรวดเร็ว

4) ผลกระทบของการเผาป่ายังมีผลโดยตรงและโดยอ้อมต่อสัตว์ป่าด้วย ผลกระทบโดยตรงคือ ไฟป่าทำให้สัตว์บาดเจ็บหรือถึงแก่ความตายได้ ส่วนผลโดยอ้อมต่อสัตว์ป่าคือไฟป่าจะลุกลามเข้าไปทำลายถิ่นที่อยู่อาศัยและปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีพของสัตว์ป่า เช่น แหล่งดินโป่ง ปลักโคลน แหล่งดินฝุ่น วัสดุสร้างรัง โพรงไม้ เป็นต้น ทำให้สัตว์ป่าไม่มีที่อยู่อาศัยและต้องอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานเข้าหาแหล่งที่อยู่ใหม่ในพื้นที่ที่ไกลออกไป ทำให้ชุมชนขาดแหล่งอาหารจากป่า และทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพของระบบนิเวศลดน้อยถอยลงไป

ข) ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ

การเผาป่าของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มในปัจจุบัน พบว่า เป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อความสูญเสียเชิงเศรษฐกิจต่อพื้นที่ป่าธรรมชาติ และสวนป่าของภาครัฐที่ปลูกเอาไว้ทำให้รัฐต้องสูญเสียงบประมาณในการปลูกป่าและการดูแลรักษาป่าเพิ่มขึ้น รวมทั้ง

การเผาป่าที่ปราศจากการควบคุมอย่างถูกวิธีนั้น มักจะถูกกลามเข้าไปในพื้นที่ป่าและพื้นที่ทำกินของชาวบ้านคนอื่นๆ ก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพย์สินและสร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านด้วยตนเอง โดยเฉพาะการลดลงของพืชและสมุนไพรที่จำเป็นต่อการพึ่งพาใช้ประโยชน์ของชาวบ้าน รวมทั้งควันไฟที่เกิดจากการเผาป่ามีส่วนประกอบที่เป็นอนุภาคและก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์และคาร์บอนมอนนอกไซด์ ส่วนประกอบเหล่านี้มีผลทำให้อากาศมีอุณหภูมิสูงขึ้นบดบังแสงอาทิตย์ลดทัศนวิสัย มีผลกระทบต่อพืชเศรษฐกิจ และสุขภาพของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น รวมทั้งปัญหาจากควันไฟป่ายังส่งผลกระทบต่อกรมคมนาคม ทั้งทางบกและทางอากาศในตัวจังหวัดแม่ฮ่องสอน ทำให้การคมนาคมขนส่งทางอากาศต้องหยุดชะงัก และสร้างความเสียหายแก่ระบบเศรษฐกิจโดยรวมอย่างเป็นวงกว้าง และในระบบสิ่งแวดล้อมโลกไฟป่ายังเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ภาวะเรือนกระจกที่ทำให้อุณหภูมิของโลกร้อนขึ้น จนกลายเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคน สัตว์ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเป็นลูกโซ่

ค) ผลกระทบต่อดินและน้ำ

การเผาป่าที่มีปริมาณไฟที่รุนแรงมากนั้น จะทำให้ระดับความชื้นในดินลดลงและส่งผลให้ปริมาณอินทรีย์วัตถุจะลดลงตามไปด้วย ทำให้ความสามารถในการแลกเปลี่ยนประจุบวกของดินลดลงและสูญเสียไปโดยการระเหิด ทำให้ดินแห้งแล้งจะเสื่อมสภาพลง ทำให้ชาวบ้านประสบกับปัญหาที่ดินในการเพาะปลูกขาดปุ๋ยบำรุงดิน จึงต้องหันไปพึ่งพาการใช้สารเคมีเข้ามาช่วยการผลิต ทำให้ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้นพร้อมไปกับการสร้างมลพิษให้กับสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง รวมทั้งการย้ายพื้นที่ทำกินด้วยการไปเปิดพื้นที่ใหม่ยิ่งทำให้ทรัพยากรพื้นที่ป่าลดลงตามไปด้วย

การใช้ไฟเผาป่าของชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม นั้น ผู้ศึกษาพบว่า นอกจากจะส่งผลกระทบต่อดินแล้ว การเผาป่ายังมีผลเชื่อมโยงมาถึงแหล่งน้ำของชุมชนด้วย โดยเฉพาะระดับความเร็วจากการไหลหลากของปริมาณน้ำและตะกอนดินในช่วงฤดูฝน พบว่าจะไหลแรงมากเนื่องจากไฟป่าจะเผาทำลายพืชที่ทำหน้าที่ในการคลุมดิน ซึ่งทำให้ความสามารถในการซึมผ่านของน้ำผิวดินลดลง ก่อให้เกิดการชะล้างพังทลายของดินเพิ่มขึ้น 3-30 เท่าจากปกติ ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับปริมาณความรุนแรงของไฟ ความหนักเบาของฝน และความลาดเทของพื้นที่ประกอบกัน ทั้งนี้ไฟป่ายังทำให้น้ำในลำห้วยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากวัชพืช ชากใบไม้ และต้นไม้ที่ช่วยในการชะลอการไหลของน้ำจากพื้นที่สูงได้ถูกไฟเผาทำลายหมด โดยเฉพาะอัตราการไหลสูงสุดจะชะล้างหน้าดินให้ไหลมากับปริมาณน้ำฝนทำให้น้ำดินขาดความอุดมสมบูรณ์ และส่งผลให้น้ำในลำห้วยมีตะกอนและความขุ่นมากขึ้น นอกจากการสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของดินอันเนื่องมาจากการชะล้างพังทลายของผิวดินเพิ่มขึ้นแล้ว ผู้ศึกษาพบว่า ไฟป่ายังส่งผลให้ธาตุอาหารพืชในดินถูกน้ำฝนชะล้างละลายไปกับปริมาณน้ำฝนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะถ้าเกิดไฟรุนแรงและบ่อยครั้ง ซึ่งจะมีผลทำให้ธาตุ

อาหารในดินไหลไปกับน้ำฝนทั้งหมด ส่งผลให้เกิดภาวะลำห้วยตื้นเขิน และน้ำเน่าเสียได้จากซาก ผงถ่านและตะกอนดินที่ไหลไปกับน้ำ

ง) ผลกระทบจากการตัดต้นไม้เพื่อสร้างที่อยู่อาศัยและการส่งขายให้กับนายทุน

จากการศึกษาการบุกรุกทำลายป่าด้วยการตัดต้นไม้ เพื่อสร้างที่อยู่อาศัยและ ส่งขายให้กับนายทุนนั้น พบว่า วิธีการดังกล่าวมีผลกระทบต่อทรัพยากรน้ำในลำห้วยของชุมชน ด้วย จากการสำรวจลำห้วย 2 สายหลักของชุมชน ได้แก่ ห้วยปางตอง และห้วยมะเจือส้มในช่วง ฤดูฝนมักเกิดปัญหาน้ำท่วม เนื่องจากไม่มีต้นไม้คอยดูดซึมหรือช่วยชะลอการไหลของน้ำฝนที่ ตกลงมา และในฤดูแล้งชาวบ้านก็จะประสบกับปัญหาน้ำในลำธารแห้งขอดและไม่มีน้ำใช้ เนื่องจาก หน้าดินถูกทำลายกัดเซาะผิวดินจากปริมาณน้ำฝนที่ตกลงมาจนเก็บน้ำไม่อยู่ ก่อให้เกิดความแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูกและน้ำใช้ในครัวเรือน เพราะป่าและต้นไม้เป็นสิ่งเดียวที่จะช่วยให้ ชุมชนมีน้ำใช้อย่างอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งยังช่วยป้องกันมิให้ในช่วงฤดูแล้งต้องประสบกับภาวะ ความแห้งแล้งจนเกินไป การบุกรุกพื้นที่ป่าจึงเท่ากับเป็นการสร้างผลกระทบต่อแหล่งน้ำอีกทางหนึ่ง อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะป่าเป็นแหล่งกำเนิดของน้ำ และต้นไม้ก็ช่วยอุ้มน้ำไว้ให้มีน้ำใช้ในช่วง ฤดูแล้ง แหล่งน้ำ ป่าไม้ และชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กันในลักษณะของการพึ่งพาใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์จากป่าและได้รับผลประโยชน์จากป่า ทั้งทางตรงและทางอ้อม

จากการศึกษาการตัดไม้ทำลายป่าชาวบ้านห้วยมะเจือส้มนั้น พบว่า ได้มีการ ดำเนินการติดต่อกันมาอย่างยาวนาน ส่งผลทำให้พื้นที่อ่างเก็บน้ำและลำห้วยของชุมชน มีปริมาณ น้ำไหลน้อยและมีปริมาณการกักเก็บน้ำที่ไม่เพียงพอต่อการใช้สอยตลอดทั้งปี โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง ชาวบ้านจะประสบกับปัญหาน้ำขาดแคลนเป็นอย่างมาก ส่งผลให้ระบบการเกษตรกรรมของชาวบ้าน ต้องได้รับผลกระทบตามไปด้วย นับเป็นปัญหาอันยิ่งใหญ่ของชุมชนที่มีต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ และมีผลเชื่อมโยงไปถึงการลดลงของทรัพยากรน้ำ ซึ่งนอกจากป่าไม้จะช่วยเพิ่มพื้นที่ซับน้ำหรือ ช่วยในการดูดซับน้ำเอาไว้ให้ชุมชนมีน้ำใช้สอยแล้ว รวมทั้งยังป้องกันและบรรเทาความร้ายแรง ของอุทกภัยแล้ว ป่าไม้ยังช่วยทำให้ลำห้วยต่างๆ ของชุมชนได้มีน้ำซับไหลอยู่ตลอดปี ทำให้ชาวบ้าน สามารถดำรงชีพด้วยการเลี้ยงสัตว์และประกอบกิจการเกษตรกรรมได้เป็นอย่างดี

เมื่อเวลาเกิดฝนตกลงในพื้นที่ป่าไม้ของชุมชนและแหล่งพื้นที่ใกล้เคียง ปริมาณ น้ำฝนก็จะไม่ไหลอย่างรวดเร็วไปสู่ลำห้วยเสียทั้งหมด แต่จะถูกใบไม้ กิ่งไม้ รากไม้ และซากพืช ซากสัตว์ตามพื้นป่า ช่วยดูดซับน้ำเอาไว้เป็นส่วนใหญ่ แล้วค่อยปล่อยให้ไหลซึมลงไปดิน รวมถึงการช่วยคายน้ำให้กับแผ่นดินในช่วงฤดูแล้งด้วย ดินในพื้นที่ป่า (ที่มีซากพืชซากสัตว์ทับถม) ส่วนมากจึงมักจะร่วนซุย เหมาะแก่การซึมซับของน้ำที่จะลงไปสู่ใต้ดิน รวมทั้งรากต้นไม้ใหญ่น้อย ที่ยังลึกลงไปดินเมื่อฝนตกก็เป็นช่องทางให้น้ำมีโอกาสไหลซึมลึกลงไปใต้ดินได้มากขึ้น น้ำฝน

ที่ไหลซึมลงไปบนดินนี้ บางส่วนจะไหลขนานไปกับพื้นดินและไปผุดออกตามพื้นที่ซับน้ำและตามฝั่งลำห้วยสายต่างๆ ทำให้ลำห้วยนั้นๆ มีน้ำไหลซึมซับอยู่ตลอดปี สิ่งเหล่านี้ที่กล่าวมาล้วนเป็นสิ่งที่อยู่ตรงกันข้ามกับการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มมาก โดยเฉพาะปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า และการบุกเบิกขยายที่ดินเพื่อการทำกินนั้นได้เพิ่มปริมาณพื้นที่เพิ่มมากยิ่งขึ้นในแต่ละปี และส่งผลให้ดินไม่สามารถอุ้มน้ำไว้ได้ เนื่องจากไม่มีต้นไม้คอยปกคลุมหรือช่วยดูดซับน้ำไว้ ทำให้เวลาฝนตกลงมาก็จะชะล้างหน้าดินพัดพาไปสู่อำเภอทั้งหมดทำให้ดินเสื่อมสภาพ และตะกอนดินเหล่านี้ก็จะไหลลงไปที่บ่อถมทำให้ลำห้วยมีสภาพตื้นเขิน และไม่สามารถกักเก็บน้ำไว้ใช้ในช่วงฤดูแล้งได้เนื่องจากตะกอนดินเข้าไปถมแทนแอ่งกักเก็บน้ำให้ตื้นเขินไปหมด ก็จะกลายเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อย้อนกลับมาถึงชุมชนและผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำที่อยู่ทางปลายน้ำด้วย

การตัดไม้ในเขตพื้นที่ป่าไม้ของชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม ยังส่งผลกระทบต่อแหล่งอาหารและที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ทำให้สัตว์ป่าต้องอพยพย้ายถิ่นฐานไปหากินในแหล่งอื่น จนถึงการอพยพข้ามแดนเข้าไปอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ประเทศพม่า ซึ่งมีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการบุกรุกเข้าไปตัดต้นไม้ในพื้นที่ที่เป็นแหล่งอาหาร และแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ซึ่งเป็นพื้นที่ที่สัตว์ป่าได้อาศัยเป็นที่หลบกำบังภัย ใช้ในการทำมาหากิน และใช้ในการผสมพันธุ์ ออกลูกออกหลานให้เจริญพันธุ์ขยายปริมาณเพิ่มขึ้น โดยปกติทั่วไปแล้ว ตามระบบธรรมชาติสัตว์ป่าต้องการปัจจัยหลักที่จำเป็นเพียง 3 อย่างเท่านั้นในการดำรงอยู่ก็คือ แหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งน้ำ และแหล่งอาหาร หากปราศจากพื้นที่ดังกล่าว สัตว์ป่าก็อาจสูญพันธุ์หรือต้องอพยพโยกย้ายถิ่นฐานในการดำรงชีวิตไปได้อย่างรวดเร็ว เพราะปัจจัยด้านที่อยู่และทำเลหากินเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นต่อสัตว์มาก หากมีการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าไม้ด้วยการเข้าไปตัดไม้ทำลายป่าโดยมิได้คำนึงถึงสัตว์ป่า ก็จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้สัตว์ป่ายังมีส่วนช่วยให้ป่ายังคงสมบูรณ์ด้วยการช่วยถ่ายมูลบำรุงพืชพันธุ์ในป่า เป็นห่วงโซ่อาหารด้วยการช่วยแพร่ขยายพันธุ์พืชตามกระบวนการทางธรรมชาติ และการควบคุมประชากรสัตว์ชนิดต่างๆ ให้มีความสมดุล สัตว์ป่าเหล่านี้ยังเป็นแหล่งอาหารอีกอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มนิยมบริโภคกันอยู่ในวิถีชีวิต ดังนั้นการตัดไม้ทำลายป่าของชาวบ้านจึงส่งผลกระทบต่อแหล่งอาหารของชาวบ้านด้วย ด้านหนึ่งการตัดต้นไม้จึงเป็นการเร่งให้สัตว์เหล่านี้สูญหายไปจากป่าได้เร็วยิ่งขึ้น ทั้งจากการล้มตายเนื่องจากขาดแหล่งอาหารและการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่น ซึ่งผลกระทบตรงนี้ก็จะมีย้อนกลับมาทำให้ชาวบ้านทำมาหากินได้ลำบากมากยิ่งขึ้น

การตัดไม้ของชาวบ้านยังเป็นสาเหตุของการเกิดปัญหาอุทกภัยที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและระบบนิเวศป่าไม้โดยรวม ทั้งนี้การตัดไม้ทำให้พื้นที่ลำห้วยตื้นเขินมากจนเกินไปทำ

ให้ร่องห้วยไม่สามารถรองรับปริมาณน้ำฝนที่ไหลบ่าลงมาจากพื้นที่ป่าโดยรอบได้ทั้งหมด ทำให้น้ำในลำห้วยไม่สามารถไหลไปได้อย่างปกติธรรมดา เมื่อการไหลของน้ำเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมายและรวดเร็ว ทำให้น้ำในลำห้วยกัดเซาะตลิ่งให้พังเพื่อสร้างทางเดินน้ำ ทำให้บริเวณช่วงลำห้วยที่เป็นค้ำโค้งถูกน้ำกัดเซาะจนตลิ่งขาดทำให้น้ำทะลักเข้าสู่บริเวณที่นาอย่างฉับพลันส่งผลเสียหายต่อการทำนาของชาวบ้านในพื้นที่ลุ่ม โดยเฉพาะเมื่อถึงช่วงที่ฝนตกลงมาอย่างรุนแรงและต่อเนื่องเนื่องจากต้นไม้อุดกั้นดินในป่า จะช่วยลดความรุนแรงของน้ำฝนที่ตกลงมาชะล้างหน้าดินได้ดีกว่าการปล่อยให้หน้าดินปะทะกับน้ำฝนโดยตรง ซึ่งหากยังมีพื้นที่ป่าที่สมบูรณ์ด้วยต้นไม้นั้น ปริมาณน้ำฝนส่วนหนึ่งที่จะตกลงมาก็จะถูกยึดซึมซับไว้ด้วยดินและรากของต้นไม้ในป่า ซึ่งต้นไม้ต้องใช้เวลาในการชะลอน้ำฝนด้วยการใช้ใบดักกรองเมื่อน้ำฝนเอาไว้ หากพื้นที่ป่ามีปริมาณต้นไม้และใบไม้มากก็ช่วยให้ปริมาณน้ำฝนติดค้างอยู่ที่ใบไม้มากเพิ่มขึ้นเช่นกัน และจะค่อยๆ ไหลลงมาสู่ระดับผิวดินได้อย่างเหมาะสม และปริมาณน้ำฝนที่ตกลงมาถึงผิวดินจะซึมซับลงไปดินและถูกรากของต้นไม้ช่วยยึดหน้าดินและอุ้มน้ำเอาไว้ ทำให้น้ำไหลลงสู่ลำห้วยหรือพื้นที่ระดับความลาดชันของพื้นที่ จนกว่าจะถึงบริเวณแหล่งน้ำซับหรือบริเวณแหล่งน้ำและลำห้วย กระบวนการดังกล่าวจะชะลอความรุนแรงของน้ำและใช้เวลาในการไหลนานกว่าน้ำที่ไหลไปตามผิวดิน โดยปราศจากกลไกในการยับยั้งตามระบบธรรมชาติ และปริมาณน้ำฝนบางส่วนก็จะระเหยตัวกลับคืนไปสู่ระบบชั้นบรรยากาศ อีกส่วนหนึ่งก็จะมีไม้พุ่มต่ำ หญ้า และซากใบไม้เน่าคลุมทับถมอยู่และช่วยดูดซับน้ำปริมาณน้ำฝนส่วนหนึ่งเอาไว้ใช้ในช่วงฤดูแล้ง ทำให้น้ำไหลลงสู่ลำห้วยหรือพื้นที่ระดับต่ำอย่างช้าๆ และไม่รุนแรง เนื่องจากมีต้นไม้ รากไม้ ซากเศษใบไม้เหนือผิวดินกีดขวางทางน้ำอยู่ทั่วไป ทำให้น้ำไหลช้า ซึมลงดินได้มาก ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญของป่าไม้ในการที่จะช่วยบรรเทาอุทกภัยที่จะเกิดขึ้นได้

ประการสุดท้าย การตัดต้นไม้ทำลายป่ายังส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยในชีวิตของชาวบ้าน ด้วยการที่ชาวบ้านจะต้องประสบกับปัญหาแรงลมพายุพัดพาบ้านเรือนและผลผลิตในไร่ให้เสียหายได้ ในช่วงฤดูฝน เนื่องจากต้นไม้จะสามารถช่วยป้องกันบรรเทาให้บ้านเรือนและพืชผลของชาวบ้านที่ตั้งอยู่ในทิศทางลมพายุพัด มิให้ได้รับความเสียหายมากจนเกินไป ซึ่งทำให้ชาวบ้านมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน โดยที่ไม่ต้องสูญเสียมากจนเกินไป เพราะค่าเสียหายที่เกิดขึ้นย่อมหมายถึงภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นของชาวบ้านด้วย การตัดไม้ทำลายป่าจึงเท่ากับเป็นการเปิดพื้นที่ให้ลมพายุสามารถพัดผ่านเข้ามาได้โดยง่าย ทั้งที่ต้นไม้มีหน้าที่ในการช่วยบังลมตามระบบธรรมชาติ ส่งผลทำให้เวลาที่เกิดฝนตกและเกิดลมพายุพัดอย่างรุนแรง ลมพายุก็จะพัดเอาต้นไม้ในป่าโค่นล้มลงมาทับบ้านเรือนของชาวบ้าน ทำให้พื้นที่ป่าและพื้นที่อยู่อาศัยของชาวบ้านได้รับความเสียหายและเสี่ยงต่อการสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินในระยะยาว

จ) ผลกระทบจากการทำไร่เกษตรกรรมบนพื้นที่สูง

การเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าในด้านการปลูกข้าวไร่และการปลูกพืชเชิงเดี่ยวบนพื้นที่สูงของชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม ได้ดำเนินการติดต่อกันมาอย่างจริงจัง ส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้ได้ลดจำนวนลงเป็นอย่างมาก เนื่องจากรากฐานของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มนั้น ล้วนดำรงอยู่ภายใต้ระบบเกษตรกรรม มีการทำนา การทำไร่ และการเลี้ยงสัตว์ที่ต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรจากป่าไม้ทั้งในทางตรงและทางอ้อม การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้โดยขาดความรอบคอบและไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตามมา จึงก่อให้เกิดปัญหาทางด้านป่าไม้ติดตามมาอย่างมากมาย เช่น ส่งผลทำให้พื้นที่ป่าลดลง และสภาพดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งส่งผลให้ป่าไม้เกิดภาวะความแห้งแล้ง และนำไปสู่การขาดแคลนน้ำที่จะใช้ในช่วงฤดูแล้งด้วย

การใช้ประโยชน์จากที่ดินในพื้นที่ป่า เพื่อการเกษตรกรรมด้วยวิธีการต่างๆ ของชาวบ้านนั้น ปัจจุบันชาวบ้านเริ่มอาศัยปุ๋ยและยาฆ่าแมลงจากภายนอกมาใช้ในการเกษตรกรรมเพิ่มมากขึ้นส่งผลให้คุณภาพดินเสื่อมสภาพอย่างรวดเร็ว รวมทั้งการทำลายผิวดินในรูปแบบต่างๆ เช่น การทำไร่เลื่อนลอย การบุกรุกทำลายป่า การใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อปรับปรุงดิน โดยขาดหลักวิชาการที่ถูกต้อง ล้วนเป็นการสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ และการทำลายดินด้วยวิธีการใดๆ ก็ตาม จะส่งผลกระทบต่อสถานะแวดล้อมอื่นๆ ในระบบนิเวศด้วย เช่น การบุกรุกทำลายป่า บริเวณพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ทำให้สูญเสียพืชพรรณที่ปกคลุมและรักษาความชุ่มชื้นให้กับดิน เมื่อฝนตกจะกระทบต่อเมื่อดินได้โดยตรง ส่งผลให้ดินสูญเสียความสมบูรณ์ไปกับการไหลบ่าของน้ำที่ไม่มีดินไม้คอยกีดขวางเมื่อถึงช่วงฤดูแล้งแสงแดดจะแผดเผาให้น้ำในดินระเหยออกสู่บรรยากาศ ดินมีสภาพแตกกระแหงพืชพรรณที่ปลูกซึ่งทนต่อสภาพดังกล่าวไม่ได้จึงล้มตายไป ซึ่งสามารถพอที่จะจำแนกได้ดังนี้คือ

1) การทำลายป่าไม้เพื่อทำไร่ทำให้ดินขาดความชุ่มชื้น ทำให้ดินแห้ง ดินทรุดและดินถล่ม ดินขาดคุณภาพ ไม่สามารถเพาะปลูกได้

2) ดินขาดปุ๋ยอินทรีย์ ต้นไม้เจริญเติบโตช้า

3) ก่อให้เกิดการผุกร่อนของดินและหน้าดินอย่างรวดเร็วขาดความสมดุลในการดูดซับน้ำได้ดิน โดยในช่วงฤดูฝนที่ปริมาณของน้ำฝนที่ตกจะเป็นตัวการที่สำคัญในการชะล้างและพัดพาเอาตะกอนดินมาสู่พื้นที่ราบลุ่ม หากมากเกินไปก็จะทำให้ลำห้วยตื้นเขินด้วย การตัดต้นไม้ในพื้นที่สูงนอกจากจะทำให้หน้าผาปะทะกับหน้าดินโดยตรงแล้ว น้ำฝนยังพัดพาเอาซากพืชซากสัตว์ที่คลุมดินไหลลงมาด้วย ทั้งที่ปริมาณใบไม้แห้งและซากพืชซากสัตว์ที่ทับถมกันอยู่ในบนภูเขาและพื้นที่ป่าลาดชันนั้น จะเป็นตัวช่วยอย่างดีในการป้องกันการชะล้างหน้าดินจากน้ำฝนได้เป็นอย่างดี การตัดต้นไม้จึงเท่ากับเป็นการทำลายแนวกันชนของผิวดินกับปริมาณน้ำฝนที่ตกลงมา

จึงก่อให้เกิดการชะล้างของน้ำฝนอย่างรุนแรง ทำให้น้ำฝนที่ตกลงมาสามารถชะล้างไปถึงผิวดินระดับลึกได้ เนื่องจากผิวดินปราศจากต้นไม้ และซากพืชซากสัตว์คลุมดินอยู่ ทำให้ปริมาณน้ำฝนชะไหลลงมาสู่พื้นที่ป่าและพื้นที่ทำกินพืชมาน้ำดินที่อุดมสมบูรณ์ไหลไปกับน้ำ ทำให้ดินเสื่อมสภาพและนำไปสู่การบุกรุกเปิดพื้นที่ใหม่ นอกจากนี้ ป่าไม้ยังช่วยเป็นตัวกรองและลดความแรงของฝนที่ตกลงมาด้วย เช่น เมื่อฝนตกลงมาส่วนใหญ่ของปริมาณน้ำฝนจะถูกเรือนยอดของต้นไม้สกัดกั้นไว้หรือช่วยลดความรุนแรงของฝนที่จะชะหน้าดินพื้นล่างได้ และน้ำฝนบางส่วนก็จะระเหยกลับคืนสู่อากาศ บางส่วนก็จะค่อยๆ หยดจากใบไม้ลงมาสู่พื้นเบื้องล่าง และบางส่วนจะไหลลงสู่พื้นดินตามต้นไม้ ส่วนที่ตกลงมาถึงพื้นดินก็จะไม่กระทบกับผิวดินโดยตรง เพราะพื้นดินมักมีไม้พื้นล่างต่างช่วยกั้นกรองหรือรองรับอีกชั้นหนึ่ง มีพืชเถา - หล้า - และซากใบไม้เน่าที่ร่วงหล่นในช่วงฤดูแล้งปกคลุมอยู่โดยทั่วไป กระบวนการตรงนี้จะหายไปทั้งหมด ก็ด้วยสาเหตุมาจากการบุกทำลายพื้นที่ป่าไม้ของชาวบ้าน (วิโรจน์ บรรเจิดฤทธิ์, 2548)

เมื่อเวลาที่ฝนตกลงมาถึงพื้นดินนั้น ต้นไม้จะช่วยไม่ให้น้ำฝนสัมผัสหรือปะทะกับผิวดินโดยตรง ถ้าหากพืชชั้นล่างและซากใบไม้เหล่านี้ไม่มีหรือมีน้อยก็จะทำให้น้ำฝนมีกำลังแรงเพียงพอที่จะชะล้างเอาหน้าดินไปได้ แต่หากมีพืชและซากพืชเหล่านี้อยู่ ขุยพืช และซากพืชชนิดต่างๆ จะช่วยลดซับน้ำเอาไว้ ให้น้ำได้มีโอกาสซึมซับลงไปดินได้โดยสะดวก และไปผุดอกตามตาน้ำและลำห้วยลำธารต่างๆ ในบริเวณนั้นๆ ส่วนน้ำที่มิได้ซึมลงไปดินก็จะค่อยไหลลงสู่ระดับที่ต่ำอย่างช้าๆ ไม่รุนแรง เนื่องจากบนพื้นป่ามีพันธุ์ไม้ใหญ่น้อย รากไม้ ใบไม้ที่อยู่เหนือผิวดินกีดขวางอยู่โดยทั่วไป มิให้น้ำไหลไปได้โดยสะดวก และอาจใช้แรงกัดชะเอาผิวดินไปด้วย ฉะนั้นเมื่อเกิดฝนตกลงมาบนที่ป่าไม้ที่ได้รับการบำรุงรักษาดีและมีได้ถูกไฟไหม้ น้ำที่ไหลบ่าผ่านผิวดินจึงใสไม่ขุ่นข้น มีตะกอนมากจนเกินไปดังเช่นพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกแผ้วถางหรือถูกบุกรุกทำลายมากจนเกินไป

ในทางตรงกันข้ามเมื่อไม่มีพื้นที่ป่าไม้เพื่อรองรับหรือป้องกันลมและฝน หรือไม้พื้นล่างถูกบุกรุกทำลายเสียหมด ปริมาณน้ำฝนเมื่อตกลงมาจะไม่มียอดไม้คอยสกัดกั้นไว้ก็จะตกลงกระทบผิวดิน ที่ไม่มีพืชหรือสิ่งใดปกคลุมโดยตรง ความแรงของเม็ดฝนที่ตกลงมาจะทำให้ผิวดินถูกกัดชะล้างและไหลตามไปตามพื้นลาดเอียง และความรุนแรงของปริมาณน้ำฝนที่ตกลงมาทั้งความแรงของเม็ดฝนจะอุดรูระบายของผิวดินที่ทำให้ให้ดินโปร่งและร่วนซุย ให้กลับกลายเป็นดินแน่นทึบ และทำให้ดินมีขาดคุณสมบัติลดลงในเรื่องของการซึมซับน้ำเอาไว้ได้อย่างที่ควรจะเป็น เนื่องจากปริมาณน้ำฝนที่ตกลงมาจะไหลบ่าผ่านผิวดิน โดยมีปริมาณน้ำเพิ่มมากขึ้นจากการไหลบ่ามารวมกันของน้ำ ซึ่งเมื่อบนพื้นดินในพื้นที่ป่าไม่มีสิ่งใดคอยกีดขวางการไหลของน้ำให้ช้าลง (จากความแรงของน้ำฝนบวกกับการลาดเอียงของพื้นที่ป่า) ปริมาณน้ำฝนในป่าก็จะไหลไปได้โดยแรง

เมื่อมวลน้ำมีกำลังแรงมากขึ้นก็จะกัดเซาะเอาผิวดินในเส้นทางที่น้ำผ่านไปด้วย ทำให้หน้าป่ามีสภาพขุ่นขึ้น และดินถูกกัดเซาะไปเป็นจำนวนมากเมื่อฝนตกมาคราวหนึ่งๆ ซึ่งการกัดเซาะของดินดังกล่าวย่อมทำให้ผิวดินที่อุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุต่างๆ ที่เหมาะแก่การเจริญเติบโตของพันธุ์ไม้ต่างๆ ถูกกัดเซาะลงไปสู่ลำธารต่างๆ ด้วย ทำให้ดินที่เหลืออยู่ขาดความอุดมสมบูรณ์ลงอย่างที่เราจะเป็น รวมทั้งตะกอนดินดังกล่าวที่ไหลมากับสายน้ำ จะเป็นตัวเร่งทำลายทำให้ลำน้ำลำธารต่างๆ ตื้นเขินขึ้นเต็มไปด้วยกรวด ทราย และเกิดสันดอนขึ้น ทำให้ระบบทางเดินน้ำส่งผลกระทบต่อระบบการใช้น้ำของชาวบ้านในชุมชน รวมถึงส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศลำน้ำที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำบางชนิดด้วย

การทำไร่ของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มบนพื้นที่สูงในปัจจุบันนั้น ยังมีปัญหาด้านสารพิษตกค้างจากสารเคมีด้วย ซึ่งส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำธรรมชาติของชุมชน เนื่องจากชาวบ้านเริ่มมีการใช้ที่ดินเพื่อการเพาะปลูกอย่างเข้มข้นและต่อเนื่อง ทำให้ดินเสื่อมคุณภาพอย่างรวดเร็ว มีวัชพืชเพิ่มขึ้นในพื้นที่ไร่ ทำให้ชาวบ้านต้องหันมาพึ่งพาการใช้ปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืชในปริมาณมาก และเกิดการตกค้างของสารเคมีในดิน น้ำ และพืช นอกจากนั้นการปลูกพืชนอกฤดูฝนชาวบ้านต้องทำการสูบน้ำจากลำห้วยมาใช้อย่างมาก ทำให้เกิดปัญหาแหล่งน้ำตื้นเขินและขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้ในช่วงฤดูแล้ง ทั้งนี้การใช้สารเคมีและยาปราบศัตรูของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มจะมีการใช้ทั้งปุ๋ยเคมี ปุ๋ยรองพื้น ปุ๋ยเร่งใบและต้น ปุ๋ยเร่งหัว ในอัตราความถี่ 4-5 ครั้งในการผลิต ในขณะที่มีการใช้ยาคุมหญ้า และยาฆ่าหญ้าหลากหลายชนิด โดยแต่ละชนิดชาวบ้าน จะใช้ 2-3 ครั้งต่อฤดูการผลิต บางชนิดใช้ถึงถึง 3-4 วันต่อ 1 ครั้งในช่วงฤดูร้อน ทำให้ลำห้วยปางตอง และห้วยมะเขือส้มซึ่งเป็นแหล่งน้ำใช้และแหล่งจับสัตว์น้ำเป็นอาหารของชาวบ้าน ได้รับผลกระทบจากสารเคมีทำให้สัตว์น้ำตายและลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว พร้อมไปกับการส่งผลกระทบต่อสุขภาพของชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำจากลำห้วยทั้งสองด้วย (สมเพชร เมืองมูล, 2548)

หากชุมชนยังคงมุ่งหน้าบุกเบิกพื้นที่ป่าต่อไปโดยไม่มีการควบคุมและการจัดการที่ถูกต้อง วันหนึ่งชุมชนก็จะต้องได้รับผลกระทบและประสบกับปัญหาต่างๆ ติดตามมาอย่างมากมาย โดยเฉพาะการหันมาร่วมมือกันในการป้องกันรักษาป่าและทรัพยากรของชุมชนที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งพื้นที่ทำกิน และแหล่งพึ่งพาใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ ไว้จึงเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่ชุมชนจะต้องเข้าใจและร่วมมือกันปฏิบัติอย่างจริงจังในการปกป้องรักษาพื้นที่ป่าไม้เอาไว้ส่วนหนึ่งก็เพื่อเป็นการป้องกันมิให้เกิดภาวะวิกฤติทางธรรมชาติที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนในด้านต่างๆ และหากมีอุบัติภัยธรรมชาติเกิดขึ้น ก็จะทำให้ชาวบ้านสามารถอุ่นใจได้อย่างหนึ่งว่าการรักษาทรัพยากรป่าไม้ให้มีความอุดมสมบูรณ์จะสามารถช่วยลดความรุนแรงของภัยธรรมชาติเหล่านั้นได้ การร่วมมือกันในการป้องกันมิให้สมาชิกในชุมชนบุกรุกทำลายหรือใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

ป่าไม้อย่างไรจึงจำกัดนี้ จะเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้ระบบนิเวศป่าไม้ของชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม ยังมีศักยภาพในการรองรับกระบวนการทางธรรมชาติได้อย่างต่อเนื่อง และช่วยป้องกันมิให้ชุมชน ได้รับผลกระทบจากภัยธรรมชาติเหล่านั้นจนเกินไป การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ของชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม ด้านหนึ่งจึงเป็นการแสวงผลประโยชน์และการแย่งชิงทรัพยากรในพื้นที่ป่าไม้ของชุมชน ในลักษณะ มือใครยาวสาวได้สาวเอา จนขาดความตระหนักถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนและที่จะเกิดขึ้น กับลูกหลานของตัวเองในอนาคต และในอีกด้านหนึ่งการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าไม้ผืนหนึ่งของชุมชน จึงเท่ากับเป็นการทำลายความมั่นคงของชีวิตลูกหลานที่จะเกิดขึ้นตามมานั่นเอง

4.4 การจัดการปัญหาการบุกรุกทำลายป่า

การศึกษาการจัดการปัญหาการบุกรุกทำลายป่า ผู้ศึกษาต้องการศึกษาถึง 1) การจัดการ ปัญหาการบุกรุกทำลายป่าโดยภาครัฐ และ 2) การจัดการปัญหาการบุกรุกทำลายป่าโดยชุมชน โดยมีการประสานความร่วมมือระหว่างกัน ในการส่งเสริมการจัดการผ่านโครงการช่วยเหลือ ของรัฐ และการตั้งกฎระเบียบในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ด้วยตัวของชุมชนเอง โดยมีรายละเอียด เนื้อหาในการศึกษาดังต่อไปนี้

4.4.1 การจัดการปัญหาการบุกรุกทำลายป่าโดยภาครัฐ

ก) การส่งเสริมการฟื้นฟูป่าระหว่างรัฐกับชุมชน

จากการศึกษาถึงสาเหตุการทำลายพื้นที่ป่าไม้ของชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม นั้น พบว่าในอดีตชุมชนมีการเปิดพื้นที่ป่าเพื่อปลูกพืชเสพติด (ฝิ่น) เป็นจำนวนมากจนสามารถสร้าง รายได้ให้กับครอบครัวและชุมชนอย่างมหาศาล แต่พื้นที่ป่าที่ชาวเขาเผ่าม้งทำลายเพื่อปลูกพืชเสพติด นั้นกลับมีสภาพเสื่อมโทรม และทำให้ระบบนิเวศเปลี่ยนไป ต่อมารัฐบาลมีนโยบายในการปราบปราม ยาเสพติดที่เข้มงวด กำหนดโทษผู้ค้า ผู้เสพ หนักมากโดยเฉพาะการเพิ่มมาตรการการยึดทรัพย์สิน ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มเกิดความกลัว และมีความตระหนักในพิษภัยของ การปลูกพืชยาเสพติด จึงได้หันมาทำการเกษตรกรรมปลูกพืชเชิงเดี่ยว ซึ่งถือว่าเป็นพืชเศรษฐกิจ และตลาดมีความต้องการสูง เช่น กะหล่ำ แครอท เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนั้นชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม จึงเปลี่ยนจากการปลูกฝิ่น แล้วหันมาทำการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง และ เพิ่มปริมาณพื้นที่ปลูกไปเรื่อยๆ เป็นการทดแทนรายได้ที่ขาดหายไปจากการปลูกพืชเสพติด โดย แต่ละครอบครัวมีพื้นที่ในการปลูกพืชดังกล่าวถึงครอบครัวละประมาณ 3 – 50 ไร่ (โดยเฉพาะใน

กลุ่มชาวม้งจะมีอัตราการถือครองที่ดินมากที่สุด) ซึ่งเป็นการทำการเกษตรกรรมที่ปราศจากการควบคุม โดยมีเงื่อนไขขึ้นอยู่กับแรงงานและความสามารถที่จะครอบครองที่ดินได้ตามกำลังการผลิต

ในระยะต่อมาได้มีการดำเนินงานตามแนวทางอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถ ให้มีการฟื้นฟูสภาพป่าในพื้นที่บ้านห้วยมะเขือส้ม ทำให้ชาวบ้านบ้านห้วยมะเขือส้มเกิดความสำนึกและตระหนักถึงภัยธรรมชาติที่เกิดจากการบุกรุกทำลายป่าไม้ว່จะเป็นภาวะการเกิดน้ำท่วมในฤดูฝน การพังทลายของดิน การเกิดหมอกควันจากไฟป่า การขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง และสภาพอากาศที่เคยชุ่มชื้นหนาวเย็นเปลี่ยนเป็นอากาศที่ร้อน จึงได้มีการสนองแนวพระราชดำริที่จะให้มีการฟื้นฟูสภาพป่าให้กลับมาสมบูรณ์ดังเดิม โดยทางหน่วยงานราชการของกระทรวง ทบวง กรม ต่าง ๆ ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ก็ได้หันมาสร้างแรงจูงใจให้กับชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม ด้วยการเข้าร่วมดำเนินงานตามแนวทางพระราชดำริเพื่อส่งเสริมให้ราษฎรมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ และส่งเสริมอาชีพใหม่เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชาวบ้านให้พ้นไปจากวิถีชีวิตเดิมๆ ที่จะเกี่ยวข้องกับการทำลายป่า แรงจูงใจนี้ทำให้ชาวบ้านเกิดแรงบันดาลใจ เข้าไปร่วมดำเนินงานกับหน่วยงานต่างๆ เช่น การสละพื้นที่ๆ เคยเป็นไร่ฝิ่นเก่า หรือไร่เลื่อนลอยเพื่อมอบให้ให้กรมอุทยานฯ เข้าไปดำเนินการปลูกต้นไม้ฟื้นฟูสภาพป่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 โดยได้นำเอาชนิดพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่ชาวบ้านมีความต้องการที่จะใช้เข้าไปส่งเสริมในการปลูก อาทิ เช่น ไม้ก่อ ไม้ไผ่ หวาย จนถึงปัจจุบันได้ดำเนินการปลูกฟื้นฟู ไปแล้ว 16, 650 ไร่ (ดวงจันทร์ กิริรัช, ชัยยงค์ ครอบคอน, โสภณ พึ่งบุญ สืบพันธุ์ สุขสมัย, 2548) ชาวบ้านก็จะมียรายได้เพิ่มจากการไปเป็นคนงานของหน่วยงานสวนป่าตามโครงการพระราชดำริ ปางตอง 2 (ปางอุ๋ง) ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างรายได้ให้ครอบครัวได้อีกทางหนึ่ง ประเด็นเกี่ยวกับการจัดการฟื้นฟูสภาพป่านี้นายตานุญ (2548) ได้กล่าวให้สัมภาษณ์ว่า

“ในระยะหลังพี่น้องของเรา เห็นว่าแนวทางโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ จะช่วยส่งเสริมให้ชาวบ้านมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีรายได้ที่แน่นอน และการปลูกป่านี้ก็สามารถที่จะช่วยให้ไม่มีปัญหาการเกิดน้ำท่วม ไม่มีหมอกควัน และหน้าแล้งก็จะมีน้ำใช้หากพวกเราช่วยกันปลูกและช่วยกันรักษา พวกเราจึงได้ร่วมกันประชุมและขอความร่วมมือกับชาวบ้านในชุมชน ที่จะอนุญาตให้เจ้าหน้าที่เข้ามาปลูกป่า เพื่อเป็นการจัดการป่าไม้ตามแนวทางพระราชดำริเพื่อจะเกิดผลดีต่อลูกหลานของเราในอนาคตต่อไป ซึ่งพวกเราที่เต็มใจที่จะสละพื้นที่ให้กับโครงการ”

ด้วยอำนาจ บทบาท และหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ภาครัฐในการตอบสนองแนวพระราชดำริที่จะนำพื้นที่ของชาวบ้านที่เสื่อมโทรมมาปลูกสวนป่า เพื่อให้ป่าไม้สามารถฟื้นตัวได้รวดเร็วยิ่งขึ้น ซึ่งทางเจ้าหน้าที่ก็จะต้องทำการประสานขอความร่วมมือจากชาวบ้านในพื้นที่เสียก่อนพื้นที่ที่ได้กลับคืนมาจากการมอบให้ของชาวบ้านนั้น ในระยะแรกเป็นช่วงที่ยังไม่ค่อยประสบความสำเร็จ

สำเร็จมากนัก เนื่องจากชาวยังรู้สึกว่าจะใจที่จะต้องยกให้ด้วยความเกรงใจ แต่กลับมีความหวาดระแวงภายในความรู้สึกเล็กๆ ของชาวบ้านว่า ที่ดินของชาวบ้านที่เหลื่ออยู่อาจจะถูกริบคืนไปอยู่ในมือของเจ้าหน้าที่โครงการอันเนื่องพระราชดำริทั้งหมด ชาวบ้านจึงรู้สึกกลัวต่อการที่จะไม่มีที่ดินทำกิน ในช่วงระยะแรกชาวบ้านก็จะทำการกันพื้นที่ไว้ใช้สอยเป็นจำนวนมาก แต่ในการปลูกป่าเพื่อการฟื้นฟูสภาพป่าให้มีความสมบูรณ์ เจ้าหน้าที่ก็ยังอนุญาตผ่อนผันให้ชาวบ้านที่มีพื้นที่เพาะปลูกบริเวณริมห้วยหรือพื้นที่ๆ ดินที่ราบลุ่มภูเขาขึ้นไปจนถึงพื้นที่สูง ในระยะ 40 เมตร เพื่อให้ชาวบ้านทำกินได้ และเมื่อสำรวจดูแล้วก็พบว่า มีที่ดินทำกินของชาวบ้านที่อยู่ตามแนวที่กล่าวมาเป็นจำนวนมากพอสมควร

ข) การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

การดำเนินงานของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ นับตั้งแต่กรมส่งเสริมการเกษตร กรมประมง กรมพัฒนาที่ดิน กรมวิชาการเกษตร กรมปศุสัตว์ กรมชลประทาน หน่วยงานฝ่ายทหารจากกรมทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ กองทัพอากาศที่ 1 ได้เข้ามาดำเนินงานช่วยเหลือชาวบ้านห้วยมะเขือส้มแบบบูรณาการ และมีคณะทำงานแยกออกเป็นแต่ละส่วนตามหน้าที่ของแต่ละกระทรวง ซึ่งหลายหน่วยงานที่กล่าวมาก็ได้เข้ามาดำเนินงานในพื้นที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้เกิดผลเป็นรูปธรรมหลาย ๆ โครงการ เช่น กรมประมง ก็ได้นำพันธุ์ปลาชนิดต่างๆ มาร่วมกับชาวบ้านบ้านห้วยมะเขือส้มเพื่อนำไปปล่อยลงสู่อ่างน้ำปางตอง (ในพื้นที่โครงการพระราชดำริปางตอง 2) อ่างน้ำบ้านห้วยมะเขือส้ม และแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ปืละเป็นจำนวนมาก เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ได้มีปลาในการบริโภคในพื้นที่ดังกล่าว สำหรับอ่างเก็บน้ำที่ทางการได้สร้างขึ้นมาเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ในช่วงฤดูแล้ง ทำให้ชาวบ้านได้บริโภคอาหารจากแหล่งน้ำได้อย่างพอเพียง (เอกพจน์ เจริญศิริวงศ์ธนา, 2548) และกรมส่งเสริมการเกษตรก็ยังได้เข้ามาให้การสนับสนุนส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชทางเศรษฐกิจหลายๆ ชนิด เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างพอเพียง หากมีมากก็สามารถนำไปขายเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัวเป็นอาชีพเสริมด้วย โดยมุ่งเน้นการเพาะปลูกพืชที่ปลอดภัยจากสารพิษ เป็นการปลูกฝังและส่งเสริมให้ชาวบ้านอยู่กับป่าได้อย่างเข้าใจและยั่งยืน (สมเพชร เมืองมูล, อ้างแล้ว)

จากการเข้าไปสำรวจในพื้นที่โครงการพระราชดำริปางตอง 2 และพื้นที่ที่หน่วยงานต่างๆ ได้เข้ามาช่วยส่งเสริมชาวบ้าน ผู้ศึกษาพบว่า พืชผักหลายชนิดที่ชาวบ้านได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐเหล่านั้นไม่ว่าจะเป็น ถั่วลิสง มะม่วง ขนุน กาแฟ ผลไม้เมืองหนาว และยังสามารถส่งเสริมให้ราษฎรปลูกไม้ดอก และการปลูกพืชสมุนไพร ฯลฯ ถือได้ว่าประสบความสำเร็จในระดับที่น่าพอใจเป็นอย่างยิ่ง และการดำเนินงานบางอย่างก็ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นอย่างดี แต่บางอย่างชาวบ้านก็ยังไม่ให้ความสนใจ เนื่องจากว่าการส่งเสริมการปลูกพืชชนิดต่างๆ ที่มาจาก

ต่างถิ่นนั้นชาวบ้านไม่ได้นิยมบริโภคอยู่ในชีวิตประจำวัน รวมทั้งขาดประสบการณ์และความรู้ความเข้าใจที่จะดูแลได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากวิธีการเพาะปลูก และชนิดสายพันธุ์พืชที่นำมาปลูกนั้นไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและการบริโภคและไม่ได้เป็นที่ต้องการของตลาด จึงทำให้ชาวบ้านเกิดความท้อแท้และมองไม่เห็นช่องทางในการที่จะต่อยอดสร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้ ทั้งนี้อย่างที่ได้อธิบายแล้วว่า พืชต่างถิ่นบางอย่างนั้นชาวบ้านไม่ได้มีความรู้และความชำนาญในการดูแลรักษามาก่อนเลย เหตุผลส่วนหนึ่งก็มาจากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องมีเวลามาให้คำปรึกษาแนะนำน้อยมาก ดังที่นายอ่องหมิ่น (2548) ได้กล่าวกับผู้ศึกษาว่า “เราปลูกดอกและผักปลอดสารพิษแล้วเอาไปขายในตัวเมืองแม่ฮ่องสอนขายไม่ค่อยได้มาก ทำให้ไม่คุ้มเมื่อคิดค่าขนส่ง เราจึงเลิกปลูกและได้ขอให้เจ้าหน้าที่หาพ่อค้าคนกลางมาซื้อในพื้นที่หรือเจ้าหน้าที่รับไปจำหน่ายให้ เจ้าหน้าที่ก็บอกว่ากำลังดำเนินการอยู่ แต่เรายังปลูกกันอยู่เล็กน้อยเพื่อนำไปขายในหมู่บ้านและกินในบ้าน”

ประเด็นนี้จึงเป็นเรื่องของการจัดการที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ในฐานะที่ชุมชนเป็นผู้ผลิตและต้องกลายเป็นผู้รับภาระไปด้วยอย่างปฏิเสธมิได้ หลายโครงการจึงมีปัญหาทางด้านการจัดการที่ส่งผลให้ชาวบ้านไม่อยากเข้าร่วม เนื่องจากไม่มีหลักประกันให้ชาวบ้านได้ว่าสิ่งที่ชุมชนกำลังทำอยู่นั้นชุมชนจะได้รับผลประโยชน์ตอบแทน แต่มิได้หมายความว่าโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริล้มเหลว หากแต่กลับเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนผ่านการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งถือว่าเป็นการจัดการแก้ไขปัญหามนพื้นฐานความจริงของชุมชนเลยทีเดียว เพราะอย่างน้อยโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ก็สามารถที่จะทำให้ชาวบ้านสามารถดำรงอยู่ได้อย่างพอเพียงและนำไปสู่การจัดการแก้ไขปัญหาคด้วยตัวของชาวบ้านเอง ซึ่งเป็นการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านผ่านบทเรียนในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน เพื่อที่จะได้นำไปสู่การแก้ไขปัญหของชุมชนได้อย่างถูกต้องในอนาคต และถึงแม้ว่าชาวบ้านห้วยมะเขือส้มส่วนใหญ่จะมีความแตกต่างกันทางด้านชาติพันธุ์ แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ก็มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเกี่ยวพันกันในการพึ่งพาอาศัย และการไปมาหาสู่กัน ทำให้ชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มมีการรวมตัวกันและสื่อสารถึงกันได้อย่างรวดเร็ว ทำให้การเข้าถึงชุมชนของหน่วยงานส่งเสริมต่างๆ ในพื้นที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สามารถทำได้สอดคล้องและต่อเนื่องกันตามแผนงานส่งเสริมการฟื้นฟูชุมชนให้อยู่ร่วมกับป่า โดยอาศัยความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งเป็นเครือข่ายที่สำคัญต่อการกระจายความคิดและขอความร่วมมือกับชาวบ้าน ทำให้เกิดการร่วมกันจัดการ ดูแล และรักษาป่าไม้ของชุมชนขึ้น เนื่องจากชาวบ้านห้วยมะเขือส้มมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับป่ามาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน และประสบการณ์ในอดีตที่ชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มมีปัญหาในเรื่องการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ เพื่อเข้าไปใช้พื้นที่ และมีการตัดไม้ทำลายป่าทำให้พื้นที่ป่าไม้จึงได้ถูกทำลายเป็นจำนวนมาก จนทำให้ปริมาณน้ำในลำธารช่วงฤดูแล้งได้ลดลงตามไปด้วย ชาวบ้านจึงได้เห็นความสำคัญของป่าและน้ำว่าเป็นทรัพยากรที่จำเป็นในการดำรงชีวิต

เป็นแหล่งน้ำสำหรับการอุปโภคและการบริโภค รวมถึงการทำกรเกษตร อันเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม ทำให้ชาวบ้านเริ่มเกิดจิตสำนึกในการหวงแหนและรักษาป่าไว้ สำหรับใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ และป่าร่วมกัน (ด้วยการได้รับประสบการณ์จากภาวะน้ำขาดแคลนในช่วงฤดูแล้ง) เพื่อผลิตทางการเกษตร และผลิตจากป่า ทำให้ชาวบ้านมีความต้องการที่จะรักษาป่าแห่งนี้ไว้ให้คงอยู่กับหมู่บ้านต่อไป

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริได้เข้ามามีส่วนร่วมและสร้างความเข้าใจกับชุมชน เพื่อขอให้ชุมชนเข้ามาช่วยกันรักษาทรัพยากรป่าไม้ ในฐานะที่ชาวบ้านจะเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์และเป็นผู้ได้รับผลกระทบ ดังนั้นหน้าที่ในการดูแลรักษาป่าก็ควรจะเป็นหน้าที่ของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มทุกคน และการดูแลรักษาป่าของชาวบ้าน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้น (ยุคฟื้นฟูไปตามโครงการพระราชดำริ) พบว่า ล้วนเกิดจากความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านในชุมชนกับหน่วยงานในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ทำให้พื้นที่ป่าไม้ของชุมชนยังคงสภาพความอุดมสมบูรณ์อยู่ได้ โดยชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการดูแล และรักษาป่าผ่านระบบองค์กรหมู่บ้าน (คณะกรรมการชุมชน) ทำให้ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มได้รับผลประโยชน์ตอบแทนจากการจัดการดูแลและรักษาป่าในรูปแบบของการได้รับประโยชน์กลับคืนมาด้วย และการที่ชาวบ้านในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาพื้นที่ป่าไม้ร่วมกับทางหน่วยงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ผ่านโครงการปลูกป่าใช้สอย ป่าแหล่งอาหารชุมชน การเพาะเลี้ยงสัตว์ป่า ฯลฯ ทำให้ชาวบ้านมีประโยชน์ร่วมกันกับทางฝ่ายโครงการของภาครัฐ ทำให้ชาวบ้านเห็นผลประโยชน์ที่ตนเองจะได้รับ และมีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องป่าไม้มากขึ้นจึงก่อให้เกิดความตระหนักและความรู้สึกหวงแหนพื้นที่ป่าไม้มากยิ่งขึ้น ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มยังได้มีการจัดการป่าไม้ในรูปแบบของความเชื่อและพิธีกรรมในเรื่องของผี ได้แก่ ผีขุนน้ำ ซึ่งเป็นความเชื่อในเรื่องการทำมาหากินและความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศป่าไม้ โดยที่แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ก็จะมีพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำร่วมกัน และก็จะมีการแยกไปประกอบพิธีกรรมตามระบบความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง

การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้นมีมิติหนึ่ง จึงขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่แน่นแฟ้น หรือความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันที่สะท้อนออกมาในรูปแบบของความเชื่อ อุดมการณ์ และพิธีกรรมที่ชุมชนยึดถือและปฏิบัติร่วมกันในการจัดการดูแล รักษาป่า ได้แก่ พิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ ที่ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มจะมาร่วมกันจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำทุกปี ซึ่งความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวเป็นเครื่องมือที่ช่วยตอกย้ำให้ชาวบ้านเกิดสำนึกในการรักษาพื้นที่ป่าไม้ร่วมกัน ก่อให้เกิดความให้มั่นคงทางด้านแหล่งทรัพยากร และช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชนให้มีความแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น

ค) การสร้างแหล่งอาหารธรรมชาติให้กับชุมชน

จากการที่ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มเคยพึ่งพาใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เพื่อใช้เป็นแหล่งปัจจัยสี่ในการเลี้ยงชีพตามวิถีพื้นบ้านอย่างพอเพียงมาอย่างยาวนาน กลับถูกกระแสการพัฒนาจากภายนอกรุกคืบเข้ามาในชุมชนในหลายๆ ด้าน ทำให้วิถีคิดของชาวบ้านในการบริโภคเริ่มเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการวิ่งตามกระแสเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวของชาวบ้าน ส่งผลให้มีการบุกรุกทำลายแหล่งทรัพยากรป่าไม้ที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์ ให้ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว จึงทำให้แหล่งหาอาหารของชาวบ้านถูกทำลายลงไปด้วยพร้อมกัน โดยมีการนำเข้าพืชต่างถิ่นเข้ามาปลูกอย่างมากมาย (ทั้งจากนายทุนและจากหน่วยงานภาครัฐก่อนหน้านี้) พร้อมทั้งการเข้ามาควบคุมกันของยาฆ่าแมลงและสารเคมีที่ถูกกระดมมาใช้ในการเกษตรกรรมบนพื้นที่สูงอย่างขาดความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมของนายทุน และการขาดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องของชาวบ้าน ผลที่ตามมาสู่ชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม ก็คือ ก็คือการสูญหายของพันธุ์พืชดั้งเดิม การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศป่าไม้ สัตว์และแมลงในระบบนิเวศดั้งเดิม ที่เคยมีความจำเป็นต่อการสืบขยายพันธุ์ของพืชต่างๆ ถูกกำจัดไปด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์จากการใช้สารเคมีของชาวบ้านเองอย่างน่าเสียดาย การขยายตัวของกระแสการพัฒนาดังกล่าว ยังทำให้ชาวบ้านต้องไปพึ่งพาสິงที่อยู่ภายนอกชุมชนมากขึ้น ทั้งในด้านของเงินทุนจากนายทุน เครื่องมือในการเกษตร ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง วิธีการจัดการ ฯลฯ เป็นต้น ผลก็คือ ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มพากันละเลยองค์ความรู้และวิธีการดั้งเดิมของชุมชนที่เคยปฏิบัติสืบทอดต่อๆ กันมา ด้วยเห็นว่าวิธีการดังกล่าวไม่ทันต่อระยะเวลาในการผลิตที่ต้องแข่งกันเพื่อให้ผลผลิตออกสู่ตลาดเร็วที่สุด (เพราะผลผลิตที่ออกก่อนย่อมขายได้ในราคาที่สูง) วิถีคิดเช่นนี้ นำไปสู่การแข่งขันและแก่งแย่งทรัพยากรภายในกลุ่มชาวบ้านด้วยตนเอง แบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา เช่น การแย่งน้ำในการเกษตร การบุกรุกป่าเพื่อเปิดพื้นที่ทำกินใหม่ เป็นต้น ผลที่ตามมาก็คือระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป จากการพึ่งพากลายเป็นความขัดแย้งจากการเอามื้อเอาแรงกลับกลายมาเป็นการจ้างแรงงานรายวันแทน ระบบเศรษฐกิจและการบริโภคเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบวิถีคิดของชาวบ้าน ที่มีต่อการจัดการทรัพยากรแบบหน้ามือเป็นหลังมือ เพราะชาวบ้านไม่ได้มุ่งเอาสิ่งแวดล้อมเป็นตัวตั้งอีกต่อไป หากแต่มุ่งเอาการบริโภคเป็นหลักแทนในการดำรงชีวิต

วิถีคิดในการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านดังกล่าว จึงเป็นวิถีคิดที่ไม่นำไปสู่ความยั่งยืน เนื่องจากระบบการบริโภคด้วยการเอาเงินเป็นตัวตั้งนั้น จะกระตุ้นให้ชาวบ้านไม่รู้จักคำว่าพอและจะแสวงหาการบริโภคขึ้นเรื่อยๆ จนขาดการคำนึงถึงสภาพทางสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่ถูกบุกรุกทำลายด้วยฝีมือของชาวบ้าน เพื่อตอบสนองระบบเศรษฐกิจเป็นสำคัญ แต่ขาดมิติที่มุ่งถึงความยั่งยืนของระบบธรรมชาติอย่างจริงจัง ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มเปลี่ยนแปลง

ไปจากการที่เคยอยู่เป็นกลุ่มชาวบ้านที่เรียบง่าย และกลมกลืนไปกับทรัพยากรป่าไม้ที่มีหลากหลาย กลับกลายเป็นการดำรงชีวิตที่เลียนแบบตามวิถีคนในเมือง จึงทำให้แบบแผนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป และไม่ได้จำกัดเพียงแค่การพึ่งพาแบบพอใช้สอยในครอบครัวหรือในชุมชนเท่านั้น แต่กลับเป็นการใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการอันไม่มีขีดจำกัดตามแบบอย่างการบริโภคแบบชุมชนเมืองแทบทั้งสิ้น

ผลที่ตามมาก็คือ ความแตกต่างด้านฐานะและรายได้ของชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม ที่ก่อให้เกิดชนชั้นในการเข้าถึงทรัพยากรในชุมชนไปจนถึงการผูกขาดทรัพยากรส่วนรวมไว้ในกลุ่มคนส่วนน้อยของชุมชน ทำให้คนส่วนมากของชุมชนที่มีฐานะยากจนและไม่มีที่ทำกินที่เพียงพอ ต้องผันตัวเองไปเป็นแรงงานรับจ้างให้กับกลุ่มที่มีฐานะในชุมชนด้วยการปลูกกะหล่ำ ถางพื้นที่ป่าให้กับคนมีฐานะในชุมชน จนทำให้แหล่งทรัพยากรที่กลุ่มคนเหล่านี้เคยพึ่งพาอาศัยใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตต้องถูกบุกรุกทำลายด้วยน้ำมือของพวกเขาเอง รายได้ที่ไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ พื้นที่ป่าที่เริ่มเสื่อมโทรม ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้เริ่มประสบกับปัญหาเรื่องที่ดินและแหล่งทำมาหากิน ซึ่งส่งผลกระทบต่อดำรงชีวิตของชาวบ้านอย่างรุนแรง

หน่วยงานโครงการอันเนื่องมาจากการพระราชดำริ รับทราบถึงปัญหานี้เป็นอย่างดี จึงได้ดำเนินการรับกลุ่มคนเหล่านี้เข้าร่วมงานกับหน่วยงาน โครงการอันเนื่องมาจากการพระราชดำริ เพื่อให้มีรายได้จากการเป็นลูกจ้าง พร้อมไปกับการอบรมให้ความรู้กับกลุ่มคนเหล่านี้ในการที่จะส่งเสริมให้มีการฟื้นฟูป่าไม้ให้กลับคืนมาสมบูรณ์เหมือนดังเดิม แต่พบว่าชาวบ้านยังประสบกับปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินและการขาดแคลนแหล่งอาหาร ทางโครงการฯ จึงได้จัดทำโครงการสร้างแหล่งอาหารให้กับชุมชน เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานของชุมชนพร้อมๆ ไปกับการจัดการแก้ไขปัญหให้กับชุมชนอย่างรอบด้าน (วิโรจน์ บรรณเจตฤทธิ, 2548) ทำให้ชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มกลายเป็นชุมชนที่ได้เปรียบชุมชนอื่นๆ ในด้านแหล่งอาหารที่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมสนับสนุนจากโครงการอันเนื่องมาจากการพระราชดำริ ซึ่งผู้ศึกษาพบว่า ชุมชนแห่งนี้ยังได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจัดการที่หลากหลายควบคู่กันไปด้วย เช่น โครงการปลูกป่าใช้สอย โครงการธนาคารอาหารชุมชน (Food Bank) และโครงการปล่อยพันธุ์ปลาในอ่างเก็บน้ำของชุมชน แหล่งน้ำธรรมชาติ และในเขตพื้นที่โครงการพระราชดำริปางตอง 2 (ซึ่งเป็นโครงการที่ต่อเนื่องทุกปี) ทำชาวบ้านในชุมชนสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ในการตกปลาไปทำอาหารเลี้ยงชีพได้ตลอดทั้งปี ทั้งนี้เนื่องจากว่าในพื้นที่อ่างเก็บน้ำห้วยปางตองนั้นมีการปล่อยพันธุ์ปลาอยู่หลายชนิด เช่น ปลายี่สก ปลานวลจันทร์ ปลาช่อน ปลาดุก ปลานิล ปลาดู ปลาตะเพียน ปลาหมอ ปลาสาวย เป็นต้น ซึ่งชาวบ้านจะเข้าไปหาปลาด้วยการใช้เหยื่อล่อด้วยวิธีการต่างๆ ที่เพียงพอต่อการบริโภค

ของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มสามารถประหยัดรายจ่ายค่าอาหารในครอบครัวได้เป็นอย่างมาก (เอกพจน์ เจริญศิริวงษ์ธนา, 2548)

การส่งเสริมธนาคารอาหารชุมชน ที่หน่วยงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินำพันธุ์ไม้ผลต่างๆ ไปปลูกเพื่อให้ชาวบ้านในชุมชนร่วมกันดูแลและสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการประกอบอาหารได้อย่างมากมาย แม้ปัจจุบันชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มจะมีวิถีการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมากมาย โดยเฉพาะการที่สังคมบริโภคนิยมได้รุกเข้ามามีอิทธิพลในชุมชน สินค้าและอาหารต่างถิ่นล้นหลามเข้ามาสู่ชุมชนมากมาย แต่ชาวบ้านที่นี่ก็ยังคงพึ่งพาแหล่งอาหารจากป่าอยู่ เนื่องจากชาวบ้านมีพื้นฐานความรู้และความเคยชินต่อการแสวงหาอาหารตามแหล่งธรรมชาติเป็นทุนเดิมมาก่อนหน้านั้นแล้ว การส่งเสริมจากภาครัฐด้วยการสร้างแหล่งอาหารให้กับชุมชนนั้นจึงเป็นการเติมเต็มให้กับชาวบ้าน เพราะการสร้างแหล่งอาหารให้กับชุมชนนั้น ไม่ได้หมายความว่า เป็นการหยิบยื่นเพื่อให้ชุมชนรับหรือรอคอยการช่วยเหลือจากภาครัฐแต่เพียงอย่างเดียว แต่สิ่งที่สำคัญในสร้างแหล่งอาหารให้กับชุมชนนั้น หมายถึง การดึงเอาชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีประโยชน์การดำรงชีวิต เพื่อขยายไปสู่การจัดการทรัพยากรด้านอื่นๆ ต่อไป โดยมีชุมชนเป็นผู้ดูแลรักษาในฐานะที่ชุมชนเป็นผู้มีส่วนได้เสียที่สำคัญ การรักษาแหล่งทรัพยากรและแหล่งอาหารของชุมชน จึงเท่ากับเป็นการปลูกฝังให้ชุมชนรู้จักรักษาความมั่นคงของทรัพยากรเหล่านี้บนความมั่นคงทางสังคมของชุมชนนั่นเอง เนื่องจากการบริโภคสินค้าจากต่างถิ่นของชาวบ้านนั้น จะต้องได้มาด้วยการแลกเปลี่ยนผ่านระบบเงินตราเท่านั้น โดยที่ชาวบ้านมีทางเลือกในการบริโภคด้วยการซื้อน้อยหรือซื้อมากแต่เพียงฝ่ายเดียว ซึ่งนั่นก็ไม่ใช่ความมั่นคงทางด้านอาหารในระยะยาวของชุมชนแต่อย่างใด (วุฒิจิตร เสนีวงศ์ ณ อยุธยา, 2548)

การที่ชุมชนต้องแลกเปลี่ยนสินค้าในการอุปโภคบริโภคบนพื้นฐานของระบบเงินตราทำให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มต้องหันกลับมาทบทวนฐานปัจจัยการผลิตของตัวเอง นั่นก็คือ การช่วยกันดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ แหล่งน้ำ ธนาคารอาหารชุมชนและร่วมกันกำหนดแบบแผนการใช้ประโยชน์จากป่าและแหล่งอาหารของชุมชนร่วมกัน โดยมีเป้าหมายสูงสุดเพื่อการกินดีอยู่ดี ควบคู่ไปกับอนุรักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติเอาไว้ เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งต้นน้ำลำธาร และเพื่อการกินดีอยู่ดีของชุมชนไปจนถึงคนรุ่นลูกหลานที่จะเกิดขึ้นตามมา ผู้นำชุมชนและเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินำจึงส่งเสริมให้ชาวบ้านร่วมกันดูแลรักษาป่า แหล่งอาหารธรรมชาติ และพึ่งพิงฐานทรัพยากรทางธรรมชาติของชุมชนไม่ว่าจะเป็นอาหารจากป่า สมุนไพร แหล่งไม้พื้น (จากโครงการปลูกสวนป่าไม้ใช้สอย) ซึ่งนับว่าเป็นอีกทางเลือกหนึ่ง ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพวิถีชีวิตของชุมชนได้เป็นอย่างดี และสามารถที่จะต่อยอดไปสู่โครงการอื่นๆ ที่เหมาะสมต่อวิถีการดำรงชีวิตชุมชนสืบต่อไป

ง) การจัดการที่ดินและการส่งเสริมการปลูกหญ้าแฝก

การจัดการในเรื่องที่ดินที่ชาวบ้านทำการครอบครองอย่างผิดกฎหมาย หน่วยงานราชการก็ได้ดำเนินการจัดการสำรวจการถือครองที่ดิน ตามมติคณะรัฐมนตรี 30 มิถุนายน 2541 ให้มีการสำรวจพื้นที่การถือครองที่อยู่อาศัย ที่ดินทำกินของชาวบ้าน เอกชน นิติบุคคลและส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ ที่มีการใช้พื้นที่ในเขตป่าสงวนต่าง ๆ สำหรับในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ปายฝั่งขวา ตอนล่าง พื้นที่หมู่บ้านห้วยมะเขือส้ม หมู่ 5 ตำบลหมอกจำแป่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งการสำรวจการถือครองนี้ มีชาวบ้านเข้ามาแจ้งการครอบครองแก่จำนวน 8 ราย พื้นที่ที่ถือครอง 1,080 ไร่ (ที่ยังไม่ได้แจ้งนั้นประมาณว่าน่าจะมีจำนวนถึง 10,000 – 12,000 ไร่) ส่วนชาวบ้านที่ไม่มาแจ้งการครอบครองที่ดินนั้น เนื่องจากชาวบ้านเกิดความเกรงกลัวคิดว่าเจ้าหน้าที่จะทำการสำรวจไปเพื่อที่จะทำการยึดพื้นที่ดิน และชาวบ้านบางคนก็แจ้งการครอบครองที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง และส่วนใหญ่จะแจ้งเพียงส่วนน้อยเท่านั้น ทั้งๆ ที่เจ้าหน้าที่ทำการสำรวจได้อธิบายหลักการต่างๆ ให้ชาวบ้านได้รับทราบแล้วก็ยังไม่มีการแจ้งเจ้าหน้าที่ ดังนั้นการสำรวจการถือครองที่ดินของชาวบ้านจึงไม่ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงที่ปรากฏอยู่ ทั้งจากการสำรวจและการดูจากภาพถ่ายทางดาวเทียม ประเด็นนี้ผู้ศึกษาได้สอบถามข้อมูลจาก นายยอดสะงะ (2548) ก็ได้กล่าวกับผู้ศึกษาว่า “เมื่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาสำรวจการถือครองที่ดินในการครอบครองของเรา พวกเราก็คิดอยู่นานโดยคิดว่า ถ้าพวกเราแจ้งการครอบครองที่ดินไปหมดทุกแปลงก็กลัวว่าเจ้าหน้าที่จะเอาที่ดินคืนไปหมด และก็ยังกลัวความผิดกฎหมายในข้อหาที่มีที่ดินไว้ครอบครองแบบผิดกฎหมาย และจนถึงนี้ก็ยังไม่มีเจ้าหน้าที่มาแจ้งให้ทราบว่า การสำรวจไปนั้นได้ดำเนินการ ไปถึงไหนแล้ว”

ประเด็นนี้จึงเป็นเรื่องของความหวาดระแวงของชาวบ้านที่มีต่อเจ้าหน้าที่ภาครัฐ จึงทำให้ไม่ได้รับข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริง ภาครัฐจึงทำการแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการด้านที่ดิน ด้วยการเปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถใช้ที่ดินที่เคยใช้มาแต่อดีตนั้นได้ต่อไป แต่มีข้อแม้ว่าชาวบ้านจะต้องไม่ทำการบุกรุกเพื่อเปิดพื้นที่ใหม่อีก ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความพอใจต่อการจัดการของฝ่ายภาครัฐ บางรายที่มีที่ดินมากจนเกินไปทางฝ่ายภาครัฐก็ขอความร่วมมือด้วยการขอพื้นที่ส่วนหนึ่งมาใช้ทำโครงการปลูกหญ้าแฝก และการปลูกป่าธนาคารอาหารชุมชน โดยภาครัฐเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในชุมชนเข้ามาช่วยกันดูแลจัดการกันเอง ส่งผลให้การปลูกหญ้าแฝกในพื้นที่ชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มนั้นประสบความสำเร็จอย่างสูง เนื่องจากชาวบ้านรู้สึกว่าการปลูกหญ้าแฝกเป็นโครงการที่ชาวบ้านได้สร้างและดูแลด้วยน้ำพักน้ำแรงของชาวบ้านเอง ทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึกหวงแหนต่อพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งสามารถให้ประโยชน์กับชุมชนได้อย่างมากมายโดยการสร้างรายได้จากการรับจ้างปลูกแฝก และการนำแฝกไปปลูกในพื้นที่ไร่ของชาวบ้าน โดยที่ชาวบ้านไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย (วิโรจน์ บรรจงเจริญ, 2548)

การเข้ามาช่วยกันของชาวบ้านในการดูแลรักษา และการพึ่งพาใช้ประโยชน์ จากที่ดินของชาวบ้านที่ถูกสร้างให้เป็นพื้นที่ปลูกหญ้าแฝก และพื้นที่แหล่งอาหารของชุมชนนี้ ยังเป็นส่วนสำคัญในการที่จะช่วยสร้างความสัมพันธ์ให้กับชาวบ้านในการใช้ทรัพยากรร่วมกันโดยไม่มีการเอารัดเอาเปรียบกัน ทำให้ชาวบ้านในชุมชนสามารถนำวิธีการดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในการ เพาะปลูกหญ้าแฝกในที่ดินของตนเองโดยไม่ต้องไปบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่ม เพราะปัญหาเกี่ยวกับเรื่องที่ดินทำกินของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มนั้น พบว่าปัญหาหนึ่งที่ชุมชนต้องประสบอยู่ตลอดมานั้นก็คือ ปัญหาการพังทลายของหน้าดินในช่วงฤดูฝน ซึ่งทางภาครัฐก็ได้เข้ามาช่วยเหลือชาวบ้านในการ แก้ไขปัญหาดังนี้ โดยกรมพัฒนาที่ดินสถานีได้เข้ามาส่งเสริมให้มีการปลูกหญ้าแฝก เพื่อป้องกันการ พังทลายของดินในพื้นที่ทำไร่ปลูกข้าว พื้นที่ปลูกพืชผักบนพื้นที่สูงที่มีความลาดชัน ซึ่งเกินกว่า 35% มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกหญ้าแฝกเป็นขั้นบันได ซึ่งชาวบ้านห้วยมะเขือส้มส่วนมาก จะมีพื้นที่ทำไร่อยู่ในที่ลาดชันมาก หน่วยงานดังกล่าวจึงได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวและให้ความ ช่วยเหลือโดยการนำหญ้าแฝกไปให้ชาวบ้านปลูกจำนวนมาก เพื่อป้องกันมิให้หน้าดินพังทลาย ซึ่ง จะส่งผลทำให้พืชที่ชาวบ้านปลูกไว้ได้รับความเสียหาย การส่งเสริมดังกล่าวทำให้ชุมชนสามารถที่ จะนำหญ้าแฝกไปปลูกตามพื้นที่ลาดชันและในบริเวณพื้นที่ไร่ที่อยู่บนพื้นที่สูง ช่วยแก้ไขปัญหา การพังทลายของหน้าดินได้เป็นอย่างดี รวมทั้งยังสามารถช่วยชะลอการไหลของน้ำฝนมิให้ไหล แรงจนพัดพาเอาหน้าดินไปทั้งหมด ซึ่งการปลูกหญ้าแฝกนี้สามารถช่วยลดปัญหาการพังทลายของ ดินได้มาก และยังเป็นตัวช่วยที่สำคัญตามระบบธรรมชาติในการดักกรองซากพืชซากสัตว์มิให้ไหล ลงไปสู่ที่ลุ่มทั้งหมด ทำให้บริเวณพื้นที่ไร่ของชาวบ้านยังมีความอุดมสมบูรณ์ของดินอยู่

จ) การส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเพาะเลี้ยงสัตว์ป่า

การที่ชาวบ้านต่างมุ่งหน้าทำการล่าสัตว์ป่า เพื่อการบริโภคและการนำมาขาย เป็นสินค้านั้น ได้ส่งผลให้สัตว์ป่าที่เคยอาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่ารอบ ๆ บ้านห้วยมะเขือส้มได้ลด จำนวนลงอย่างรวดเร็ว ในอดีตก่อนการก่อตั้งหมู่บ้านห้วยมะเขือส้มนั้น ชาวบ้านที่เข้ามาอาศัยอยู่ ในพื้นที่แห่งนี้ได้เล่าว่า พื้นที่แห่งนี้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์ป่าจำพวกหมูป่า เก้ง กวาง ไก่ป่า และ หมู เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ด้วยลักษณะภูมิประเทศและการคมนาคมที่ยากลำบากต่อการติดต่อกลับ กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ราบอื่นๆ ทำให้ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มที่เข้ามาก่อตั้งหมู่บ้านในระยะเริ่ม แรกได้มีการล่าสัตว์ป่ามาเป็นอาหารเลี้ยงชีพสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และเมื่อสัตว์ป่าถูกล่ามากขึ้น ก็ทำให้ปริมาณของสัตว์เริ่มลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว ควบคู่ไปกับการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อใช้ในการ ทำกิน ทำให้พื้นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าถูกรบกวนและแหล่งอาหารของสัตว์น้อยลง สัตว์ป่าจึงอพยพ เคลื่อนย้ายเข้าไปในพื้นที่ป่าลึกมากยิ่งขึ้น และสัตว์ป่าบางส่วนก็หนีภัยจากการถูกล่าเข้าไปอยู่ใน เขตแดนประเทศพม่าที่มีพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์กว่า ซึ่งพื้นที่ติดต่อกับแนวชายแดนประเทศพม่า

นั้น มีระยะห่างจากบ้านห้วยมะเขือส้มเพียงเป็นระยะทางเพียง 1.5 - 2 กิโลเมตร เท่านั้นเอง (อำนาจ ปวงคำ, 2548)

หน่วยงานราชการโดยกรมอุทยานสัตว์ป่า และพันธุ์พืช จึงได้จัดตั้งสถานีวิจัย และเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าขึ้นมา เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ด้วยการเพาะพันธุ์สัตว์ป่า เช่น เก้ง กวาง เนื้อทราย หมูป่า ไก่ป่า ไก่ฟ้า และนก นำไปปล่อยกลับคืนสู่พื้นที่ป่าบริเวณรอบ ๆ พื้นที่ป่าบ้านห้วยมะเขือส้ม เพื่อให้เกิดความสมดุลในระบบนิเวศที่ดีขึ้น และจะอนุญาตให้ชาวบ้านล่าสัตว์ได้ตามฤดูกาลที่เหมาะสม ดังที่นายอหฺล (2548) ให้สัมภาษณ์กับผู้ศึกษาว่า “ก่อนนี้พวกเราชาวบ้านได้ล่าสัตว์ใหญ่ ๆ เพื่อนำมาเป็นอาหารเพราะว่าระยะทางไปตลาดแม่ฮ่องสอนไกลมาก ทางไม่ค่อยจะดี รถยนต์ไปกลับใช้เวลาการเดินทาง 6-8 ชั่วโมง เราได้ล่าสัตว์ป่ามากิน ที่ล่าได้มากก็คือพวกหมูป่า กวางและหมี อาทิตย์หนึ่งล่าได้ประมาณ 5-6 ตัว นอกจากนี้ก็ยังมีชาวบ้านในพื้นที่อื่นเข้ามาล่าสัตว์ป่าบ้างเป็นครั้งคราว จนเดี๋ยวนี้สัตว์ป่าเหล่านี้จึงไม่ค่อยมีให้เห็นแล้ว ต่อมาเมื่อถนนหนทางดีเราก็ก่อนจะล่าสัตว์มากิน เพราะว่าพวกเราต้องไปส่งพืชเกษตรในตัวเองแม่ฮ่องสอนเกือบทุกวันก็จะซื้อมาจากในเมือง ยังมีแนวพระราชดำริของในหลวงและแม่หลวงที่ทำให้มีการเพาะเลี้ยงสัตว์ป่ามาปล่อยเพิ่มในพื้นที่ ทำให้พวกเราไม่อยากจะล่าสัตว์ป่ามากินกันอีก” ภายหลังจากที่ภาครัฐได้เข้ามาส่งเสริมการเพาะเลี้ยงสัตว์ป่าให้กับชาวบ้านห้วยมะเขือส้มนั้น ทำให้ชาวบ้านในชุมชนได้หันมารวมกลุ่มกันในการเพาะเลี้ยงสัตว์ป่า ซึ่งประสบความสำเร็จและสามารถสร้างรายได้เสริมให้กับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการเลี้ยงหมูป่า และการเลี้ยงเก้ง ซึ่งส่วนหนึ่งก็จะส่งคืนให้กับโครงการเพื่อปล่อยกลับคืนสู่ป่า โดยภาครัฐก็จะซื้อผลผลิตที่เกิดขึ้นจากการเพาะเลี้ยงของชาวบ้านเพื่อนำไปแจกจ่ายในหมู่บ้านเครือข่ายอื่นๆ หรือการปล่อยกลับคืนสู่ป่า ซึ่งทำให้ชาวบ้านสามารถที่จะได้รับประโยชน์จากการเพาะสัตว์ป่าตรงนี้ได้เป็นอย่างดี ในส่วนของชาวบ้านที่ทำการเพาะเลี้ยงเพื่อการบริโภคและการค้าขายก็สามารถสร้างรายได้เสริมให้กับชาวบ้านในระดับที่น่าพอใจ โดยส่วนหนึ่งชาวบ้านจะนำมาฆ่าและขายให้กับสมาชิกในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ซึ่งช่วยให้ชาวบ้านมีเนื้อสัตว์บริโภคโดยไม่ต้องเข้าไปล่าสัตว์ในป่า ส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้ของชุมชนเริ่มมีสัตว์ป่าเพิ่มจำนวนขึ้น และสัตว์ป่าที่เคยอพยพหนีไปก็เริ่มเคลื่อนย้ายอพยพเข้ามาหากินในแหล่งเดิม ทั้งนี้ การเลี้ยงสัตว์ป่าของชาวบ้านยังช่วยลดปัญหาไปป่าที่เกิดขึ้น จากการเผาป่าเพื่อล่าสัตว์ได้อีกทางหนึ่งด้วย (อำนาจ ปวงคำ, อ้างแล้ว)

ปัจจุบันชาวบ้านได้มีการแลกเปลี่ยนสินค้ากับคนในชุมชนพื้นราบมากขึ้น การเพาะเลี้ยงสัตว์ของชาวบ้านจึงขยายฐานการตลาดของชุมชนไปสู่ภายนอกด้วย โดยการขายสัตว์ป่าที่เพาะเลี้ยงไปให้กับกลุ่มคนในพื้นที่ราบเพื่อนำไปเพาะเลี้ยงขยายพันธุ์ต่อ หรือการนำไปฆ่าและเพื่อการบริโภคทำให้ชาวบ้านมีกำลังใจที่จะทำการเพาะเลี้ยงสัตว์กันต่อไป รวมทั้งการรับวัฒนธรรม

การบริโภคจากภายนอกเข้ามาสู่ชุมชน จึงทำให้วัฒนธรรมการบริโภคของชาวบ้านก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงตามไป ด้วยการหันมานิยมบริโภคสินค้าจากภายนอกแทน พร้อมกับวิถีแห่งการล่าสัตว์ป่านั้นขาดคนรุ่นใหม่ที่จะเข้ามาสืบทอดความเป็นพรานป่า เพราะกลุ่มคนรุ่นใหม่ของชุมชนส่วนมากสนใจที่เรียนหนังสือ ปลูกพืชผักขาย และการออกไปทำงานรับจ้างต่างถิ่น แทนการล่าสัตว์จึงทำให้สัตว์ป่าสามารถดำรงอยู่รอดได้ จากการหยุดล่าและการหันมาเลี้ยงสัตว์ป่าเพื่อการค้าขายและการบริโภคแทน ส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้ของชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ของพันธุ์สัตว์ป่าที่หลากหลายเพิ่มมากยิ่งขึ้น

4.4.2 การจัดการปัญหาการบุกรุกทำลายป่าโดยชุมชน

ก) การมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐกับชุมชนในการดูแลรักษาป่าไม้

ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มได้มีการพึ่งพาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ เพื่อตอบสนองการดำรงชีวิตของชุมชนหลายด้าน ทั้งในด้านการเกษตรกรรม การหาของป่า แหล่งน้ำ สมุนไพรพื้นบ้าน สัตว์ป่า ฯลฯ ทำให้ชุมชนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทรัพยากรดิน น้ำ และป่าเป็นอย่างสูง รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นของชาวบ้านยังมีความเกี่ยวเนื่องไปถึงระบบประเพณีและความเชื่อต่างๆ ของชุมชนที่แฝงไว้ด้วยความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ชาวบ้านต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรเหล่านั้น โดยอาศัยระบบพิธีกรรมความเชื่อเข้ามาเป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนกับธรรมชาติ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้การขอความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนล้วนดำเนินไปด้วยดี

ทางหน่วยงานโครงการพระราชดำริจึงได้เล็งเห็นคุณค่าของระบบวัฒนธรรมชุมชนในมิติที่เกี่ยวข้องกับการรักษาป่าไม้ จึงได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านมีการรื้อฟื้นประเพณี และการประกอบพิธีกรรมในการเลี้ยงผีขุนน้ำ และพิธีกรรมในระบบการผลิต ผ่านการจัดตั้งองค์กรชุมชน โดยให้ชาวบ้านได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นร่วมกับทางฝ่ายภาครัฐ ทางฝ่ายผู้นำชุมชนและชาวบ้านห้วยมะเขือส้มก็ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานอย่างเต็มที่ โดยทางหน่วยงานโครงการพระราชดำริได้เข้ามาชี้แจงและให้ความรู้กับชาวบ้านในการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรอย่างถูกวิธี ทำให้องค์กรชาวบ้านห้วยมะเขือส้มที่มีผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกในชุมชนเริ่มเรียนรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองในการจัดการ ดูแล รักษา ป่าไม้ ซึ่งได้แก่ การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุการลดลงของทรัพยากรในพื้นที่ป่าไม้ การสอดส่องดูแลผู้ลักลอบตัดไม้ และการควบคุมปริมาณการใช้ไม้พื้นจากป่าของชาวบ้าน การมีส่วนร่วมในการดับไฟป่าและการสร้างแนวกันไฟ การมีส่วนร่วมกับทางฝ่ายเจ้าหน้าที่ฝ่ายภาครัฐในการออกกฎ ระเบียบ และบทลงโทษ และการดูแลป้องกันมิให้บุคคลภายนอกเข้ามาใช้ประโยชน์

จากป่าชุมชน โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้าน การส่งเสริมให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการดูแลพื้นที่ป่าไม้ร่วมกันระหว่างรัฐและชาวบ้านนี้ ทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้เช่นกัน จนขยายไปสู่การจัดตั้งกฎ ระเบียบ ข้อตกลงในการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาทรัพยากรร่วมกันในชุมชนอย่างมีพลัง โดยเฉพาะการส่งเสริมจากหน่วยงานโครงการพระราชดำริ ที่สนับสนุนให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการดูแลพื้นที่โครงการป่าใช้สอย ธนาคารอาหารชุมชน และการส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ป่า ทำให้ชาวบ้านยังรู้สึกว่าคุณค่าและความสำคัญและมีศักดิ์ศรีในการที่จะเข้ามามีบทบาทตรงนี้ ซึ่งอย่างน้อยโครงการเหล่านี้ก็ถือว่าได้รับการตอบรับจากชาวบ้านในชุมชนในระดับที่สูงมาก เนื่องจากว่าโครงการเหล่านี้สามารถสร้างคุณประโยชน์ให้กับชาวบ้านได้อย่างต่อเนื่องและสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง (นายทั้ง เกษมสุขมา, 2548)

หลังจากที่หน่วยงานโครงการพระราชดำริได้เข้ามาช่วยส่งเสริมชาวบ้าน และชาวบ้านเห็นว่า เป็นการดำเนินงานที่สามารถสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนได้อย่างแท้จริง ทำให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มต่างหันมาร่วมกันมอบที่ดินเพื่อจัดทำโครงการต่างๆ ในชุมชนให้กับทางฝ่ายโครงการพระราชดำริ เพื่อใช้ในการขยายการทำโครงการต่างๆ โดยให้ชาวบ้านเป็นฝ่ายดำเนินการร่วมพร้อมไปกับการดูแลรักษาและการเข้าไปใช้ประโยชน์จากโครงการเหล่านั้น ส่งผลให้มีการตื่นตัวในกลุ่มชาวบ้านในการที่จะเพิ่มพื้นที่ป่า โดยที่ชาวบ้านยังสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเป็นปกติ รวมทั้งชุมชนยังได้มีการดำเนินการจัดตั้งองค์กรที่เหมาะสม เพื่อร่วมกันจัดการทรัพยากรของชุมชนอย่างเป็นธรรม ซึ่งองค์กรชุมชนนี้มีภารกิจในการจัดการทรัพยากรที่ถือว่า ทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชน (ผ่านการใช้ประโยชน์ร่วมกัน) เนื่องจากว่าองค์กรของชาวบ้านที่เข้มแข็งจะสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้นำองค์กรที่จะดูแลรักษาป่า เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชาวบ้านในชุมชน องค์กรชุมชนของชุมชนที่เคยใช้กันมาแต่เดิมนั้นมักจะเป็นองค์กรโดยจารีต ที่มุ่งเน้นถึงระบบอาวุโส จะเป็นลักษณะของการจัดการทรัพยากรตามระบบวัฒนธรรมของชุมชนที่สืบทอดต่อกันมา แต่อย่างที่ได้กล่าวมาแล้วว่าชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ การจัดตั้งองค์กรชุมชนจึงไม่สามารถที่จะอาศัยแต่เพียงวิถีทางวัฒนธรรมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเข้ามากำหนดกรอบการจัดตั้งกฎระเบียบของชุมชนได้ทางหน่วยงาน โครงการพระราชดำริจึงได้ให้มีการจัดตั้งองค์กรในลักษณะตัวแทน ที่จะดึงเอาบุคคลที่ชาวบ้านในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ให้ความเคารพนับถือเข้ามาเป็นคณะกรรมการร่วมกัน ในการจัดตั้งองค์กรชุมชนที่จะทำหน้าที่ในการจัดการดูแล รักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่เป็นของส่วนรวมในรูปแบบการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าคอยดูแลรับผิดชอบและมีคณะกรรมการหมู่บ้าน (ที่คัดเลือกมาจากตัวแทนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์) เป็นผู้คอยดูแลรับผิดชอบ

ในการกลั่นกรองเรื่องราวต่างๆ ในการจัดสรรทรัพยากรให้กับสมาชิกได้ใช้ประโยชน์อย่างเท่าเทียม (นายसान, นางค่อน, 2548)

เป้าหมายของการจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน ก็เพื่อเข้ามาทำหน้าที่หลักในการจัดการดูแลรักษาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้าน เป็นทรัพยากรร่วมของชุมชน และเพื่อนำไปสู่การวางแผน จัดการ ดูแล รักษา พื้นที่ป่าไม้ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับนโยบายของภาครัฐและการทำมาหากินของชาวบ้าน ผ่านโครงการส่งเสริมชุมชนต่างๆ ของหน่วยงานโครงการพระราชดำริ ซึ่งการจัดตั้งองค์กรชุมชนนี้ ชาวบ้านเองก็มีสิทธิในการแสดงความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และนำเสนอข้อตกลงร่วมกันบนพื้นฐานของความเท่าเทียม ผ่านตัวแทนที่เป็นคณะกรรมการหมู่บ้านที่ได้รับคัดเลือกเข้ามาจากการเป็นตัวแทนของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ จนกลายเป็นองค์กรชุมชนที่มีความหลากหลายทางความคิดและประสบการณ์ในการจัดการ ทั้งยังได้รับการยอมรับจากสมาชิกทั้งชุมชน มิใช่เป็นการยอมรับจากกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จนกลายเป็นการหลอมรวมความหลากหลายทางวัฒนธรรมเข้ามาสู่ความหลากหลายในการจัดการด้วย เนื่องจากพื้นที่ป่าไม้ถือว่าเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของทุกคนในชุมชนที่เข้ามาใช้ประโยชน์ได้อย่างชอบธรรม

ข) การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการสร้างกฎเกณฑ์ของชุมชน

ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มปัจจุบันได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ ในการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวกับการบำรุงรักษาผลประโยชน์ภายในชุมชน ที่ชาวบ้านทุกคนมีส่วนได้ส่วนเสีย ผ่านการจัดตั้งองค์การชุมชนเพื่อช่วยกันดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ของชุมชนเอาไว้ โดยมีผู้นำชุมชนคือ พ่อหลวงเถ่า (ผู้ใหญ่บ้าน) จะทำหน้าที่ในการเป็นผู้ประสานงาน แจ้งข่าวสาร และจัดประชุมการแก้ปัญหาหรือขอความร่วมมือในด้านต่างๆ จากชาวบ้านในชุมชน ซึ่งหมู่บ้านห้วยมะเขือส้มจะมีการจัดประชุมชาวบ้านเดือนละ 2 ครั้ง โดยมีผู้นำหรือตัวแทนของทุกครัวเรือนมาร่วมประชุมในเรื่องปัญหาความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ ข่าวสารจากภาครัฐ และการจัดการทรัพยากรของชุมชน โดยเฉพาะปัญหาการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ด้วยวิธีการต่างๆ ของชาวบ้านในชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจและขอความร่วมมือจากชาวบ้านในการรวมกลุ่มกันดูแลรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างเหมาะสม เช่น การออกกฎเกณฑ์ระเบียบชุมชนในการรักษาป่า และการให้ความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ในการจัดทำโครงการต่างๆ ร่วมกัน

ทำให้ชาวบ้านในชุมชนห้วยมะเขือส้ม เริ่มหันมาให้ความสำคัญกับการจัดตั้งองค์กรชุมชนในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ซึ่งทางผู้ใหญ่บ้านห้วยมะเขือส้ม พร้อมด้วยคณะกรรมการหมู่บ้าน ได้เข้ามาทำงานเป็นผู้ประสานงานกับหน่วยงานโครงการพระราชดำริ ในการกำหนดกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และบทลงโทษต่างๆ เกี่ยวกับ

การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ร่วมกัน โดยอาศัยแนวทางการจัดการทรัพยากรผ่านระบบจารีตชุมชน ควบคู่ไปกับการใช้กฎหมายของรัฐ เพื่อสร้างเป็นบรรทัดฐานแนวทางในการปฏิบัติ และใช้เป็น ข้อตกลงร่วมกันในการดูแลและรักษาป่าไม้ เพื่อให้เอื้อต่อการใช้ประโยชน์จากป่าไม้อย่างเป็นธรรม และยั่งยืนบนความหลากหลายทางชาติพันธุ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรม อีกทั้งยังได้มี ข้อตกลงในการออกกฎระเบียบ การปรับเปลี่ยนบทลงโทษเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อให้การจัดการดูแลมีความชัดเจนและรัดกุมมากยิ่งขึ้น โดยไม่มีการยกเว้นใดๆ ทั้งสิ้น หากมี สมาชิกในชุมชนละเมิดกฎระเบียบข้อห้ามขององค์กรชุมชนดังกล่าว ซึ่งนับว่ากฎเกณฑ์และบทลงโทษ ของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มมีความเข้มแข็งอยู่ในระดับที่น่าพอใจเป็นอย่างยิ่ง ทางกลุ่มองค์กรชาวบ้าน ห้วยมะเขือส้ม ได้มีการเชิญหัวหน้าหน่วยงาน โครงการพระราชดำริ และหน่วยงานในพื้นที่ๆ เกี่ยวข้อง กับการส่งเสริมและดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ เข้ามาเป็นที่ปรึกษาและเป็นคณะกรรมการร่วมกับชุมชน ในการจัดการ ดูแล และรักษาพื้นที่ป่าไม้ พร้อมๆ ไปด้วยกับการประสานความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงาน ในโครงการพระราชดำริ และองค์กรชาวบ้านในการจัดกิจกรรมส่งเสริมชุมชนในด้านต่างๆ โดย ความร่วมมือระหว่างชุมชนกับภาครัฐนี้สามารถที่จะจำแนกออกได้เป็น 3 ระดับ คือ

1) ระดับสมาชิกในชุมชน โดยมีการจัดประชุมและชี้แจงให้ชาวบ้านในชุมชน บ้านห้วยมะเขือส้มทุกคน ให้มีหน้าที่ช่วยกันดูแล รักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ตาม ข้อตกลงร่วมกันของชุมชน และช่วยกันดูแลสอดส่องสมาชิกในชุมชน และบุคคลจากภายนอกที่จะ เข้ามาลักลอบตัดไม้ในป่าไม้ ถ้ำสัตว์ แล้วแจ้งรายงานต่อผู้ใหญ่บ้านหรือคณะกรรมการหมู่บ้าน หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อดำเนินการจับกุมเอาตัวผู้กระทำความผิดมาทำการไต่สวนหาข้อมูลความผิดผ่าน องค์กรหมู่บ้าน เพื่อให้ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านพิจารณาความผิดและชดใช้ค่าเสียหาย ต่อไป ซึ่งการไต่สวนผู้กระทำความผิดนี้หากเป็นบุคคลที่อยู่ภายนอกชุมชนก็ต้องแจ้งให้ทางฝ่ายเจ้าหน้าที่ ให้เป็นผู้ดำเนินการทางกฎหมาย หากเป็นสมาชิกในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มก็จะมีพิจารณา ความผิดด้วยการเสียค่าปรับ การห้ามมิให้เข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าไม้โดยกำหนดระยะเวลา จนถึงการส่งเรื่องให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายภาครัฐในกรณีที่มีการละเมิดพื้นที่ป่าไม้อย่างรุนแรง ซึ่งทำให้ สมาชิกในชุมชนมีความตื่นตัวต่อการใช้กฎระเบียบดังกล่าว เพราะหากมีสมาชิกคนใดไปละเมิด ทรัพยากรด้วยการเอาเปรียบสมาชิกคนอื่นๆ ก็จะทำให้บุคคลคนนั้นถูกประณาม และกลายเป็น บุคคลที่ชุมชนไม่ยอมรับ จนถึงขั้นการถูกตัดขาดด้านความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน

2) ระดับคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยมีการคัดเลือกคณะกรรมการหมู่บ้าน ที่ ได้รับเลือกมาจากการเป็นตัวแทนของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชน เพื่อเข้ามาช่วยประสานงานและ แจ้งข้อมูลข่าวสารให้กับสมาชิกกลุ่มของตนเองให้มีความเข้าใจ และเคารพต่อกฎระเบียบร่วมของ ชุมชน รวมทั้งช่วยดูแลสอดส่องและจับกุมผู้ลักลอบตัดไม้ในป่า ถ้ำสัตว์ป่า เผล่า บุกรุกพื้นที่ป่า

แห่งใหม่ ฯลฯ โดยคณะกรรมการหมู่บ้านจะช่วยกันพิจารณาความผิดร่วมกันอย่างเป็นธรรม โดยยึดกฎระเบียบข้อบังคับของชุมชนเป็นบรรทัดฐานในการพิจารณาความผิด เพื่อทำการปรับเงินผู้ทำความผิดและเก็บรักษาเงินค่าปรับเพื่อนำไปใช้ในกิจการอื่นๆ ของชุมชน โดยมีรายละเอียดค่าปรับที่ชัดเจนตามความผิดและไม่สามารถที่จะต่อรองหรือผ่อนผันค่าปรับได้ นอกจากคณะกรรมการหมู่บ้านจะพิจารณาเห็นชอบตามความเหมาะสม และหากไม่มีเงินเสียค่าปรับบุคคลที่ละเมิดกฎของชุมชนก็จะต้องใช้แรงงานแทนค่าปรับด้วยการไปปลูกป่า หรือดูแลรักษาพื้นที่ป่าใช้สอยของชุมชน เป็นต้น โดยมีรายชื่อคณะกรรมการหมู่บ้านห้วยมะเขือดังต่อไปนี้คือ

- (1) นายเลาจา กลิ่นกุหลาบ ไพร ผู้ใหญ่บ้านห้วยมะเขือส้ม
- (2) นายเลาเพง กลิ่นกุหลาบ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
- (3) นายต่อ วิริยะ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
- (4) นายเกอ ไทยการุณ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลหมอกจำแป่
- (5) นายเลาจู เกษมสุขมา สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลหมอกจำแป่
- (6) นายเลาป้อ ธนสกุล
- (7) นายเลาจู
- (8) นายเลาจ้าว แซ่เฮื้อ
- (9) นายท่าน วรปัญญาเนธิกุล
- (10) นายชอ กมลบุทธิชัย
- (11) นายสงวน บัณฑิตเทอดสกุล

3) ระดับผู้นำชุมชนหรือผู้ใหญ่บ้าน รวมถึงคณะกรรมการหมู่บ้าน มีหน้าที่ในการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารให้ชาวบ้านในชุมชนได้รับทราบถึงกฎระเบียบ และข่าวสารความเปลี่ยนแปลงต่างๆ เกี่ยวกับการดูแลรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันในชุมชน พร้อมไปกับการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ในการขอความร่วมมือสนับสนุนจากภาครัฐในด้านงบประมาณ พันธุ์พืช และการจัดทำกิจกรรมเกี่ยวกับการดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ พร้อมไปกับการส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และดูแลรักษาป่าไม้อย่างจริงจัง โดยชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มจะมีการประชุมชาวบ้านตลอดระยะเวลา 15 วัน ทำให้สมาชิกชุมชนได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างถูกต้อง รวมทั้งยังเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้แสดงความคิดเห็นหรือเสนอแนะแนวทางการจัดการทรัพยากรตามความเหมาะสมกับวิถีชุมชนที่เป็นอยู่ ซึ่งทางคณะกรรมการหมู่บ้านก็จะได้นำไปประชุมพิจารณาเพื่อให้เกิดความเหมาะสมต่อไป

4) ระดับหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับองค์กรชุมชนในหลายด้าน ทั้งในด้านการเป็นที่ปรึกษา เป็นคณะกรรมการร่วม

กับชุมชน และการให้ความรู้และสนับสนุนชุมชนผ่านโครงการต่างๆ ที่ชาวบ้านต้องการและเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของชุมชน รวมทั้งช่วยป้องกัน ตรวจสอบ จับกุม กรณีที่มีผู้ลักลอบตัดไม้ในพื้นที่ป่าไม้ของชุมชน หรือกรณีที่เกิดคณะกรรมการหมู่บ้านมีมติให้ปรับผู้กระทำความผิดเป็นตัวเงินแต่กลับไม่ยินยอมเสียค่าปรับตามที่ระบุตามกฎระเบียบของชุมชนที่ตั้งไว้ ทางหน่วยงานภาครัฐก็จะเข้าช่วยเหลือในการไกล่เกลี่ย รอมชอม จนถึงการแจ้งความดำเนินคดี ทั้งนี้ก็ต้องขึ้นอยู่กับว่าความผิดนั้นส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างไร และพื้นที่ป่าไม้ได้รับผลกระทบมากน้อยเพียงใด หลังจากนั้นจึงจะทำการตามขั้นตอนทางกฎหมายต่อไป

การดำเนินงานนี้ก็ได้มีการออกกฎ ระเบียบ ข้องบังคับ ร่วมกันระหว่างชุมชน กับหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ โดยเฉพาะด้านการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ที่จะต้องมิให้เกิดการควมคุมมิให้เกิดการละเมิดหรือการผูกขาดทรัพยากรท้องถิ่น โดยคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งก็หาไม่ ซึ่งกฎเกณฑ์ของชุมชนและภาครัฐที่ร่วมกันจัดทำขึ้นมานั้นสามารถที่พอจะสรุปได้ดังนี้คือ

1) ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มทุกคนสามารถนำเศษไม้หรือกิ่งไม้เล็กๆ หรือกิ่งไม้ที่ตัดรานจากต้นไม้ในไร่ สามารถที่จะนำออกไปเป็นพื้นสำหรับใช้ ในการหุงต้มได้โดยไม่ต้องแจ้งให้ทางคณะกรรมการหมู่บ้านทราบ

2) ชาวบ้านทุกคนสามารถเข้าไปหาอาหาร สัตว์ป่า และสมุนไพรได้ แต่ต้องไม่นำออกมาเพื่อการค้า หรือนำออกมาเป็นจำนวนมากเกินไป และการล่าสัตว์นั้นต้องมีความเหมาะสมตามฤดูกาลด้วย

3) ชาวบ้านทุกคนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าธรรมชาติ ป่าใช้สอย ป่าธนาคารอาหารชุมชน (ป่าโครงการของรัฐ) หรือเข้าไปตกปลาในอ่างเก็บน้ำโครงการพระราชดำริได้โดยใช้เบ็ด แต่ห้ามใช้แห อวน หรือการใช้ไฟช็อต มิเช่นนั้นจะต้องมีการปรับโดยคณะกรรมการหมู่บ้านร่วมกับเจ้าหน้าที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่เกี่ยวข้อง

4) ชาวบ้านบุคคลใด หรือครอบครัวใดที่ลักลอบตัดไม้ในพื้นที่ป่าธรรมชาติ ป่าใช้สอย ป่าธนาคารอาหารชุมชน และในพื้นที่ไร่ของบุคคลอื่น ไม่ว่าจะเป็ไม้ชนิดใด ขนาดเท่าใดและจำนวนเท่าไรก็ตาม จะถูกปรับโดยคณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่เกี่ยวข้องเป็นผู้พิจารณา ในอัตราคันละ 1,000 บาท

5) ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดที่ถูกจับได้ ไม่ยินยอมที่จะเสียค่าปรับที่ตั้งเอาไว้จะถูกคณะกรรมการใช้วิธีรอมชอมตกลงกัน หากยังไม่เป็นที่ยุติ ก็จะมอบให้ทางฝ่ายเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นำตัวไปสอบสวน ตักเตือน หรือส่งตัวเพื่อดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป

6) ถ้าไม่สามารถจับกุมตัวผู้กระทำความผิดได้ในขณะนั้น ชาวบ้านทุกคนต้องมีหน้าที่ช่วยกัน สืบหาผู้กระทำความผิดมาลงโทษ โดยที่ผู้นำข่าวมาบอกหรือผู้ที่สืบหาผู้กระทำความผิดได้ จะได้รับเงินรางวัลนำจับเป็นจำนวนเงินครึ่งหนึ่งของค่าปรับไหมดังกล่าว

7) หากมีไม้ที่หักโค่นจากลมพายุหรือไม้ยืนต้นแห้งตาย หรือไม้ของกลางที่ได้จากการยึดมาจากผู้กระทำผิด ชุมชนสามารถที่จะนำไม้นั้นมาใช้ในการก่อสร้างสาธารณประโยชน์ของชุมชนได้

8) ห้ามบุกรุกเปิดพื้นที่ทำกินบนพื้นที่เขาสูงชันเกินระดับความสูง 40 เมตร โดยจะต้องเหลือพื้นที่บนภูเขาไว้ให้มีต้นไม้ขึ้น เพื่อป้องกันการชะล้างของน้ำฝน และให้มีปุ๋ยธรรมชาติบำรุงดิน

กฎเกณฑ์ข้อตกลงของชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มที่ได้กล่าวมานั้น เป็นระเบียบข้อบังคับที่ชุมชนต้องถือปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันภายใต้กรอบจารีตประเพณี กฎหมายของรัฐ ซึ่งเป็นการผสมผสานองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน ระหว่างองค์กรชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ ให้เป็นไปอย่างมีแบบแผนและเคารพซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างกฎเกณฑ์เพื่อจำแนกพื้นที่ป่า พื้นที่ทำกิน และแนวทางในการใช้ประโยชน์ในแต่ละพื้นที่ไว้ให้สมาชิกในชุมชนได้รับทราบ (ขอ กมลยูทธิชัย, 2548) เพื่อเป็นหลักประกันว่าป่าไม้ซึ่งเป็นทรัพยากรส่วนรวมนั้น สมาชิกในชุมชนจะได้มีโอกาสเท่าเทียมกันในการเข้าไปพึงพาใช้ประโยชน์จากป่า พร้อมๆ ไปด้วยกับการรักษาทรัพยากรในพื้นที่ป่าไม้ให้ยังคงมีอยู่อย่างสมดุล โดยองค์กรชุมชนที่มีหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับเรื่องนี้จะได้เป็นสื่อกลางในการป้องกันการละเมิดทรัพยากรส่วนรวมจากการละเมิดบุกรุกของสมาชิกในหมู่บ้าน หรือจากภายนอกหมู่บ้าน โดยอาศัยหน่วยงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเข้ามาช่วยเป็นที่พึ่งในการให้คำแนะนำและส่งเสริมให้องค์กรมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น รัฐและองค์กรในชุมชนจึงมีเป้าหมายการทำงานร่วมกันอย่างสอดคล้อง โดยเฉพาะการป้องกันมิให้การบุกรุกส่งผลกระทบต่อกำลังการผลิตของป่าไม้ และความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศ แนวทางการจัดการของชุมชนร่วมกับหน่วยงานภาครัฐผ่านการออกกฎระเบียบร่วมกันนั้น ถือเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ชุมชนมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรด้วยตัวของชุมชนเอง พร้อมไปกับการรื้อฟื้นระบบจารีตดั้งเดิมของชุมชนให้กลับมามีความหมายอีกครั้งหนึ่ง ด้วยการผสมผสานกับแนวทางการจัดการทรัพยากรโดยภาครัฐ ซึ่งกฎเกณฑ์ของชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มนั้นจะมีลักษณะร่วมหรือคล้ายคลึงกับการจัดการของชุมชนที่อาศัยอยู่ร่วมกับป่าทั่วไป โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การดูแล รักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน ดังปรากฏในงานศึกษาเรื่องป่าชุมชนในประเทศไทย แนวทางการพัฒนาป่าชุมชนภาคเหนือ (2536) ที่กล่าวถึงระเบียบกฎเกณฑ์ในการรักษาพื้นที่ป่าไว้ตอนหนึ่งว่าสาระกฎเกณฑ์ของการรักษาพื้นที่ป่าไม้ของชุมชนโดยทั่วไปนั้น จะมีลักษณะร่วมกันหลายประการ ดังนี้คือ

1) ห้ามตัดไม้ในพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร ในบางพื้นที่อาจรวมถึงไม้ล้มตามธรรมชาติ บางพื้นที่อาจนำไม้ล้มมาใช้ได้ โดยกำหนดว่าให้ใช้ในการสร้างบ้านสำหรับครอบครัวใหม่ ซ่อมแซมบ้านเรือนที่ชำรุด ซ่อมอาคารส่วนรวม เช่น วัด และโรงเรียน

2) ในป่าใช้สอยที่ยอมให้มีการตัดต้นไม้ได้ ผู้ได้รับอนุญาตจะต้องตัดไม้เท่าที่จำเป็นต้องใช้ โดยมีองค์กรรักษาป่า เป็นผู้พิจารณาว่ามีความจำเป็นต้องใช้มากน้อยเพียงใด

3) ของป่าที่ได้จากป่าจะต้องเก็บเท่าที่จำเป็นต้องใช้อุปโภคบริโภคภายในครัวเรือนห้ามนำไปขาย ชุมชนบางแห่งมีข้อยกเว้นสำหรับพืชบางชนิดที่มีมากในฤดูกาล และผู้มีสิทธิที่จะใช้ต้องเป็นสมาชิกในชุมชนเท่านั้น

4) ในพื้นที่ที่มีปัญหาการลักลอบเข้ามาใช้ทรัพยากรป่าไม้ของหมู่บ้านมาก จะมีการจัดกลุ่มผู้ตรวจป่าไปดูแลตรวจตราเป็นประจำ ส่วนในพื้นที่ที่มีปัญหาดังกล่าวค่อนข้างน้อย ชาวบ้านในชุมชนก็จะช่วยกันดูแลสอดส่องเอง

5) เมื่อจับกุมผู้กระทำผิดพร้อมของกลางได้แล้ว มักจะยึดของกลางไว้เป็นสมบัติส่วนรวม ส่วนผู้กระทำผิดนั้น ชาวบ้านมักจะใช้วิธีการว่ากล่าวตักเตือนก่อน ถ้าตักลงกันไม่ได้หรือทำผิดซ้ำอีก จึงจะใช้กฎหมายบ้านเมือง ส่วนใหญ่จะใช้วิธีตักเตือนเท่านั้น

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ผ่านระเบียบกฎเกณฑ์ของชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม มีลักษณะของกฎเกณฑ์ดังที่กล่าวมาเช่นกัน หากแต่ชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์เป็นพื้นฐานในการดำรงอยู่ร่วมกันในชุมชน ทำให้มีลักษณะที่แตกต่างไปจากชุมชนอื่นอยู่บ้าง หากจะอาศัยแต่เพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งย่อมก่อให้เกิดความไม่พอใจและนำไปสู่การจัดการแบบเห็นแก่พวกพ้องตนเอง ด้วยเหตุนี้หน่วยงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริได้เข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชนในการออกกฎระเบียบกฎเกณฑ์ชุมชนในการจัดการดูแลและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ พร้อมไปกับการจัดตั้งองค์กรชุมชนขึ้นมาในลักษณะคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยเชิญตัวแทนจากแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์เข้ามาเป็นคณะกรรมการในการพิจารณาออกกฎระเบียบของชุมชนร่วมกัน ซึ่งทำให้ชุมชนเริ่มมีความเข้าใจกันมากขึ้นและสามารถทำงานร่วมกันในลักษณะขององค์กรอย่างเข้มแข็ง เพราะการเข้ามามีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่กับองค์กรชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มนี้ ทำให้เห็นว่าการทำงานร่วมกันระหว่างรัฐและองค์กรชาวบ้านนี้สามารถนำไปสู่การยอมรับและเคารพซึ่งกันและกันได้ ซึ่งจะสามารถช่วยยกระดับการจัดการดูแล รักษา และการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าไม้ให้เป็นไปอย่างเข้มแข็งได้ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มอย่างเหมาะสมและเป็นธรรม การจัดการทรัพยากรป่าไม้ผ่านระบบชุมชนจึงเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเองอย่างมีศักดิ์ศรี ภายใต้อุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตอย่างสมดุล

ค) การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ปัจจุบันชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม มีการรวมกลุ่มทางสังคมในการประกอบกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นด้วยความสมัครสมานสามัคคีกันเป็นอย่างดี โดยชุมชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ โดยเฉพาะจากหน่วยงานโครงการพระราชดำริ ที่มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านถือว่าเป็นงาน “หน้าหามู” ที่สำคัญอย่างหนึ่งของชุมชน โดยเฉพาะหากเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการรักษาฟื้นฟูผลประโยชน์ด้านทรัพยากรจากดิน - น้ำ - ป่า ภายในชุมชนที่ทุกคนมีส่วนได้ส่วนเสียในการเข้าไปพึงพาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตในด้านต่างๆ แล้ว ชาวบ้านในชุมชนจะไม่มี การปฏิเสธเลย และจะออกไปช่วยกันอย่างเต็มที่ โดยมีผู้นำชุมชนคือผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นคนกลางในการแก้ปัญหาหรือประสานงานขอความร่วมมือในด้านต่างๆ จากชาวบ้านในชุมชนและองค์กรหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น การขอลงป่าไม้มาปลูกป่าเสริมจากหน่วยงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และขยายไปสู่การปลูกเป็นแนวป้องกันลมพายุในพื้นที่หัวไร่ปลายสวนหรือบริเวณรอบๆ หมู่บ้าน เป็นต้น ซึ่งจากการศึกษาและการเข้าไปสังเกตในพื้นที่ต้นน้ำ พื้นที่ป่าใช้สอย ของชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม พบว่าพื้นที่ทั้งหมดของชุมชนล้วนเป็นสภาพสะท้อนให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจำแนกพื้นที่การใช้ทรัพยากรให้เกิดความสมดุลผ่านความเชื่อเรื่องผีและการจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชน โดยชุมชนมีการออกกฎระเบียบห้ามมิให้สมาชิกในชุมชนไปบุกเบิกพื้นที่ทำกินในแหล่งพื้นที่ต้นน้ำ ห้ามจุดไฟเผาป่าสัตว์ในพื้นที่ดังกล่าว รวมทั้งในช่วงฤดูแล้งจะต้องมีการเข้าไปทำแนวกันไฟในพื้นที่ป่าต้นน้ำด้วย ซึ่งการจัดการของชุมชนเหล่านี้ถือว่าเป็นกลไกทางวัฒนธรรมชุมชนอย่างหนึ่ง ในการสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกันในการที่จะเข้ามาช่วยกันดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ ด้วยความเสียสละและรักษาความเป็นปึกแผ่นของชุมชนเอาไว้ โดยเฉพาะคุณค่าในด้านความเสียสละ ความสามัคคี และความพยายามในการช่วยเหลือเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นการจัดการทรัพยากรบนพื้นฐานวิถีคิดที่เอื้อต่อการมีชีวิตอยู่ของชุมชนทั้งหมด ด้วยความเคารพต่อสิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติรอบตัวอย่างนอบน้อม ถ่อมตน (นายแหล่ง, 2548)

ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน และชาวบ้านผู้ใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม ได้ร่วมกันกำหนดกฎ ระเบียบ และข้อบังคับที่ใช้ภายในชุมชน โดยใช้ความเชื่อ จารีต ประเพณี และวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่คอยควบคุมมิให้ชุมชนล่วงละเมิด ซึ่งชาวบ้านในชุมชนจะรับรู้ และเคารพกฎเกณฑ์ต่างๆ นั้น ทั้งในด้านกฎระเบียบที่ปรากฏเป็นข้อตกลงลายลักษณ์อักษร และข้อตกลงที่ไม่ได้กำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร (จารีตประเพณี) ซึ่งหากทางคณะกรรมการหมู่บ้านต้องการให้ชาวบ้านร่วมทำกิจกรรมในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ ก็จะมีการ

ประชุมปรึกษาหารือกันก่อน หลังจากตกลงกันได้แล้วจึงจะดำเนินการและมีการประกาศอย่างเป็นทางการจากผู้ประชุม เพื่อให้ชาวบ้านได้เข้าร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ การไปเลี้ยงผิขุนน้ำ การสร้างเหมืองฝาย การปลูกต้นไม้ในพื้นที่ป่าใช้สอย การสร้างแนวกันไฟ ฯลฯ ซึ่งชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มในแต่ละครัวเรือนก็จะเข้ามาร่วมกิจกรรมดังกล่าว อย่างน้อยครอบครัวละหนึ่งคน บางครอบครัวก็มากขึ้นหลายแล้วแต่ความสมัครใจ แต่ถ้าไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้จะต้องมีการแจ้งให้ทางผู้ใหญ่บ้านได้ทราบก่อน เพื่อที่จะได้มีต้องมีการปรับใหม่กัน ซึ่งชาวบ้านที่นี่จะรู้ถึงหน้าที่ตนเองในการทำงานหรือการปฏิบัติดังกล่าวเป็นอย่างดี และที่สำคัญชาวบ้านไม่กล้าที่จะล่วงละเมิดกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านเพราะการละเมิดดังกล่าว ถือว่าเป็นการทำลายระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของตนเองลงไปด้วย รวมไปถึงการที่จะต้องมาเสียค่าปรับใหม่ในความรู้สึกรักของชาวบ้านนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่น่าละอายต่อพี่น้องชาวบ้านในชุมชนเป็นอย่างมาก ในการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ถือได้ว่าเป็นการเรียนรู้และแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกันไปด้วย เพราะชาวบ้านห้วยมะเขือส้มต่างตระหนักถึงปัญหาที่ชุมชนได้พบเจอมาในอดีตได้เป็นอย่างดี กับการที่ชุมชนเข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่า แล้วส่งผลให้ชุมชนต้องประสบกับปัญหาการขาดแคลนทรัพยากร และภาวะปัญหาความแห้งแล้ง ซึ่งทำให้ชุมชนต้องหันมาร่วมมือกันในการออกกฎระเบียบและช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้อย่างรู้คุณค่า (นายสงฆ์, 2548)

การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยองค์กรชุมชนเป็นกระบวนการที่จะช่วยให้รัฐสามารถมองเห็นภาพรวมของป่าไม้กับชุมชนได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น อย่างเป็นองค์รวม และในชุมชนเองก็จะก่อให้เกิดการถ่ายทอดประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งได้รู้จักเข้าใจและเห็นคุณค่าแห่งป่า ขณะเดียวกันก็จะช่วยให้รัฐมองเห็นระบบทรัพยากรท้องถิ่นที่ชาวบ้านนำมาใช้ประโยชน์ว่า มีความสำคัญเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับระบบป่าไม้ผืนใหญ่ได้อย่างไร หากชุมชนมีการปลูกฝังและถ่ายทอดให้สมาชิกที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ให้รู้จักเนื้อหาขององค์ประกอบของระบบนิเวศที่มีอยู่ในป่า รู้จักกฎเกณฑ์หน้าที่ตามธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ที่อยู่ร่วมกันในป่า รู้ถึงผลกระทบและรู้จักจัดการกับผลกระทบจากการเก็บเกี่ยวใช้ประโยชน์สรรพสิ่งจากป่าไม้ และตระหนักถึงสิ่งเหล่านี้ ชุมชนกับป่าไม้ก็จะอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกัน รวมไปถึงการเพิ่มศักยภาพของชุมชนในการดูแลรักษา และใช้ประโยชน์จากป่าภายใต้ต้ององค์กรชุมชนจะช่วยก่อให้เกิดดุลยภาพทางสังคมด้วยการปลูกฝังให้สมาชิกไม่ทำลายทรัพยากรป่าไม้อย่างขาดความรู้ความเข้าใจ ซึ่งจะช่วยเหลืออำนวยความสะดวกป่าไม้ได้ทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ตามครรลองของวิถีธรรมชาติ ซึ่งดุลยภาพเหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงไปตามกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ และการจัดการใช้ประโยชน์ของชาวบ้าน เพราะถ้าหากชุมชนพึ่งพาใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าไม้มากจนเกินจุดดุลยภาพ จนพื้นที่ป่าไม้ไม่สามารถฟื้นฟูสภาพได้

ตามธรรมชาติ ซึ่งประเด็นตรงนี้จึงต้องอาศัยชุมชนต้องเข้ามาช่วยเสริมสร้างการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติ โดยการปลูกเสริม การป้องกันไฟป่า การป้องกันการบุกรุกทำลายป่า ซึ่งก็จะทำให้การจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนมีความเข้มแข็งและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น (นางมะเปรียง, 2548)

ง) การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการสอดส่องดูแลผู้กระทำความผิด

จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านห้วยมะเขือส้ม เกี่ยวกับมาตรการในการสอดส่องดูแลผู้กระทำความผิดในการละเมิดทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนในด้านต่างๆ เช่น การเผาป่า การถางป่า และการลักลอบตัดไม้ พบว่า ทางชุมชนได้มีการตั้งกฎเกณฑ์และบทลงโทษต่อผู้กระทำความผิดไว้อย่างชัดเจนแล้ว ส่วนในด้านการสอดส่องดูแลนั้นก็ให้คณะกรรมการหมู่บ้าน และชาวบ้านทุกคนเป็นผู้สอดส่องดูแลร่วมกันในการจับกุมผู้กระทำความผิดหรือการแจ้งเบาะแสผู้กระทำความผิดให้ทางคณะกรรมการหมู่บ้านได้รับทราบเพื่อที่จะได้เข้าไปจัดการในการแก้ไขปัญหา อย่างทันที่ว่าการจัดการสอดส่องของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มนี้ จะไม่มีการจัดระบบเวรยามแต่จะใช้วิธีการอาศัยชาวบ้านเป็นหูเป็นตาาร่วมกันในการสอดส่องหาตัวผู้กระทำความผิด ชาวบ้านถือว่าการละเมิดทรัพยากรดังกล่าวเป็นการละเมิดหรือคุกคามชุมชนทั้งหมดด้วย เนื่องจากทรัพยากรเหล่านี้เป็นสมบัติร่วมของชุมชน ที่ทุกคนมีสิทธิในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างเท่าเทียม ซึ่งถ้าหากสมาชิกในชุมชนคนใดพบเห็นผู้กระทำความผิด ก็จะไปแจ้งต่อผู้ใหญ่บ้านหรือคณะกรรมการ เพื่อให้ผู้ใหญ่บ้านจัดการลงโทษตามกฎหมายระเบียบของที่ตกลงร่วมกันเอาไว้ และหากผู้กระทำความผิดเป็นบุคคลภายนอกชุมชนจะต้องเสียค่าปรับเป็นสองเท่าของชาวบ้านในพื้นที่ เนื่องจากชาวบ้านถือว่าป่านั้นเป็นสมบัติของชุมชนการเข้ามาของบุคคลภายนอก มิได้เป็นการละเมิดทรัพยากรแต่เพียงอย่างเดียวและเป็นการละเมิดจารีตข้อห้ามของชุมชนด้วย และหากผู้กระทำความผิดเป็นชาวบ้านในชุมชนก็จะถูกปรับเป็นจำนวนเงิน 1,000 บาท แล้วนำของกลางที่ได้รับมาเก็บไว้เป็นทรัพย์สินร่วมของชุมชนเพื่อเก็บไว้ใช้ในสาธารณประโยชน์ของชุมชนต่อไป และในการการจับกุมผู้กระทำความผิดในแต่ละครั้งนั้น หากมีการแจ้งจากชาวบ้านและมีการปรับไหมเกิดขึ้น ทางคณะกรรมการก็จะมีการมอบเงินค่าปรับไหมนั้นให้กับผู้แจ้งเบาะแสนั้นเป็นจำนวนเงินครึ่งหนึ่งของค่าปรับ โดยคณะกรรมการหมู่บ้านจะทำการปกปิดชื่อของผู้แจ้งเป็นความลับ เพื่อป้องกันการกินแหนงแคลงใจระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง การสอดส่องดูแลผู้ลักลอบตัดไม้จึงถือว่าเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งของชาวบ้านในการรับผิดชอบร่วมกัน ในการปกป้องรักษาทรัพยากรของชุมชนเอาไว้มิให้ใครมาล่วงละเมิด ทั้งนี้การสอดส่องดูแลผู้กระทำความผิดของชาวบ้านดังกล่าว ก็เพื่อเป็นรักษาทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนเอาไว้ให้ให้ยังคงอยู่คู่กับชุมชนบนพื้นฐานการรับผิดชอบร่วมกัน (เกอ ไทยการุณ, 2548)

จ) การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการควบคุมป้องกันไฟป่า

ปัจจุบันชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม ได้หันมาให้ความร่วมมือในการควบคุมป้องกันไฟป่ากับหน่วยงานของรัฐ โดยในขั้นแรกชุมชนได้ร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในการจัดตั้งองค์กรชุมชนให้มีบทบาทเกี่ยวกับการป้องกันรักษาป่า ด้วยการควบคุมป้องกันไฟป่าในพื้นที่ของตนเอง ทั้งนี้เพื่อจะลดปัญหาการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าไม้ ที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม เช่น การจัดตั้งราษฎรอาสาพิทักษ์ป่า และจัดตั้งราษฎรอาสาป้องกันไฟป่า ซึ่งจากการสัมภาษณ์ นายอ่องทูน และนายจ่อเต็ง (2548) ได้กล่าวว่

“องค์กรที่จัดขึ้นทั้งสององค์กร คือ ราษฎรอาสาพิทักษ์ป่า และราษฎรอาสาป้องกันไฟป่า เป็นการสนองแผนนโยบายรัฐบาลที่จะช่วยในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งนับว่าเป็นการมอบบทบาทให้กับราษฎรให้ปฏิบัติหน้าที่และสร้างความสำนึกให้กับชุมชนเกิดความหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ นโยบายของรัฐบาลอันนี้ ทำให้เกิดผลดีมาก เพราะว่าสมาชิกทั้งสององค์กรก็ได้ปฏิบัติงานกันอย่างเข้มแข็ง เกิดผลดีต่อชุมชน ทำให้อัตราการบุกรุกพื้นที่ป่าของราษฎรลดลง ในระดับหนึ่ง เรื่องไฟป่าเราก็ได้จัดตั้งกฎเกณฑ์ภายในหมู่บ้าน หากพวกเราจับได้ว่าใครเผาป่า จะด้วยสาเหตุอะไรก็ตามถ้าจับได้จะต้องถูกปรับเป็นเงิน 1, 000 บาท แล้วนำเงินดังกล่าวมาเก็บไว้เป็นกองกลางของหมู่บ้าน เพื่อจัดทำสาธารณประโยชน์ต่อไป ในช่วงแรกๆ ที่เราจัดตั้ง เราจับผู้เผาป่าได้จำนวนหลายราย แต่ต่อมาในระยะหลัง จำนวนการเผาป่าได้ลดลงไปมาก จนไม่ค่อยจะมีไฟป่าในพื้นที่มากนัก โดยการควบคุมของราษฎรพิทักษ์ป่า ได้จัดการจัดระบบการอยู่เวรยาม การตรวจตรา และการป้องกันภาวะน้ำท่วมในพื้นที่ของบ้านเราก็ไม่ค่อยจะเกิดปัญหาเท่าไรนัก นอกจากนั้นกรมชลประทานได้มาจัดทำอ่างเก็บน้ำในพื้นที่บ้านห้วยมะเขือส้ม จำนวน 2 อ่าง ได้แก่ อ่างเก็บน้ำปางตอง และอ่างเก็บน้ำบ้านห้วยมะเขือส้ม แต่เราก็ได้ร่วมมือกันจัดทำฝายเขื่อนตามห้วยปางตอง ห้วยมะเขือส้ม และห้วยแห่งต่างๆ จำนวนมาก เนื่องจากเจ้าหน้าที่บอกว่า จะเป็นการกั้นน้ำในธรรมชาติไม่ให้ไหลลงไปในลำห้วยเร็วเกินไป น้ำจะกระจายเข้าไปในดินเพื่อสร้างความชุ่มชื้นให้กับพื้นที่และต้นไม้ จะทำให้ไม่เกิดน้ำท่วมและป่าจะได้ฟื้นขึ้นเองตามธรรมชาติไปด้วย”

ในอดีต ชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มเคยมีปัญหาเรื่องการใช้ทรัพยากรจากการประกาศพื้นที่ป่าสงวน การบุกรุกป่าจากการขยายพืชเศรษฐกิจ การตัดไม้ทำลายป่า การเผาไร่ และการเผาป่าเพื่อล่าสัตว์ของชาวบ้าน ปัญหาจากไฟป่าดังกล่าวมีผลทำให้โครงสร้างของ ดิน น้ำ ป่า และระบบนิเวศป่าไม้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย ทำให้พันธุ์พืชดั้งเดิมบางชนิดจะถูกไฟไหม้ตาย ในขณะที่พืชและหญ้าชนิดอื่นๆ ซึ่งทนไฟจะเข้ามาแทนที่ จนกลายเป็นพืชเด่น และมีผลทำให้สภาพป่าค่อยๆ เปลี่ยนแปลงจนกลายเป็นทุ่งหญ้า ซึ่งมีหญ้าคาและหญ้าสาบเสือเป็นพันธุ์ไม้หลัก

ไปในที่สุด (เสฏฐรัฐ ไชยศิริ, 2548) ทำให้ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมต้องหันมาพึ่งพาการใช้สารเคมีและยาปราบศัตรูพืชเพื่อกำจัดวัชพืชเหล่านี้ ส่งผลให้ดินเสื่อมคุณภาพและมีผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมติดตามมาอย่างมากมายจากการใช้สารเคมีดังกล่าว เนื่องจากปัจจุบันเจตนาในการผลิต และความต้องการในการใช้พื้นที่ในการเกษตรของชาวบ้านมีเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมาก โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตแบบยังชีพให้กลับกลายมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า จากความต้องการปริมาณพื้นที่ในการเพาะปลูกที่เหมาะสมต่อแรงงาน และระบบความสัมพันธ์ทางสังคม กลับกลายมาเป็นการแสวงหาพื้นที่เพิ่มมากขึ้น เพื่อเพิ่มปริมาณของผลผลิตและการครอบครองที่ดิน จนทำให้ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มหันมาใช้ไฟในการกำจัดวัชพืชและการเตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูกมากยิ่งขึ้น

โดยที่ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มมิได้คิดเลยว่า สิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติสืบต่อกันมานั้น จะเป็นการทำลายระบบนิเวศที่รุนแรงและส่งผลในวงกว้างได้ ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการใช้ไฟเผาป่าของชาวบ้านดังกล่าว จึงให้ชุมชนเริ่มหันมาตระหนักถึงปัญหาและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนในระยะยาว ด้วยการหันมาร่วมมือกันระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐในการเข้ามาช่วยกันควบคุมและป้องกันไฟป่าอย่างจริงจัง โดยการส่งเสริมการทำแนวกันไฟร่วมกันของชาวบ้านตลอดแนวป่าที่อยู่ติดกับพื้นที่ทำไร่ของชาวบ้านทุกๆ ปี โดยทางผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้านจะทำการประกาศให้ชาวบ้านได้รับทราบ และขอความร่วมมือจากชาวบ้านทุกครัวเรือนให้มาช่วยกันสร้างแนวกันไฟ หากครอบครัวใดไม่เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวก็จะถูกปรับเป็นเงินจำนวน 500 บาท แต่ส่วนมากกิจกรรมดังกล่าวจะได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นอย่างดี เนื่องจากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของชาวบ้านเอง ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มกลุ่มที่ได้เข้ามามีส่วนในการควบคุมและป้องกันไฟป่า ได้แก่ กลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มแม่บ้าน ผู้นำชุมชน และคณะกรรมการหมู่บ้านจะเข้ามาช่วยกันสร้างแนวกันไฟ รวมถึงการช่วยกันดับไฟป่า หากมีการลุกลามหรือมีการจุดไฟเพื่อวัตถุประสงค์อื่นนอกจากการเผาวัชพืชในไร่ หากมีการเกิดไฟป่าขึ้นในพื้นที่ชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้มนั้น ก็จะมีการแจ้งผู้ใหญ่บ้าน เพื่อแจ้งข่าวสารให้ชาวบ้านเข้าไปช่วยกันดับไฟป่า โดยทางผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการจะรีบไปดูยังพื้นที่ที่เกิดไฟป่า และจะช่วยกันดับไฟในเบื้องต้นโดยอาศัยอุปกรณ์การดับไฟที่ได้รับการสนับสนุนจากทางหน่วยงานภาครัฐ และหากมีการสืบทราบหรือจับได้ว่าบุคคลใดคือผู้จุดไฟเผาป่า ทางคณะกรรมการหมู่บ้านก็จะทำการปรับเป็นเงินจำนวน 1,000 บาท ซึ่งถือว่าเป็นจำนวนเงินที่สูงมากในอัตราค่าครองชีพของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มในปัจจุบัน ซึ่งถือว่าชุมชนให้ความสำคัญกับการควบคุมและป้องกันปัญหาจากไฟป่าเป็นอย่างยิ่ง (เกอ ไทยการุณ, 2548)

การจัดการควบคุมป้องกัน ไฟป่าของชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม นั้น ผู้ศึกษาพบว่า ชุมชนยังได้มีการสร้างเครือข่ายการควบคุมป้องกันไฟป่าระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ และชุมชนต่างๆ ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง ที่มีปัญหาการจุดไฟเผาป่าและการลุกลามของไฟป่าซ้ำซากเป็นประจำทุกปี โดยได้ร่วมการจัดตั้งเครือข่ายการควบคุมและป้องกันไฟป่าขึ้น โดยมีหน่วยงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และหน่วยงานควบคุมไฟป่าในพื้นที่เป็นผู้ประสานงานเครือข่ายร่วมกับชุมชน โดยมีสมาชิกชุมชนต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียง ได้เข้ามามีบทบาทการทำงานประสานความร่วมมือในการช่วยเหลือและการแก้ปัญหาในการควบคุมป้องกันไฟป่าร่วมกัน และได้อาศัยหน่วยงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และหน่วยงานองค์การบริหารส่วนตำบล จัดหางบประมาณสนับสนุนดำเนินงานในการจัดอบรมให้ความรู้กับชาวบ้าน เกี่ยวกับการควบคุมและการป้องกันไฟป่า ทำให้ชาวบ้านได้รับความรู้ความเข้าใจในการควบคุมป้องกันไฟป่าอย่างถูกต้อง โดยที่องค์กรชาวบ้านสามารถที่จะควบคุมดูแล และป้องกันปัญหาไฟป่าด้วยตัวของชาวบ้านเองได้ เนื่องจากชาวบ้านมีประสบการณ์ในเรื่องพื้นที่ดีกว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐ รวมทั้งรู้ถึงพื้นที่ที่จะเสี่ยงต่อการลุกลามของไฟป่าจึงทำให้ชาวบ้านสามารถสร้างแนวกันไฟได้อย่างมีประสิทธิภาพ (เลาอุเกษมสุขมา, 2548)

การจัดการควบคุมป้องกันไฟป่าของชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยมะเขือส้ม เป็นระบบการจัดการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ต้องพึ่งพาใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะการใช้ที่ดินและแหล่งน้ำในการผลิต หากชุมชนไม่ร่วมมือกันในการสร้างแนวกันไฟหรือการช่วยกันดับไฟป่า ก็จะทำให้ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากไฟป่าที่ลุกลามเข้าไปในพื้นที่ไร่ ทำให้ผลผลิตของชาวบ้านได้รับความเสียหาย รวมทั้งจะเกี่ยวเนื่องไปถึงภาวะความแห้งแล้งขาดแคลนน้ำใช้ในชุมชนด้วย การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการควบคุมป้องกันไฟป่าจึงไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างลอยๆ หากแต่เป็นการจัดการที่เกิดขึ้นจากจิตสำนึกของชุมชนในการปกป้องรักษาทรัพยากรป่าไม้มิให้ได้รับผลกระทบจากไฟป่า เพราะความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อป่านั้นย่อมปฏิเสธไม่ได้ว่ามีผลกระทบต่อระบบการผลิตและการดำรงชีวิตของชาวบ้านไปด้วยพร้อมๆ กัน การร่วมมือกันของชาวบ้านห้วยมะเขือส้มในการควบคุมป้องกันไฟป่า ด้วยการร่วมกันสร้างแนวกันไฟ การร่วมกับดับไฟป่า ล้วนแสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบของชุมชนต่อทรัพยากรส่วนรวม มากกว่าการทำตามจากการชี้แนะของหน่วยงานภาครัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว โดยเฉพาะการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวบ้านในการควบคุมป้องกันไฟป่านั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงการปกป้องผลประโยชน์ของชาวบ้านในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างสำคัญ ระหว่างชุมชนกับทรัพยากรป่าไม้ เพื่อรักษาความมั่นคงด้านแหล่งน้ำ อาหาร และสมุนไพรของชุมชนให้ยังคงอยู่อย่างยั่งยืน

ก) การได้รับประโยชน์ของชาวบ้านจากการรักษาทรัพยากรป่าไม้

ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มได้มีการร่วมมือกันในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ด้วยการออกกฎระเบียบชุมชนร่วมกันในการป้องกันมิให้สมาชิกในชุมชนตัดไม้ทำลายป่า โดยเฉพาะการตัดต้นไม้ พืชพันธุ์ แหล่งอาหาร รวมถึงแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ที่ได้อาศัยบริเวณเหล่านี้เป็นที่หลบกำบังภัย หรือใช้ในการทำมาหากิน ส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้ของชุมชนเริ่มกลับมามีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาใช้ประโยชน์จากป่าไม้ได้อย่างเพียงพอต่อการดำรงชีวิตจากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน เล่าว่า (2548) พบว่า ในปัจจุบันชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม ยังคงพบเห็นสัตว์ป่าประเภทต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าไม้ของชุมชน เช่น กระต่ายป่า ไก่ป่า กบ เขียด แลวกุ้ง กวาง หมูป่า และหมี เป็นต้น ว่ายังคงมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในแต่ละช่วงฤดูกาล ชาวบ้านจึงต้องช่วยกันรักษาพื้นที่ป่าไม้และทรัพยากรป่าไม้เอาไว้ ด้านหนึ่งก็เพื่อช่วยป้องกันมิให้สัตว์เหล่านี้สูญหายไปจากป่า เพราะหากสัตว์ป่าเหล่านี้หมดไปหรืออพยพโยกย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่น ก็จะทำให้ชาวบ้านหากินลำบากมากยิ่งขึ้น (ภาครัฐอนุญาตให้ชาวบ้านล่าสัตว์ตามฤดูกาลได้) ดังนั้นคณะกรรมการหมู่บ้านจึงออกกฎระเบียบอนุญาตให้ชาวบ้านในชุมชนสามารถที่จะไล่ล่าสัตว์ป่าในบริเวณซึ่งได้กำหนดขึ้นจากคณะกรรมการของหมู่บ้านเท่านั้น โดยมีการห้ามล่าสัตว์ป่าบางชนิดในเขตพื้นที่ป่าโดยเด็ดขาด โดยเฉพาะหมี กวางผา และนกป่าชนิดต่าง ๆ เป็นต้น หากมีใครฝ่าฝืนก็จะยึดของกลางและปรับโทษตามความผิด การพิจารณาความผิดจะกระทำโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน ทั้งนี้ก็เพื่อการป้องกันการสูญพันธุ์ของสัตว์ป่า และการสูญพันธุ์ของพืชพันธุ์ในป่าที่ต้องอาศัยสัตว์ป่าเหล่านี้ในการแพร่กระจายพันธุ์ด้วย

การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำของชาวบ้านในการทำนา และการเพาะปลูกพืชไร่ การใช้เป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร และแหล่งไม้ฟืน ทำให้ชาวบ้านห้วยมะเขือส้มในปัจจุบันสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในด้านต่างๆ ได้อย่างเพียงพอต่อการใช้สอยในครัวเรือน การใช้ประโยชน์ของชาวบ้านดังกล่าวต้องอยู่ภายใต้กฎ ระเบียบของชุมชนที่ได้ร่วมกันจัดตั้งขึ้นมา การเข้ามามีส่วนร่วมของชาวบ้านในการดูแลรักษาป่าไม้ร่วมกันนี้ ทำให้เห็นว่าชาวบ้านย่อมได้รับประโยชน์จากป่าไม้ติดตามมาอย่างมากมาย เช่น การใช้ที่ดินและแหล่งน้ำในการปลูกพืชผลทางการเกษตร การเลี้ยงสัตว์ การเก็บของป่ามาทำเป็นอาหาร และทำยาสมุนไพรพื้นบ้าน และที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าได้ เนื่องจากชาวบ้านมีความรู้สึกว่ามีสิทธิ์ใช้ประโยชน์ก็คือผู้ที่ร่วมกันรักษา และชาวบ้านยังมองไปถึงว่า ถ้าสมาชิกทุกคนในชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าไม้แล้วยังช่วยกันดูแลรักษา และใช้ประโยชน์ด้วยการคำนึงถึงบุคคลอื่นๆ ที่ต้องใช้ประโยชน์ร่วมกันอันเป็นจิตสำนึกในการหวงแหนทรัพยากรของชุมชนเอาไว้ให้ยังคงมีอยู่

อย่างยั่งยืนต่อไป ซึ่งก็เท่ากับว่าชุมชนย่อมได้รับผลประโยชน์จากการรักษาทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันได้อย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม (เลาป้อ ธนสกุล, 2548)

การได้รับประโยชน์ทางจากป่าไม้ของชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม ล้วนเป็นสิ่งที่ชุมชนต่างตระหนักและรับทราบถึงคุณประโยชน์ของป่าไม้ ผ่านประสบการณ์ในการดำรงชีวิตของชาวบ้านมาอย่างยาวนานตั้งแต่อดีตแล้ว เนื่องจากรากฐานของชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม ล้วนดำรงอยู่ภายใต้ระบบเกษตรกรรม มีการทำนา การทำไร่ และการเลี้ยงสัตว์ที่ต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรจากป่าไม้ทั้งในทางตรงและทางอ้อม ดังนั้นชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม จึงต้องหันมาร่วมมือกันในการจัดการปัญหาการบุกรุกทำลายป่า ด้วยการรวมกลุ่มกันเป็นองค์กรเพื่อป้องกันรักษาป่าและทรัพยากรของชุมชนที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งพื้นที่ทำกิน และแหล่งพึ่งพาใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ ไว้เป็นอย่างดี ส่วนหนึ่งก็เพื่อเป็นการป้องกันมิให้เกิดภาวะวิกฤติทางธรรมชาติที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนในด้านต่างๆ การจัดการปัญหาการบุกรุกทำลายป่ารักษาของชาวบ้านห้วยมะเขือส้ม ด้านหนึ่ง จึงเป็นการปกป้องรักษาผลประโยชน์ของชุมชนในการพึ่งพาใช้ทรัพยากรในการดำรงชีวิตให้ยังคงมีอยู่เคียงคู่กับชุมชน และในอีกด้านหนึ่งการรักษาพื้นที่ป่าไม้ผืนหนึ่งของชุมชนก็เป็นการช่วยรักษาระบบนิเวศของป่าไม้ให้ยังคงความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างสมดุลสืบต่อไป